STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 11717

IN A SHLEKHTER TSAYT

Sholem Asch

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אין א שלעכטער צייט

(בילדער און ערצעהלונגען.)

פון

שלום אש.

ווארשא.

דרוק מ. י. האלטער עט קאמפ. נאלעווקי 7.

Инъ а шлехтеръ цейтъ

т. е.

ВЪ ПЛОХОЕ ВРЕМЯ.

Ш. Аша.

Очерки и разсказы.

Варшава. 1903.

Тип: М: И: Гальтеръ и Комп:, Налевки 7.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 7 Февраля 1903 г.

איבער דער גרענעץ

1.

דאס שטעדטיל ליעגט א האלבס אויפ'ן בארג, אונ דער עק פון צווייטען האלבען שטעדטעל גרייכט שוין אין וואסער אריין. אונ שטעהענדיג אויפ'ן בארג, פאר'ן שוהל פלאטץ, קוקט מען גלייך אריבער אויף יענער זייט וואסער, וואו די פעלדער ציהען זיך ווייט אוועק, אונ דארט אויף יענער זייט וואסער ווערען זיי ערגעץ וואו פערבלאנדזשעט, אז גאט איינער ווייסט וואו... אונ שטעהענדיג אויפ'ן בארג, פאר'ן שוהל פלאטץ, אונ אראב קוקענדיג הינטען אין וואסער אריין, דארט ווייט אין די פעלדער אריבער, וואס זענען אויף יענער זייט וואסער, ווילט זיך טהיילמאל א חדר־יונגעלע די הענד פערשפרייטען, די פיס דערהייבען, אונ היידא... א פליה אריבער, ווייט אוועק. איבער'ן וואסער, ווייט אין די פעלדער אריבער, פערבלאנדזשעט מיט זיי אין איינעם צו ווערען, ווייט... אז, גאט איינער ווייסט וואו...

געוועזען איז עס א טאג א שענער אונ א פרעהליכע. די הימלען, אויבען, האבען זיך געטהון דאס זייעריגע, קיילעכדיג זיך פערשפרייט, אונ האבען מיט פיעל לייטזעליגקייט בעשיצט גאטס וועלטעל אזוי, ווי זיי זענען געבאטען געווארען פון ששת ימי בראשית אן. אונ דאס וואסער האט זיך אויך געטהון דאס זייניגע, ווייט האט עס זיך אויסגעגאסען, איין וואל האט נאך געיאגט די צווייטע, די צווייטע האט געחאפט די דריטע אונ האט זיך אין איהר אריינגעגאסען. אונ אוים געזעהען האבען די וואלען, ווי א שליח מיט א ראפארט קומט פון גאנץ ווייט אונ געהט ערגעץ וואו, גאנץ ווייט, אונ דערלעבט ניט זיין שליחות אויסצופיהרען, ער צו גיסט זיך אונ צו געהט דערווייל אין וואסער; יאגט איהם נאך א צווייטער צוגעהט ער אויך אין וואסער, אונ א דריטער... אונ א פערטער... אונ דאס וואסער שווימט ווייט אין די וועלט אריין. ביי דעם ברעג, אויפ'ן בארג, ווי א געטרייער בעל־בית, שטעהט זיך דאס שטעדטיל, די נידריגע הייזליך דערהייבען זיך, אונ קייטלען זיך אויפ'ן בארג ארויף. איין הייזעל שטעהט אויפ'ן צווייטען הייזעל'ס דעכיל. אונ בכלל זעהט אוים גאט'ס וועלטעל ווי א ליעבליך הויזגעזינד, וואס לעבט זיך אין שלום, יעדער טהוט זיך דאס זייניגע. דער מאן קלאפט אויף דער מאשיהן אונ זינגט זיך זיין ליעדעל, דאס ווייב שטעהט זיך ביי דער קיך, קאכט אב וועטשערע אונ זינגט זיך איהר ליעדעל.

אַ דאָנערשטאג נאך מיטאג, די קינדער זענען פריהער פון דעם חדר אַ היים געקומען, מען לאָזט זיך צום וואסער אראָב. אט שטעהט אַ יודענע ביי'ם ברעג און וואשט די קינדערלעך אוים לכבוד שבת. דאס קינד, אַ מיידעלע פון אַיאהר זעקס, רייסט ארוים איהר נאסען, איינגעזאפטען קאפ פון אונטער די מוטערס הענד און וויינט הויך. די יונגלעך שטיפען ארום, אויף אַ לודקע וואס שטעהט ביי'ם ברעג, איינער שטיפט מיט דעם שיפלער פון דעם ברעג אָב, און אָט לאזט זיך די לודקע אין וואסער, די קינדער שרייען און שאַלען מיט גדולה, און אט קומט פון דערווייטען אַ בערלינקע אָן צו שווימען, און שווימט זיך רוהיג, פאמעליך, ווי אַ שאטען דורך דאס שטעדטיל. פון דארט, פון דערווייטען ווייזען זיך רויטע ספּאָדניצעס און נאקעטע פיס שטעהען אין וואסער, און נאקעטע הענד קלאפען אין ווייסע שטיקער וועש. אַ מיידעל שטעהט ביים ברעג און וואשט דאס געפּעס אָב, עס שווימט איהר אַ טעלעריל אוועק אין וואסער, זי וויינט, קומט אָן אַ חדר קונדס, ער לאַזט שוין זיין לאנגע קאַפּעטקעלע אין וואסער נעמצען און מיט'ן הוט שלעפּט ער פון וואסער דאס אוועק־געשווימטע טע׳עריל ארוים. און אָט קומט אויף דער לודקע ר' חיים דוד און ברוך פישער צו שווימען, מיט אַ גרויסע פולע נעטץ פיש לכבוד שבת, און נאקעטע בני יעקב'ליך, אזוי ווי זיי וואלטען גאר קיין גלות קינדער געווען, אין די ארבע־כנפות'ליך באָדען זיך, און האָדעווען זיך אין וואסער, ווי אמת'ע קינדער אויף דער שוים פון אַ אמת'ע מאמע. און דער ווינד בלאזט, פערשפרייט די לייוועגד אויף די לודקע, לופטערט בע"ד, מאַכט ציטערן פאות, און פאטשט מיט ציצית פון ארבע־כנפות'ליך אין פנים אריין.

אַביסעל אונטער דער שטאדט ציהען זיך אויך די הימלען זיבער, גיסט זיך אויף דאס וואסער זיבער, אויף גאטס חסד געשיצט, און ביים ברעג ליגען אנדערע מענשען פון אַ אנדער וואסער, אַ פאַרטיע „ליטוואקעס", יונג און אַלט ליגען זיי אויפ'ן פעלד. פון דערווייטען זעהען זיך נאר די בלעכערנע טשאַניקעס אנגעבינדען אויף די געפּעק. עס ליגט אַ יודענע אנגעלעהנט דעם קאפ אויף אַ קעסטעלע און איבערגעבענדיג אַ „כפרה" די נאקעטע ברוסט דעם נאקעטען קינד וואס ליגט ביי איהר ציהט זי איהר קאפ צום הימעל ארויף. די פערמאכטע אויגען בעטען שוין נישט, עס הייסט ווי זיי וואלטען צום בורא עולם זאגען: ווילסט אזוי, טאָ זאל זיין אזוי...

עס זיטצען די פאָטערס אויף די געפּעק זאַכען, טהייל די קעפ אויף די הענד אנגעלעהנט און קלעהרען, טהייל גאָר, — אזוי ווי עס וואלט זייער עסק נישט זיין, זיטצען און שווייגען, ווארטענדיג אויף עפּעס. ביים טאַטען אויף ד'ערד זיצט די מאמע און צו טהיילט די קליינע קינדערליך ברויט מיט אוגערקע, דער פאָטער בייגט דעם קאפּ פון די עסענדע קינדער אוועק און קוקט אין הימעל אריין. און דארט ביים ברעג וואסער שטעהט די עלטערע טאַכטער און קוקט אויף די פליסענדע וועלען, און פון די אויגען רינען שטילע טרערען, און עס דאַכט זיך אז די ליפּען שאקלען זיך.

און שטיל איז אין דער פארטיע. עס פרוווט צו רעדען אַ יונגער מאן עפּעס מיט

אַ אלטען — דער לעצטער שווייגט. דער יונגער מאן רעדט ווייטער, דער לעצטער שווייגט אלם.

עס לאזט זיך אַ יונגעלע, אַ ליטוואקיל אַ קליינס, פון דער פארטיע ארויס און גנב'ט זיך צו צו די שטארטס יונגלעך, וואס באדוגען אין די לאנגע קאפאטקעלעך, דארט אין דער גרויסע לודקע וואס איז ביים ברעג וואסער. עס געהט דאס ליטוואקעל, געהט און קוקט זיך אום. לאָזט זיך און חאפּט זיך צוריק, און אָט האט ער שוין אויך אַ פוס אין די לודקע אריין געשטעקט. נאר דארט אין דער פארטיע שטעהט אַ הויכע יודענע און ווינקט מיט שרעק אויף דעם יונגעלע, מאכט מיט'ן פינגער: שלמה'קע! און דאס ליטוואקעל געהט ברוגז'דיג צו דער פארטיע צוריק, זעטצט זיך צווישען די יודען און קוקט מיט בענגשאפט אויף די שפּילענדע יונגעלעך, און שווייגט אויך.

פון אונטער דער ווינדט-מיהל וואס פערשטעלט די פארטיע פון מענשענס אויגען לאזט זיך עפּעס אקליין מאגער יודעל ארויס מיט אַ געשווירען בערדיל און טראגט אנגעטהון עפּעס אַ מין דייטשען רעגען-מאנטיל, אונטען צוגע-פּאטיעט, אין אַ פּיער קאנטיג היטעלע, ער האלט עפּעס אַ ביכעל אין דער האנד און שרייבט דערין. נאך איהם לאזט זיך נאך פון אונטער דער ווינדט-מיהל עפּעס אַ הויכער סאלדאט מיט אַ רינגעלע אין אויער. עס רוימט זיך דער סאלדאט מיט דעם יודען אין דער שטיל. דער סאלדאט קוקט אויף די זיצענדע יודען און דאס יודעל שרייבט אין ביכעל, אונטער זיי געהט נאך אַ הויכער יונג דאס פּנים זיינס איז פערבונדען מיט אַ טוך, און ער האלט אַ גראבען שטעקען אין דער האנד, און דער יונג קלאפּט וואוילעריש מיט'ן שטעקען אין דער פייכטער ערד.

אין דער פארטיע ווערט שטיל. עס בלייבען זיצען די וואנדערער אויף זייערע געפּעק און שווייגען. עס קעהרט צוריק דאס מיידעל פון ברעג און זעטצט זיך אין דער קאמפאניע. דאס קליינע ליטוואקעל בעהאלט זיך אונטער דער מאמעס פארטוך און ציטערט. און די אימה'דיגע געזיכטער, און די אראבגעלאזטע אויגען רעדען עפּעס אין דער שטיל: מיר זענען גאר נישט שולדיג! גאר נישט שולדיג!

פון אונטער דער ווינדט-מיהל ווייזט זיך ארויס אַ שטיק שווארצע קאפּאטע, אַ האלב געזיכט, אַ האלבע בארד, אַ האלבער הוט און אין אויג בעאָבאכטעט פון דערווייטען דעם יוד מיט דעם רעגען מאנטיל. באלד ווייזט זיך פון אונטער דער ווינדט-מיהל אַ האנד ארויס און ווינקט צו דער „פארטיע", מאכענדיג ארויף און אראב.

די וואנדערער זיצען, קוקען איינער דעם צווייטען אן און שווייגען.

פאר נאכט. אַ ווינדט בלאזט, ער רודערט אויף די ליגענדע, שטילע פליעסענדע וועלען, און פון דערווייטען דאכט זיך, ווי אַ אונגעהייערע חיה שווימט אין וואסער מיט לאנגע גרויסע וואסערדיגע קאלטענים. די לייוענד ווערען אויף די בערלינקעס אויפגעצויגען, (זיי גרייטען זיך עפּעס אָן צו אַ מלחמה.) פון ערגעץ ווייט

קומט אָן אַ טראַטווע צו שווימען און אַפייעריל ברענט זיך אויף דער טראַטווע. און דאָרט אײַלט אַ מענש אויף אַ לודקע צום ברעג, און ווייטער גיעסט זיך דאָס וואַסער, און דאָרט ווייט רוהט דאָס וואַסער; עס גיסט זיך אוים געגען איבער דעם טויה־בעדעקטען הימעל, דער העלד האָט זיך אָבגעמאַטערט און רוהט. און פון דעם באַרג גלענצען אַראָפּ די קליינע זעקס ליכטליך, וואָס שטעהען אין קליינעם בית המדרש פאַר'ן „עמוד". טונקעל ווערט אויפ'ן וואַסער, טונקעל ווערט אויפ'ן הימעל און דאָס שטעדטעל הילט זיך אין אַ טויה־נעפּעל איין און רוהט אויך. און פון דעם קליינעם בית המדרש'ל לאָזט זיך אַ וויינענדיגער „והוא רחום" הערען, און די תפלה שוועבט אין דער לופטען, איבער דעם וואַסער, ווייט איבער די פעלדער... אַ קריאַת־שמע לייענען איז עס פאַר'ן שלאָפען לעגען זיך פון דער גאַנצער וועלט...

.2

נאַכט איז געוואָרען, און שטיל איז אַרום. דאָס וואַסער, ווי עס וואָלט זיך עפּעס אַ ברוגז מיט די חדר־יונגלעך געמאַכט, וואָס שטיפען דערמיט אַ גאַנצען טאָג אַרום, האָט זיך אין אַ טויה נעפּעל אײַנגעהילט, עס הייסט אויף מענשען לשון: אין שטוב זיך אַריין געהאַפּט, די לאָדען פערמאַכט און שלאָפט. אויף אַ טראַטווע ערגעץ ברענט זיך אַ פייעריל, אַ בריליאַנט איז אין דער פינסטערע נאַכט אײַנגע־פאַסט, און דאָס פינקעלט אַזוי פון דערווייטען... די שטאָדט בעלי בתים האָבען זיך אין זייערע הייזלעך בעהאַלטען, און יעדער שיצט זיך אונטער זיין דעכעל, וואָס דער עלטער זיידע האָט איהם איבערגעלאָזט. און דאָס גאַנצע שטעדטיל בעהאַלטענדיג זיך אין דעם נעפּעל, וואָס שטייגט פון וואַסער אַרויס, דאַכט זיך, דאַנקט און לויבט השם יתברך, זיך אײַנקאָרטשענדיג: אוי וואָס פאַר אַ גוטען גאָט מיר האָבען! און דער נעפּעל, שוועבענדיג איבער דעם שטעדטעל איז עפּעס ווי אַ מאַמע, וואָס פערשפּרייט איהר פאַרטיך איבער איהרע קליינע קינדערלעך, בעטענדיג זיך: דאָ נישט... דאָ נישט...

נאָר די לבנה, איינע אַליין אויפ'ן הימעל, קוקט אַראָב איינע אַליין אויף ד'ערד, און בלאָנדזשעט אַרום איינע אַליין אויף דער וועלט, זוכענדיג נאָך אַ לבנה... און אויף דעם שלאָפענדיגען וואַסער פאַלט אַ קאַלטער שטראַהל און בעלויכט עפּעס שוועבענדיג אויף די רוהיגע, שלאָפענדע חוואַליעס. אַליך טוליעט זיך, הילט זיך אונטער די פליגעלען פון דער שכינה אַיין, בעטענדיג אין דערשטיל מיט פאָרכט: גאָט זיי ערבאַרימדיג איבער אונז!

אונטען אויפ'ן פעלד איז דאָס וואַסער פערגליווערט אין איין שטיק, אין דעם אַויר פון דער נאַכט. פערגליווערט מיט אַלעם: מיט דער וועלט, מיט דער ערד, הימעל און גאָט. ביים ברעג, אויף די פליגעל פון אַ שוואַרצען ריהריוודיגען אָדלער ליעגען ווער... צו זענען עס מענשען, אָדער טויטע שאָטען פון דער נאַכט?... פנים'ער קוקען אין דער לבנה אַריין, בעטענדיג עפּעס.

אונ שטיל איז אַרום

פון דערוויטען הערט זיך ווי עס רידערט זיך עפּעס אין וואַסער... איין וואַל פאַלט אויף דער צווייטער און דאַס גיעסט זיך צוזאַמען, ווי עפּעס קישען זיך און פּליסטערן אין דער שטיל... צו זענען מתים דאָ די נשמות זייערע טובל אין וואַסער?... באַלד בעווענט זיך אַ שאָטען אין דער לופט, שוועבענדיג איבערן וואַסער. עס רידערט זיך און עס ג'עהענט זיך, דער שאָטען. אָט הערט זיך, ווי עס שווימט: לאָקק... לאָקק... דאָס וואַסער קישט אין דער שטיל דעם ברעג... דאָס וואַסער קלאַפּט אויף דעם ברעג... דאָס וואַסער שלאָגט דעם ברעג... עס איז ווער צום ברעג צו געפאָהרען.

אַ שאָטען איז אויף דעם ברעג אַרויף...

— ש — שאַ, ש-שטיל זייט!

עס רידערט זיך אויפ'ן פעלד. טריט קנייטשען און בייגען ווייך דעם טהויה בעדעקטען גראָז.

— יודען!

— וואו זייט איהר? זענט איהר אַלע צוזאַמען?...

— קומט!

— ש... שטיל.

עס רידערט זיך אויפ'ן פעלד, פּייכט גראָז קנייטשט זיך אונטער טריט.

— ליזע, האַלסט אברהמ'לען?

מען פליסטערט אין דער שטיל.

— ברוכ'ל, וואו ביסט דו?

— ביי'ם טאַטען. —

מען געהט.

— יודען האַלט אייך אָן ביי די הענד, קאָמאַנדוועט ווער אין דער שטיל.

מען געהט.

— ש ש ש ש ש אַ.

— שטיל זייט נאָר.

— שווייגט, האָרכט!..

עס הערט זיך אַ רידערען צווישען צווייגען פון דערווייטען.

— מען האָרכט דאַכט זיך?

יאָ.

— האָרכט נאָר —

— מען געהט.

— מען יאָגט נאָך...

— שטיל זייט — ש ש ש ש...

— לעגט אייך פּאַמעליך אויף ד'ערד אַ נידער.

— בעהאַלט דאָס פּנים אין די גרעזער.

— האַלט איין דעם אָטהעם

שטיל איז אַרום.

— די לבנה איז בעוואָלקענט זיי וועלען אונז נישט זעהען.

— גוט .
— זי וועט אַזוי פֿלינק פֿון די וואָלקען נישט אַרויס קומען .
— גוט .
— אַ גאַנצע מחנות שוואַרצע וואָלקען ציהען זיך איבער איהר .
— געלויבט צו גאָט .
עס הערט זיך אַ פּישצען פֿון אַ קינד .
— האַלט דעם קינד דאָס מויל צו, זאָל עס נישט שרייען .
— געדענקט אין גאָט וואָס טהוט איהר ?!
דאָס קינד הערט אויף פֿון פּישצען .
עס הערען זיך טריט צו פֿערד .
— מיר זענען פֿערלוירען !
— האָט קיין מורא .
— ליגט אויף ד׳ערד , רירערט אַייך נאָר ניט .
— בעט גאָט אין הארץ .
— רִבּוֹ—נֶה שֶׁ—ל עוֹ—לָם !
ש־ש־טיל .
— מאַמע וואו ביסט דו ?
— דאָ, דאָ !..
— שווייגט !
— מאַמע איך האָב מורא
— זיי שטיל, איך בעט דיך .
— מאַמע פֿערדעק מיך מיט׳ן טוך .
— שטיל וועט איהר זיין !..
— מאַמע ...
— וואַרפֿט איהם אין וואַסער !..
די טריט פֿון די פֿערד הערען זיך שוין נעהענטער .
— ש־ש־ש־טיל .
די פֿערד האָבען זיך אָבגעשטעלט.
שטיל איז אַרום .
— Шевелится, нѣтъ?
שטיל איז, מען האָרכט .
— Не слышно.
עס הערט זיך אַ גאַלאָפּ , מען רייט געשווינד .
די טריט פֿון די פֿערד הערען זיך שוין פֿון דערווייטען.
באַלד, זיי פֿערשטימען אין דער שטילקייט פֿון דער נאַכט
— געלויבט השם יתברך !
מען שווייגט .
— וואָס פֿאַר אַ גוטען גאָט מיר האָבען !
— הויבט אַייך אויף פּאַמעליך ...

— האַלט אַייך אָן בּיי די הענד .

— קומט , יורען .

עס הערען זיך טריט פֿון מענשען .

אָט איז די לודקע, לעגט אַריין די געפּעק .

דאָס וואַסער קלאַפּט אויף דעם ברעג .

— וואו איז אברהמעל ?

— דאָ ׳ דאָ ,

— שטייגט אַיין, פֿלינקער .

— דאס לעצטע מאָל זעה איך דיך, מיין לעצטער טריט אויף דיין ערד !..

— וועסט שפּעטער זאָגען קנות .

— דעם טאַטען מיט דער מאַמען דאָ אין קבר איבער געלאזט, אונ דו טראָגסט דיך די ביינער יוזאו אנדערש וואו ...

— מאַכט דיך נישט צום נאַר .

— היידאַ ... פֿלינקער, קיין צייט נישטאָ .

— פֿערטיג ?

— שטופּ אָב .

— פּאַמעליך, אין דער שטיל .

עס רירערט זיך , דאָס וואַסער קלאַפּט אויף דעם ברעג, עס הערט זיך חוואַלעס יאָגען , מען שיפּט זיך : לאָקך ... לאָקך... מען פּאַטשט דאָס וואַסער ...

די לבנה שוימט רוהיג פֿון די וואָלקען ארויס, זי שמייכעלט , עס פֿאַלט אַ קאַלטער שטראַהל אויף די וואָלען .

אַ בְּרוֹגֶז.

(געווידמעט ה. ד. נומבערג) *

מיט אַ פֿערביטערט האַרץ בין איך פֿון דער היים אַוועקגעלאָפֿען, אונ געלאָזט זיך געהן גאָך ליענטשיץ צו מיין טוהמען נחה־פערלען.

געוועזען איז עס איינער פֿון יענע טעג, וואָס נאָך דעם וועטער איז שווער צו וויסען, אויב עס איז אַ ווינטער־אָדער אַ זומער־טאָג: דער הימעל איז גרוי בעוואָלקענט, די ערד פֿייכט אונ דער שטח איז מיט אַ שווערער לופֿט אָנגעפֿיהלט.

דער וועג, וואָס איך געה אויף איהם, ציהט זיך שטום־טויט וויט אַוועק, אונ אין דעם ראָב וואָס איז צווישען דעם וועג אונ די וויטע בעוואָלקענטע פֿעלדער. פּאַשען זיך קיה אונ פֿערד. נעבען זיי זיצען קליינע שגצים'ליך, איינגעקאָרטשעט אין ברייטע פֿאָטערישע וועסטען, אונ קוקען אויף מיר נאַרעדיג אַרויס פֿון אונטער די טיעפֿע היטלען, וועלכע זענען אריבערגעצויגען איבער זייערע אויערען. עס גלוסט זיך זיך זיי נישט, זעהט זיך אויס, אין אַזאַ וועטער מיט מיר צו טשעפֿען אונ זיי לאָזען מיך רוהיג ווייטער געהן. באַיד איז אַ קאַרעטע דורכגעפֿאָהרען אונ איך האָב געוואָרפֿען אַ בליק אין די קאַרעטע אַריין. אינוועניג ליגט עפּעס אַ הערר אויסגעצויגען אויפֿ'ן געזעס אונ קוקט שטום אין אַ צייטונג אַריין, וואָס איז איבער זיינע קניה אויסגעשפרייט, באַלד איז די קאַרעטע מיט דעם הערען אויף דעם וועג, ווייטער אַוועק געפֿאָרען.

איך געדענק, אַז דענסמאָל, געהענדיג אויפֿן וועג, האָב איך עפּעס פֿון אַ זאַך געקלערט, וואָס האָט מיך שטאַרק דערשראָקען אונ פֿערשעמט; איך האָב ביי מיר געקלערט, אַז ווען איך וואָלט חלילה איתום געוועזען, מיין מאַמע וואָלט, חלילה, אויפֿ'ן „גוטען אָרט" געלעגען, וואָלט איך זי אַזוי ליעב געהאַט, אַזוי ליעב! באַלד, אָבער, האָב איך מיך דערמאָנט, אין וואָס פֿאַר אַ זאַך איך קלער, אונ איך האָב מיך פֿאַר זיך זעלבסט פֿערשעמט: „שטיק־גולם, נאַר. — האָב איך צו מיר געטענה'ט, — ווער וויל דאָס האָבען, אַז אַ מאַמע זאָל שטאַרבען? ווער?"

באַלד האָב איך מיך אַליין געטרייסט, אַז איך מיין חלילה נישט דאָס, וואָס הייסט אַ מאַמע זאָל שטאַרבען. איך מיין עפּעס גאָר אַנדערש; אַז עס שטאַרבט חלילה ביי וועם אַ מאַמע, איז דאָך אַזוי נישט גוט, גאָט איינער!

אונ געדאַכט האָט זיך מיר דענסמאָל, אַזוי ווי מיין אייגענע מאַמע וואָלט

אויף מיר רחמנות געקריגען, און מיט גרויס ערבארימקייט נעמט זי מיין קאפ ארום און גלעט מיך אזוי ווייך מיט איהר האנד אויף מיין באק, און זאגט צו מיר, מיט א גוט ערבארעמדיג געלעכטעריל:

— נארעלע, ווער וויל דאס האבען, אז זיין מאמע זאל שטארבען? ווער?...

די גרויע וואלקען זענען טינקלער און געדיכטער געווארען, און האבען זיך הארטער צו דער ערד אראבגערוקט. דער זאמד אויפ'ן וועג איז פייכטער און אנקלעבענדיגער, און דארטען ווייט בעהאלטען זיך די פעלדער אין א געדיכטען טוינעפעל. א גוי'ה איינגעוויקעלט אין א גראב טוך איז דורכגעלאפען, זי האט זיך געאיילט, ווייזט אויס, וואס גיכער א היים צו קומען. באלד איז א פוהר פון ווייט אנגעקומען צו פאהרען, די צוהיטצטע, מאטע פערד זענען מיט אראב. עלאזטע קעפ פאמעליך, מיט קליינע טריט צו דער שטאדט צוגעגאנגען; דער פויער, וואס איז אויף דער פוהר געזעסען, איז געוועזען איינגעהילט אין א פייכטען זאק און ער האט מאט געקוקט אויף די אבגעארבעטע פערד. דער הוט איז ביי איהם, ביז אין האלבען קאפ געוועזען ארויפגערוקט, די פייכטע האר האבען זיך איהם געקלעבט אין אקסענדיגען, בעשמוצטען שטערן; אין זיינע קליינע שווארצע אויגען האט עס געבלישצעט: געלויבט צו גאט, מיר זענען שוין אין דער היים! אנטקעגען פון דער שטאדט צו איז א צווייטע פוהר אנגעקומען צו פאהרען, די פערד האבען נאך זיבער געשטעלט זייערע הארטע טריט אין דער פייכטער ערד, און מיט אויסגעשטרעקטע העלזער האבען זיי זיך ערגיץ וואו אין דער וועלט אריין געאיילט ... דער פויער, וואס איז אויפ'ן וואגען געזעסען, איז נאך אין א טרוקענעם זאק געוועזען איינגעהילט, דעם הוט גוט, ביז אין די האלבע אויערען אראבגערוקט, און ער האט רוהיג פאר זיך געקוקט. אין זיינע אויסגעלאשענע אויגען איז עפעס אומעטיגעס געוועזען: דער וועג הויבט זיך ערשט אן ...

באלד האט זיך געוויזען א געלער קלאץ מיט רויטע אבגעפארבטע פאסען, ליגענדיג האלב אויסגעבויגען פון איין זייט וועג צו דער צווייטער זייט אריבער, — א גרעניץ צווישען דעם וועג און דער שטאדט. פון איין זייט איז דער קלאטץ געוועזען העכער, און עס האט זיך פון דער הויך א קייט אראבגעצויגען. ביי א בודקעלע, איי״עוויקעלט אין א פוטער, זיצט מיין מוהמע נחה פעריל. זי האט אבגעדונגען דעי שטאדט „שלאבען", און זי לאזט נישט קיין פוהר פון דער שטאדט ארויס און נישט קיינע אין דער שטאדט אריין, וואו מען בעצאהלט איהר נישט דערפאר. עס דאכט זיך, אז זי איז די שומר'טע פון דער שטאדט. ווען זי וויל, גיט זי א ציה ביי דער קייט, לאזט דעם קלאטץ פון דער הויך אראב, און שניידט אב ליענטשיץ פון דער גאנצער וועלט.

איך בין צו איהר צוגעגאנגען, נאר איבער די בלאטע, אבער ווייל איך בין פאמעליך מיט מורא געגאנגען, האבען זיך מיינע טריט נישט געהערט. און זי איז געזעסען איינגעוויקעלט אין איהר פוטער, און האלט דעם קאפ אראבגעבויגען און דרימעלט.

— גוט נ׳ אָוועגד! — האָב איך שוואַך אַרויסגערעדט.

זי זיצט און הערט נישט.

— גוט נ׳ אָוועגד! — האָב איך נאָך אַמאָל, שוין אַביסל העכער, מיט האַרץ־קלאַפּען געזאָגט.

מיין מוהמע זיצט. עס האָט זיך מיר געדאַכט, אַז מיט צופּליים מאַכט זי זיך אַזוי, זי וויל מיך נישט זעהען.

איך בין געשטאַנען און געוואַרט.

דאָך האָט זי זיך אומגעדרעהט, און דערזעהענדיג מיך, האָט זי מיט דעם רוקען אַ שוידער געטהון און געזאָגט; „שמואל״, באַלד האָט זי ווייטער דעם קאָפּ אַראָבגעבויגען, און איז ווידער שטיל געבליבען. געדאַכט האָט זיך מיר דענסמאָל אַזוי ווי איך וואָלט ביי אַ קלאַמקע פון אַ טהיר אָנגעהמען, פריוועגדיג זי צו עפענען. די טהיר איז פערשלאָסען.

באַלד, ניט אויפהויבענדיג דעם קאָפּ, האָט זי מיך געפרעגט:

— מיט וועם ביסט דו געקומען?

געדאַכט האָט זיך, אַזוי ווי אַ פערשלאָפען קול וואָלט פון אונטער דער באַנק אַ פּויערגערעד.

— מיט אַ פויער, ער האָט זיך דאָרט אין דאָרף אָבגעשטעלט, — ווייז איך איהר מיט׳ן פינגער.

און זי איז שטיל געוואָרען און האָט ווידער דעם קאָפּ אַראָבגעהאַלטען, צו דרימלען, אויב וואָס?

דערנאָך האָט זי פאַמעליך דעם קאָפּ אויפגעהויבען, געוואָרפען אַויף מיר אַ חשדי׳גען בליק און האָט ביטער אָבגעזיפצט.

מיין מוהמעס קרעכץ האָט מיך בערוהיגט. געוועזען איז עס עפּעס ווי אַ אונטער־שריפט אונטער זעהר אַ שווערען קאָנטראַקט.

שטיל בין איך נאָך איהר אין דער שטוב אַריינגעגאַנגען.

— זעץ דיך. שרה דאָבריש וועט באַלד קומען, וועט זי פייער מאַכען. — באלד האָט זי די שטוב פערלאָזט.

אין שטוב האָט שוין אָנגעהויבען טונקעל צו ווערען. די צוויי איבערגעבליבענע שויבען, וואָס דאָס פאָרהענגיל האָט זיי נישט פערשטעלט, זענען פערלאָפען געווען און טריבע טרעהרען זענען איבער זיי גערונען. פאַר די צוויי אויפגעבעטע בעטען איז מיין פעטער׳ס עליו־השלום בילד געהאָנגען, און דעם טויטענס אויסגעבלייכטע געזיכט האָט שטרענג אויף מיר געקוקט און גוט אַכטונג געגעבען אויף אַלץ, וואָס איך טהו. אויף דער צווייטער זייט וואַנד איז ביי דער שאַנק אַ קאָמאָד געשטאַנען, בּרעקט מיט אַ געשטריקטען טישטוך. אויף איהם זענען געווען אויסגעשטעלט פער־שידענע קאָלירטע טעלער, צוואַמען־געגלייסטע גלעזערנע קלאָשען, צווישען זיי איז אויך געשטאַנען אַ גלעזערנע צוקער פושקע. איך האָב עס אויפגעדעקט. אינווענינ איז נאָך געלעגען וואַטע, אַוודאי נאָך פון מיין פעטערס אתרוג עליו־השלום.

איך האָב מיך אַנידערגעזעצט ביים טישיל, גענומען אַ ספר׳ל אין האַנד אַריין און האָב דערינען אריינגעקוקט.

אין האַרץ האָב איך מורא געהאַט, אַז עס זאָל מיר חלילה נישט איינפאַלען, צוצוגעהן אונ די צוקער־פושקע צו צוברעכען, אָדער גלאַט אַזוי נעהמען אַ טעלעריל פון קאָמאָד, אונ עס אויף דער ערד אַראָבוואַרפען, נאָר איך האָב מיר די בייזע מחשבות פון קאָפּ פעריאָגט אונ אין ספר'ל זיך פערטראַכט.

באַלד האָט זיך די טהיר אויפגעעפענט, אונ אַ מיריל איינגעוויקעלט אין אַ טוך איז אַריינגעקומען.

זי האָט דאָס טוך פון איהר קאָפּ אַראָבגערוקט אונ עס האבען זיך בעוויזען איהרע צוזאַמענגעפּרעסטע האָר אויף איהרע שלייפען.

זי איז געבליבען שטעהן אין מיטען שטוב אונ האָט געקוקט אויף מיר מיט איהרע צוויי גרויסע אויגען, מען האָט דערקענט אין איהר, אַז זי ווייסט נישט וואָס צו זאָגען, אונ וואָס צו טהון.

באַלד האָט זי דאָס לעמפּיל אָנגעצונדען אונ זי האָט עס אויף דעם טישיל פאַר מיר אַנידערגעשטעלט.

איך האָב מיך טיעף אין ספר'ל פערטראַכט.

— דו ביסט, דער מוהמע מלכה'לעס זוהן? — האָט זי מיך פלוצלינג געפרעגט, אַראָבבויגענדיג דעם קאָפּ, צוהאַקענדיג האַלץ אויף ד'ערד,

— יאָ — ענטפער איך איהר. אונ דו ביסט דער מוהמע נחה פעריל'ס טאָכטער?

— יאָ, — זאָגט זי.

אונ איך האָב ווייטער אין ספר'ל אַריינגעקוקט.

— לאַנג וועסט דו פערבלייבען? — האָט זי מיך ווייטער געפרעגט.

— איך קלעהר דאָ, אין בית-המדרש צו לערנען. — זאָג איך איהר מיט זעהר אַ ערנסטען טאָן.

— טאַקי? — פרעגט זי.

— יאָ, — פרעה איך מיך אויף מיין איינפאַל, — די צייט איז ביי אונז שלעכט, דער טאַטע פערדינט נישט; ער קאָן מלמדות געלד נישט צאָהלען, בין איך געפאָהרען אין דער פרעמד לערנען.

— צייט דער טאַטע עליו-השלום, איז געשטאָרבען, — זאָגט זי מיט אַ טרויריגען ניגון אונ נעמט אָן מיט די פינגער דעם שוואַרצען סאַמעט בענדיל וואָס זי טראָגט אויפ'ן האַלז, איז ביי אונז אויך די צייט שלעכט. דער „שלאָבען" איז טייערער געוואָרען, מען איז אויף גאַנצע נעכט אונ מען פערדינט גאָר נישט.

באַלד זאָגט זי ווייטער:

— הי וועסט דו קענען לערנען, שלאָפען וועסט דו ביי אונז, שבת אונ יום-טובים וועסט דו אוראי אויך עסען ביי אונז, אונ מאָרגען וועלען מיר ביידע אַריבערגעהן צו דער מוהמע רבקה'לע — אַ געשעפט „טעג", וועסט האָבען וואו צו עסען.

איך קוק אויף איהר אונ שווייג.

— וועש וועט דיר אויך נישט קאָסטען, — זאָגט זי ווייטער, — אין אייבעם מיט די אונזערע וועט מען דיינע אויך אויסוואַשען. נישט געזאָרגט וועסט דיר אַ עצה געבען.

איך האָב מיך אין שטיבל אַרומגעקוקט, און אַלץ האָט מיר שוין אַזוי פֿריינד־ליך, אַזוי היימיש אויסגעוויזען.

— דאָ, זעהסט, — זאָגט זי צו מיר, ווייזענדיג מיט'ן פֿינגער אויף דעם שטיקיל ליידיגען אָרט, וואָס איז צווישען דעם שענקיל און דעם קאָמאָד. — וועט מען קענען אַ בעטיל אַנידערשטעלען, בעטגעוואַנד איז אָהן עין־הרע דאָ ביי אונז גענוג.

איך האָב געוואָרפֿען אַבליק אויף דעם ליידיגען שטיקעל ווינקעל, און אַ וואַרימקייט איז דורך מיין האַרץ דורכגעלאָפֿען. דאָ וועט מיין „מקום מנוחה" זיין.

— גוט? — און איהרע צוויי גרויסע אויגען האָבען ליעבליך געשמייכעלט צו מיר.

איך האָב געשוויגען און געקוקט אויף איהר.

און קוקענדיג דערנאָך אויפֿ'ן פֿענסטער — האָב איך מיר געטראַכט: דרויסען איז פֿינסטער, און איך בין מיר אין דער היים...

זי האָט מיר אַ גלאָז טהיי דערלאַנגט.

— טרינק, דערוואַרים דיך, באַלד וועט די וויעטשערע פֿאַרטיג ווערען.

די טהיר האָט זיך אויפֿגעעפֿענט, מיין מוהמע איז אַריינגעקומען.

איך האַלטענדיג דאָס גלאָז טהיי אין דער האַנד, האָב איך עפּעס ביי מיר געפֿיהלט, אַז איך טהו אַ עולה.

— ווייסט, מאַמע, שמואל דער מוהמע מלכה'לעס איז הי' אַהער געקומען לערנען. ער וועט עסען „טעג", ביי אונז וועט ער נעכטיגען, וואָס נישט?

די מוהמע האָט אויפֿגעעפֿענט דעם פֿוטער, און עס האָט זיך געוויזען דאָס שוואַרצע באַנד, וואָס זי טראָגט אויף איהר האַלז.

מיין מוהמע האָט אָבגעזיפֿצט און געשוויגען.

— זעהסט, מאַמע, דאָ, צווישען דער שאַנק און דעם קאָמאָד וועט מען קענען אַ בעטיל אַנידערשטעלען, דאַכט זיך ביי דער מוהמע רבקה'לע איז דאָ אַ איבריג בעטיל. איך וועל מאָרגען צו איהר אַריבערנעהען.

— מאַך דיך נישט צו נאַר! שמואל וועט מאָרגען אַהיים פֿאָהרען.

און אַראָב בייגענדיג דעם קאָפּ האָט זי אין דער שטיל געזיפֿצט:

— אַ קינד מאַכט זיך צום נאַרען, חאַפּט זיך אויף און לויפֿט פֿון דער היים אַוועק. אוי, אוי, יונגע נאַרישע קינדער!

שרה דאָבריש איז געשטאַנען אין מיטען שטוב און געקוקט אויף מיר פֿער־וואונדערט און רחמנות'דיג.

איך האָב מיך פֿערשעמט אין ספר'ל פֿערטראַכט,

אין שטוב איז שטיל געוואָרען.

באַלד האָט זיך געהערט אַ פֿוהר פֿאָהרען און מיין מוהמע איז פֿון שטוב אַרויס.

שרה דאָבריש האָט שוין גאָר נישט גערעדט, דאָס פּנים האָט זי אין קוימען פֿערבאָרגען.

איך בין צום פֿענסטער צו און אויף דער גאַס אַרויסגעקוקט. דרויסען איז זעהר פֿינסטער געווען. באַלד האָט זיך אַ קלאַפּען פֿון רעדער געהערט, און אַפֿוהר מיט

אַ לאַמטער איז דורך געפֿאָהרען. די פֿוהר איז געפֿאָהרען און פֿון דערווייטענס האָט זיך אַ פֿונק ליכטיגקייט אין דער פֿינסטערניש געטונקט ...

* * *

אויף מאָרגען אין דער פֿריה האָט מיך מיין מוהמע מיט אַ פֿויערישער פֿוהר אויפֿגעדונגען און מיך צוריק אַהיים געשיקט.

שרה דאָבריש, מיין מוהמעס מיידיל איז געשטאַנען ביים שלאַבען און האָט מיר נאָכגעשריגען:

— פֿאָהר געזונדערהייט, גריס די מוהמע מלכּה'לע.

די פֿוהר איז ווייטער געפֿאָהרען.

דער הימעל איז געווען בעוואָלקענט. אַ געדיכטער קאַלט-בלוטיגער רעגען האָט אָהן אַנ'אויפֿהער פֿון דער הויך, פּאַמעליך, אויף דער ערד געגאָסען. עס איז געווען איינער פֿון די רעגענס, וואָס מען ווייסט נישט, ווען זיי הויבען זיך אָן און ווען זיי לאָזען זיך אויס. עס דאַכט זיך, אַז עס רעגענט שוין אַזוי פֿון אייביג, די וועלט איז באַלד אַזוי בעשאַפֿען געוואָרען מיט'ן רעגען, און עס וועט ווייטער רעגע-נען, ווייטער, אַזוי לאַנג ביז די וועלט וועט שטעהן ...

און איך האָב מיך איינגענאָרעט אין אַ ווינקעלע וואָגען אַריין, בעהאַלטען מיך אונטער דעם נאַסען געזעס, און מיינע הענד האָב איך אונטער מיין קאַפּאָטע אַרונטערגעשטעקט, אָנגעטאַפּט דאָס העמד אויף דער ברוסט, איך האָב ביי מיר געשפּירט, אַז מיינע הענד זענען ביי מיר אין דער היים, אין מיין אייגען ווינקעל בעהאַלטען.

אַ קייטיל האָט זיך פֿון וואָגען אָבגעטשעפּעט און האָט אָהן אויפֿהער אין די ברעטער געקלאַפּט, דער רעגען האָט געקאַפּיעט, און די קייטיל האָט נאָך אַנאַנד געקלאָפּט. און עס דאָט זיך געדאַכט ווי אַ הונד וואָלט אונטער אַ נאַסע באָדע געקלאָקנט.

און די וואָלקענס ציהען זיך איבער מיין קאָפּ. אָט דאַכט זיך מיר, אָט שטעק איך די האַנד אויס און טאַפּ זיי אָן, נאָר אָט רוקען זיי זיך העכער אַרויף. און דער רעגען קאַפּיעט. אַ טראָפּ צו אַ טראָפּ, אַ טראָט צו אַ טראָפּ, און די טראָפּענס פֿאַלען אין די וואַסערליך, וואָס זענען צווישען דעם וועג און צווישען די ווייטע, נאַסע פֿעלדער, און די וואַסערליך רעדלען זיך, און די פֿייכטע ערד זאַפּט אין זיך די טראָפּענס אַיין.

איך קוק אויפֿ'ן פויער. ער זיטצט אַיינגעקאָרשעט אין זיין נאַסען פּאַלטא, אַראָב-בויגענדיג דעם קאָפּ אויף דער ברוסט, און זעהט אויס טיעף פֿערחושב'ט. זיינע אויגען קוקען ווייט אַוועק, ער האַלט אָפֿען דאָס מויל און שווייגט, נאָר זיין אויסגעשטרעקטער רוקען דאַכט זיך, ווי ער וואָלט זאָגען, גלייכגילטיג אַיינזאַפּענדיג אין זיך, די טראָפּענס רעגען: וואָס געהט עס מיך אָן?

און די פערד געהען זיך פּאַוואָליע, מיט אַראָבגעלאָזטע קעפּ און שטעלען זיבער זייערע האַרטע טריט אין דער פייכטער ערד.

איך קוק אויפ'ן ראָד פון וואָגען, ווי עס דרעהט זיך אַריין אין דער בלאָטע. אָט באַלד פאָהרט אַ העלפט ראָד אין דער הייך אַרויף, אַריינציהענדיג אונטער זיך דאָס אַגדערע האַלבע ראָד אין בלאָטע. און אַזוי דרעהט עס זיך, אַמאָל איז איין האַלבע ראָד אין דער בלאָטע און די אַנדערע העלפט אין דער הייך און דאָס צווייטע מאָל פערקעהרט.

און איך קוק מיך אַרום — די פעלדער זענען בעוואָלקענט און נאַס, דער הימעל איז גראָה; ער הענגט, דאַכט זיך, נור אַראָבצופאַלען אין אלס צוצודעקען — און געדאַכט האָט זיך מיר, אַז די גאַנצע וועלט, אָט דאָס אַלין וואָס איז אַרום איז ברוגז אויף דער וועלט'ס מאַמען, זי אַנטלויפט פון חדר צו דער מוהמען נחה־פעריל. און די וועלט האָט אויך אַ עלטערן ברודער, וואָס ער וועט זי פרעגען, ווען זי וועט אַהיים קומען: וואו ביסט דו געוועזען?

אויפ'ן פעלד אַקערט אַ פויער. דאָס פערד איינגעשפּאַנט אין דעם אַקעראַייזען, ציהט זיך און שלעפּט זיך איבער דער פייכטער ערד, עס שטעקט דעם קאָפּ אַרויס און ציהט ווייט אוים דעם האַלז. דאָס אַייזען שלעפּט זיך נאָכ'ן פערד — און דער פויער געהט אונטער זיי, און שמייסט מיט דער בייטש.

און די פוהר פאָהרט ווייטער, אָט באַלד ווייזט זיך אַ לאַנג שטיק שוואַרץ אויסגעשניטען פעלד פון טאָרעב. באַלד ציהט זיך אַ שוואַרץ שטענעל פון פעלד אין וועג אַריין ווי אַ וועג וואָס פיהרט צו אַ „בית־עולם” צו.

און אַרום שוועבט אַ נעפּעל אין דער לופטען און שטיקט אַלעס צו.

און געדאַכט האָט זיך מיר, אַז מיר אַלע — איך, דער הימעל, די פעלדער, דער פויער מיט'ן אַקעראַייזען, אַלעס אַרום זיטצען אין חדר. עס איז דאָנערשטאָג נאָכ'ן אָנבייסען; די זונן איז ערשט ביים שפּיטץ פענסטער, אַ סימן, אַז עס איז ערשט האַלב איינס, און מיר זאָגען איבער דעם שיעור פאַר'ן רבי, און מיר קענען נישט דורכקומען.

באַלד האָט זיך בעוויזען אַ הויכער פּאַלאַץ אַרומגערינגעלט מיט אַ גאָרטען. פון דערהויך האָבען זיך געוויזען פיער גרויסע פענסטער, אין מיטען אַ באַלקאָן. פון פּאַלאַץ ציהט זיך אַ לאַנגע אַלעע אַרום הויכע בוימער.

און איך האָב מיין פנים טיעפער אין דער קאַפּאָטע בעהאַלטען. די הענד האָב איך אונטער מיין וועסטעל אַרונטערגערוקט, אַנגעטאַפּט מיין ברוסט און האָב מיך געפיהלט היימישער, איך בין ביי מיר...

און עס האָט זיך בעוויזען פאַר מיינע אויגען מיין ברודער'ס פנים, ער שלאָגט מיך נאָך נישט, עס האַלט דעם שטעקען אין האַנד און קוקט אויף מיר, קוקט מיך גוט אָן. און ביי דער טהיר שטעהט דער פויער, ער פערלאַנגט די פערציג גראָשען, וואָס די מוהמע האָט איהם צוגעזאָגט...

און דאָ שטעהט דער פּאַלאַץ — און באַלד אָט עפענט זיך די גרויסע טהיר פון דעם פּאַלאַץ אויף — און די פוהר פאָהרט מיט מיר אַריין, מען גיט מיך ערגעץ אַ נעם אַרויף... איך ליג אונטער אַ זיידען בעטגעוואַנד... מיר איז וואַרים...

באלד באַר איך מיך אין אַ וואַנע, און דאָ זענען אָנגעגרייט פאַר מיר נייע קליידער פון קאָפּ ביז די פיס ... איך שפּיר ווי דאָס זיידענע העמד קנאַקט אויף מיין רוקען ... און אַ אַטלעסען קאַפּאָטקעלע, מיט אַ גאַרטעלע ... איך קוק, דורכנעהענדיג, אין שפּיגעל אריין, איך זעה אויס ווי אַ בן-מלך ... צוויי לאַנגע שוואַרצע פּאות'ליך ...

עפּעס אַ פוהר איז דורכגעפאָהרען, דער פויער איז פון וואָגען אַראָב, און עס דאַכט זיך, אַז ער האָט ביי דעם צווייטען אַ פּאַפּיראָס פערדרייכערט.

... און מען פיהרט מיך אין אַ גרויס צימער אריין ... עס בלישטשען אַזוי פיעל ליכט און זילבערנע רעהרען ... ביי אַ לאַנג געדעקטען טיש זיצט אַ אַלטער יוד אויבען אָן ... מיט אַ ווייסע באָרד ... אַ זילבערן טאַבאַק-פּושקעלע אין האַנד און קוקט אין אַ ספר אריין ... עפּעס אַ יודענע אין גרויסע ברילאַנטענע אוירינגען, אין אַ זיידענער הויב גרייט צום טיש. איז עס מיין מאַמע? ניין ... אַ פרעמדע ... מען פרעהט זיך מיט מיר ... שלום-עליכם ... מען קושט מיך ... די מחותנת'טע וויינט ...

עפּעס איז ווער דורכגעלאָפען איינגעוויקט אין רעגען. אויפ'ן פעלד שטעהט אַ פוהר אָהן אַ פערד, נאָר דער דישעל איז אַזוי לאַנג.

... איך זיטץ ביים טיש ... שמועס אין לערנען ... איך פערענטפער אַ הארבען רמב"ם ... דער מחותן ווענדט מיך אָב מיט אַ מר"ל'ס אַ קשיא ... איך ברענג איהם אַ ראיה פון אַ רא"ש ... אַלע קוקען אויף מיר ... נור מיין מחותן שטעהט פערגאַפט ... די מחותנת'טעווישט זיך די אויגען מיט אַ טיכיל ... און דאָרט ... פון אַ שפּאַלט פון דער טהיר ... אַ זיידען קליידיל ... זי האָרכט ... זי עפענט ברייטער אויף די טהיר, און קוקט ... איך מאַך מיך ווי גאָר נישט ... און רעד ווייטער, פערענטפער אַ „תבואת-שור"

... מען פיהרט די כלה אריין ... זי איז שען ווי אַ בת מלכה ... אין בלוים זייד און סאַמעט ... אין צוויי שוואַרצע צעפּ ... אין אַ ווייס שערציל ... זי לאָזט אַראָב דעם קאָפּ ... זי שעמט זיך ... איך אויך ... דאָס האַרץ קלאַפּט אין מיר.

... — ווי געפעלט דיר דיין כלה? ... די קינדער שעמען זיך! זעהסט, זעהסט ווי רויט ער איז געוואָרען ... און איך שטעק מיין פינגער אין גאַרטעל אריין און דרעה מיך איבער'ן שטוב ...

... זיי וועלען זיך אַליין געוועהנען איינער צום צווייטען ...

... מען גרייט צום טיש ... אַ גרויסער העגגלייכטער הענגט פון באַלקען אַראָב מיט גרויסע ברילאַנטענע גלעזליך ... איך מיט מיין מחותן זיטצען אויף איין זייט טיש ... זי מיט די מחותנת'טע אויף דער צווייטער זייט טיש ... דער הענגלייכטער פערשטעלט ... זי קוקט אויף יענעם זייט הענגלייכטער, איך אויף דער זייט ...

... איך זאָג ווייטער תורה ... דאָס פּשט'ל אויף „שחיטת חוץ" ... פערענטפער דעם רמב"ם ... דער מחותן ווענדט אָב ... איך לאָז נישט ... ברענג די גמרא פון חולין ... זי ווינקט ... קוקט אויף מיר: לאָז דיך נישט ... אָט אַזוי ... פערענטפערט ... דיכטיג ... זי שמייכעלט ... האַ?!

מען פיהרט מיר מיין כלה צו ... איך מאַך די אויגען צו ... איך קוק נישט ... מען

ניט מיר אַ גילדענעם זייגער... זי געהט... נעהם, זאָגט זי, און קוקט מיך אָן... איך מאַך די אויגען צו און נעהם... איך טראָג איהם אויף די אַטלעסענע ווענט...

... איך זיטץ מיט איהר אַליין... אין אַ גלעזענער אַלטאַנקע... זי קוקט נישט... איך אויך נישט... מען קוקט אין וואַסער אַריין... ניין אין אַ ספר'ל אַריין... זי שמייכעלט... ניין... זי זיטצט, האַלט דעם קאָפּ אַראָבגעבויגען... ניין... זי זיטצט און קוקט אויף מיר גלייך אין פּנים אַריין... איך אויך... גלייך איהר אין פּנים אַריין... זי וויינט... יאָ, עס רינען אַראָב די טרעהרען איבער די באַקען... איך האַלט די צעפּ... ניין... מען מעג דען? ... איך קוק אויף איהר... איך וויין אויך... זי האָט אויף מיר רחמנות... אַזוי רחמנות...

איך נעהם זי אָן ביי דער האַנד...

„דו האָסט נישט דעם פייער צו בעצאָהלען? האָסט מורא פאַר דיין עלטערן ברודער? ..."

איך קוק מיך אום, דעם פּאַלאַץ איז מען שוין לאַנג פאַרביי געפאָהרען, עס ציהען זיך נאַסע בעוואָלקענטע פעלדער.

עס בעווייזט זיך אַ קליין הייזיל, דער שטרוידאַך איז אין רעגען דורכגעווייקט, פון קוימען געהט אַ געדיכטער רויך אַרויס און צולעגט זיך געדיכט איבער'ן וועג, פאַר דער טהיר שטעהט אַ פוהר, דאָס אויסגעשפּאַנטע פערד האַלט דעם קאָפּ אין וואָגען בעהאַלטען, און גיט איבער זיין רוקען אַ כפּרה דעם רעגען. דער פוהרמאַן שטעהט אין דער טהיר ביים הייזיל, איינגעקאָרטשעט אין זיין צעווייקטען מאַנטעל, האַלט די בייטש אין אָרים, פערלעגט די הענד און קוקט נאַרעדיג פון מאַנטעל אַרויס:

עס בעווייזט זיך דאָס וועלדיל, עס שטעהט אין רעגען און קען זיך נישט ריהרען, און די בוימער טוליען זיך צו איינער צום צווייטען.

נאָך דעם וואַלד זעהט מען שוין דעם שפּיץ קירכע פון אונזער שטעדטיל אַרוים, און מיין האַרץ האָט אָנגעהויבען צוקלאַפּען: שוין אין דער היים! ...

אויף דעם וועג קיין שעמענעץ.

און דער וועג ציהט זיך, און ערגעץ ווייט ווערט ער פערבלאנזשעט, צווישען די פעלדער, אונטער א בארג. און דער הימעל שמייכעלט אראב צו די פעלדער, און די פעלדער — ארויף און אלץ איז אזוי רוהיג, אזוי זיכער ביי זיך, אזוי פעסט; אלץ ארום איז אזוי קלאר, אלס איז איינגעווארצעלט זיכער מיט א פעסטען יסוד אין דער ערד, נור איך אליין בלאנזשע ארום, צווישען הימעל און ערד... און בלאנזשען, מיין איך, צווישען הימעל און ערד וועל איך יאהרען לאנג, יאהרען לאנג... צווישען הימעל און ערד, צווישען אלערליי גאט'ס בעשעפעניש. און די שאסעע שטיינער רעכטס און לינקס, די שטיינער מיט די נומערן זאגען מיר, אז אוועק פון אלעס, איסרייסען זיך, אנטלויפען פון דער חברה איז נישט אזוי לייכט... אומעטום מענשען, אומעטום זייער ארבייט, זייערע הענד.

נאך גוט, טראכט איך, וואס זייערע הענד קענען צום הימעל נישט דערגרייכען, וואלטען זיי איהם אויך אבגעמאסטען אויף ווארסטען און מיילען... מיט דער צייט וואלט זיך א גרויסע אקציאנס-געזעלשאפט געמאכט און וואלט בעקומען א מאנאפאל צו עקספלאאטירען די זון, די לבנה, די שטערען... און מיליאנען „טשינאווניקעס" וואלטען געווען און מיליאנען „שלאבענס"... און עס שלעפערט זיך, דער וועג ציהט זיך... און ווייט צווישען הימעל און ערד הויבט אן צו טונקלען, און גאנצע מחנות אבגעריסענע שטיקער וואלקען ציהען זיך ארום און פליעסען און טיקען זיך, און גיעסען זיך צוזאמען, און רייסען זיך איבער... און אנדערע שטיקער הימעל פערשלייערען זיך, און לייכט און דורכזיכטיג זענען די זילבערנע שלייער; און די שלייער ציהען זיך צונויף, בעהעפטען זיך, עס ווערט אזוי היימליך, אזויפריינדליך, גלייך מען שפיעלט אין בעהעלטעניש...

און קיין איינציגעס הייזיל זעהט מען נישט... אוים! גאטס וועלט, — נישט קיינעמס נור דעם רבונו של עולמ'ס און די טוי בעדעקטע פעלדער הויבען זיך צו צו די טוי-בעדעקטע הימלען, און די פייכטע הימלען לאזען זיך אראב צו דער ערד און עס ווערט איין וועלט, ווי איין גאט'ס... און די איינגעוואקסענע גרעזליך אין דער ערד בעוועגען זיך שטיל, זיכער, ווי עפעס א קינד, וואס וויעגט זיך אין דער מאמעס שוים, שפיעלענדיג זיך פערגעניגענדיג.

און ווען איך זעה דאָס אַלץ פֿערשעם איך מיך פֿאַר זיך אַליין, פֿאַר וואָס איך אַליין בין העכֿער פֿון די אַלע גרעזער, וואָס וואַקסען אַרום. אַלץ איז איינגעוואַקסען, איינגעוואָרצעלט אין דער ערד, נאָר איך אַליין קריך אַרום, עפּעס אַזוי ווי איך וואָלט מיך פֿון דער ערד אָבגעריסען, אין דער וועלט זיך געלאָזט. איך האָב מיין מאַמען פֿערלאָזט, מיין טאַטען אַוועקגעוואָרפֿען און ווי אַ יתום דרעה איך מיך אַליין אַרום, זוכֿענדיג ערגעץ אַ מקום מנוחה... עפּעס זעהט דאָס אויס חוצפּהדיג, פֿערלאָזט איז עס... און דאָרט אין מיטען פֿעלד, הונטען אין אַ טהאָל שטייגט אַ ביימיל אַרויס און גלאָצט אויך אין דער וועלט אַריין. דאַכֿט זיך ער פֿיהלט אויך דאָס זעלבע: העכֿער געוואַקסען פֿון אַלע גרעזער... דער גרעסטער פֿון אַלע... אַ שען פּנים האָט דאָס!...

און די שטיקליך אָבגעריסענע וואָלקען האָבען זיך צוזאַמען בעהעפֿט איינס מיט דעם צווייטען, און עס שוועבט שוין אַ לייכֿטער פֿאַנסער איבער דעם הימעל: טהייל ערטער איז דער פֿאַנסער דורכֿגעריסען און פֿון די אויפֿגעריסענע ערטער גלענצט עפּעס, ווי בעשטויבטע ליכֿט אַזוי ווייך, און פֿערהילט אַזוי קושענדיג די לייכֿטע רייזענדיגע וואָלקען.

אַ רעגען וועט זיין!

דאַכֿט זיך עס פֿרעהט מיך! אַליין בין איך אויפֿ'ן וועג, ווי דאָס גרעזעלע וועל איך זיין. נישט האָבענדיג פֿאַר דעם רעגען זיך וואו צו בעשיצען.

אַ שטילע ליעבע אימה הערשט איבער אַלעם, די גרעזער בייגען די קעפּ איין און רוהמען אין דער שטיל איינס צום אַנדערען: „אַ רעגען וועט זיין!" דער לאַנגער וועג וואָס ציהט זיך דאָרט, דאַכֿט זיך, גרייט זיך אויך אָן צום רעגען: „וואָס קען איך טהון" — וואָלט ער זאָגען. פֿון ערגעץ ווייט קומט אַ פֿויגעל אָן צו פֿליהען און פֿליהט מיט רעש אַדורך, אָנזאָגענדיג: אַ רעגען וועט זיין! און דאָרט אין פֿעלד שאָקעלט זיך דער בוים, די צווייגען רוישען מיט אימה..

און די פֿעלדער ציהען זיך, גלאָצען אין הימעל אַריין: הקדוש ברוך הוא, מיר זענען גרייט אָנצונעהמען דיין גוט'ס וואָס דו שיקסט אונז!

איך געה אויף דעם וועג.

דאָרט ווייט דערהויבט אַ ווינד דעם שטויב, אַ געדיכֿטער קוזיש ווערט. פֿון אונטער אַ טאָהל קומען צוויי פֿערד אַרויף שלעפּענדיג זיך. מען זעהט ווי זיי שטעקען די העלזער אויס אַרויפֿשלעפּענדיג זיך באַרג אַרויף — דערנאָך ווייזט זיך אַ פֿויער מיט אַ בייטש אין האַנד.

אָט ווייזט זיך אַ דעכֿיל.

דאָרט אין טהאָל שטעהט אַ הייזיל, און עפּעס ווי פֿערשעמט בעהאַלט עס זיך אין די געדיכֿטע צווייגען און די פֿיעלע בלעטער פֿון די ביימער, וואָס שטעהען אַרום. און דאָס הייזיל ווי איינגעטונקט צווישען די גרינע בלעטער זעהט אויס פֿון דערווייט ווי עס וואָלט פֿון דער הויכער ערד אַרויסגעוואַקסען.

אַ קליין שמאָל וועגיל פֿיהרט פֿון דעם וועג אַראָב און פֿערשלענגעלט זיך אויף די פֿעלדער. עס פֿיהרט צום הייזיל צו.

עס הויבט אָן לייכֿט צו טריעפֿען ... די ערד זאַפּט איין די טראָפּען.

עס טריעפֿט און די טראָפּען בלייבען הענגען אויפ׳ן גראָז ווי גוטע טרעהרען ... און פֿערוואָלקענט איז דער הימעל נור פֿון איין זייט; אויף דער צווייטער זייט שמייכֿעלט די זון מיט אַ גוט געלעכֿטעריל ... עס הייסט: זעהט, וואָס זיין ליעבער גאָמען קען!

איך נעם מיך אַראָב אין אַ זייט צו׳ן בעהאַלטען הייזיל צו, עס לויפֿט אַ הונד און קומט מיר פֿריינדליך אַקעגען, לאָזט מיך דורך און בעגלייט מיך נאָך צוריק צו דער טהיר.

אַ פֿויעריש הייזיל, נידריג אָבער זיכֿער ליגט דער באַלקען אויף פֿיער אָבגעווייסטע ווענד ... הייליגע בילדער אַרום. אונטער איינעם אין אַ ווינקעלע, לייכֿט אַ לעמפּיל אַ קליינס, דער שוואַכֿער שיין פֿון לעמפּיל צופֿליעסט זיך אַזוי ווייך אין דער טונקעלקייט פֿון שטוב, מישט זיך אויס מיט די לייכֿטע בעוועגליכֿע שאָטענס, ביים קוימען זיטצט די פֿויערטע און ציגד אונטער צוויי העלציך ... קליינע, קליינע, יונגליך מיט אָבגעבריגעטע פּנים׳ער און פֿלאַכֿע העלע פֿלאַקסענע האָר רינגלען מיך אַרום און בעקוקען מיך פֿערוואונדערט, אין צווייטען עק ביי׳ן אַ וויעגיל שטעהט נאָך איינס מיט אַגרויסען קאָפּ, וואָס וואַלקעט זיך אויף אַ דינעם האַלז און קוקט מיך אָן פֿון ווייטענס און שמייכֿעלט, ביי די באַרוועסע פֿיס ליגט איהם אַ שוואַרצער קודלאַטע הונד און קוקט איהם אין פּנים אריין, און וואַרט אויף אַ בעפֿעהל ...

— קען איך מיך פֿערהאַלטען דאָ, ביז דער רעגען ועט אַריבער?

די פֿויערטע ערלויבט עס מיר פֿריינדליך און דערלאַנגט מיר אַ שטוהל צו זיצען.

פֿון דרויסען הערט זיך אַ וויייטער דונער... גלייך פֿיהרען וואָלטען דורכֿגעריבען אויף אַ האַרטען וועג.

און אין שטוב איז שטיל געוואָרען, און אין דער שטילקייט דערהער איך איין אַלטע שוואַכֿע שטימע:

— ברוך אתה ה׳ אלהינו... אַ ברכה איבער׳ן דונער:

איך קוק מיך אום, אין ווינקעלע ביים פֿענסטער, זיצט איינגעהויקערט אַ יוד איבער אַ שניידערשער אַרבייט.

עס ווערט מיר היימליכֿער, עס פֿרעהט זיך צו טרעפֿען נאָך אַ יוד אין אַ גוישקע שטוב, מען שפּירט זיך עפּעס היימיש.

— שלום עליכם, פֿעטער!

— עליכם שלום אַ יוד.

— אודאי געקומען געדשט קויפֿען! טרעפֿט ער.

— ניין, איך געה נור פֿאַרביי.

— וואו אהין?

— קיין שעמעניץ.

— אַזוי, נאָך שעמעניץ, איך בין טאַקי אַ שעמעניצער.

און דאָס האָב איך אַליין געוואוסט. מען דערקענט עס אין איהם, צווישען די קנייטשען אויף זיין אַלטען פּנים ליגט שעמעניץ אויסגעגאָסען און שמייכעלט!

יעדע קהלה האט שוין איהר סטעמפּיל, וואָס זי לעגט אויף איהרע איינוואָהנער ...

דאָס לאַנג אויסגעצויגענע פּנים, די מאָגערע באַקען, די קנייטשען אַרום די אויגען, די קנייטשען אַרום איינגעפאַלענעם מויל, זענען על-פּי נוסח שעמעניץ. על פּי נוסח שעמעניץ זענען די שוואַרצע טאַבאַקצייכען אונטער דער לאַנגער שפּיציגער נאָז ...

— וואָס טהוט איהר דאָ, ר' יוד! פרעג איך איהם אַבי צו פרעגען.

— איהר זעהט דאָך!

— איז אין דער היים קיין אַרבייט נישט דאָ?

— נייע מאָדעס — זיפצט ער — אַ יונג פון אַלדי שוואַרצע יאָהר געקומען מיט אַ אַכט קאַנטיג היטיל, אַ „וואַרשאָווער שניידער" זאָגט ער... האָט ער שפּע... און איך אויף דער עלטער מוז אַרומגעהן אויף די דערפער... ער נייעט נייעס... איך ניי, אַזוי ווי מיין טאַטע האָט מיך געלערענט, און אַזוי ווי מיין טאַטענס טאַטע האָט מיין טאַטען געלערענט... קיין איבער שפּיטפלעך קען איך נישט

און גלייך ער וויל מיך טרייסטען, גיט ער צו:

— יעדען פרייטאָג קום איך צו מיין אַלטער... אַהיים! — באַ... אומעטום גאָט'ס וועלט און זיינע בעשעפענישען! און ווידער אַרום, זאָגט דער אַלטער נאָך אַ לאַנג איבער קלעהרען זיך, ווער דאַנקט און לויבט דאָ גאָט פאַר זיינע תבואות? פאַר אַלעם וואָס ער האָט אונז בעשאַפען? אז נישט אַ יוד וואָס פערבלאָנדזשעט זיך אַמאָל אַהער...

דערווייל האָט זיך אויסגעלייטערט און די זון איז אין פענסטער אריין.

— נאָך ווייט קיין שעמעניץ? פרעג איך.

— אַ וויאָרסט דריי, דער וועג פיהרט גלייך צו.

איך דאַנק דער בעל-הבית'טע, געזעגען מיך, דער אַלטער האָט מיר לאַנג יקט.

– ערשט מאָנטאָג! הער איך אונטער מיר זיין זיפץ

צוריק אויפ'ן וועג! דער הימעל איז קלאָר, די וואָלקען ציהען זיך ערגיץ אוועק; די נאַסע פעלדער שמייכלען צום הימעל און דאַנקען פאַר דער שפע...

און איבער דעם קלאָרען הימעל מיט בלויע פערטונקענע וואָלקען בייגט זיך אוים אַ גאָלדענער רעגען-בויגען מיט בלאַע קאַנטען. „גאָט איז באַרמהערציג, ער האָט זיך דערמאָנט" — זאָגט דער הימעל און טרוקענט די ערד מיט ליכטיגער ליעבשאַפט, ווי אַ מאַמע ווישט אָב די בעקליך פון אַ פערוויינט קינד...

אויך ערבאַרימדיג זענען די פעלדער אַרום... זיי געדענקען פון גאָר נישט און ווייסען פון גאָר נישט...

די זון טיקט זיך. אַ לייכטער וואָלקען שוועבט איבער׳ן הימעל, אין מערב גיעסט זיך אויס אַ גאָלדענער ים מיט צוואָרפענע בלאָע אינזעלן. אַרונדיגע לבנה שניידט זיך אויס פון די וואָלקען און קוקט אַפער, ווי פון אונטער אַ פאָרהאַנג, און דער וואָלקען בעוועגט זיך לייכט ווי אַ פאָרהאַנג, און שוועבט איבער דער לבנה ...

און וואָס אַ מאָל מעהר ווערט דער רויטער ים ווינציגער, די טונקעל בלאָע אינזעלן — גרעסער, דער הימעל אַרום אַ ליכטיגער ים פערטינקעלט זיך, און דער וואָלקען איבער דער לבנה ווערט שיטערער און לייכטער, און שוועבט אַריבער און עס בעווייזט זיך שוין אַ זילבערנע לבנה.

פון דערווייטען בעווייזען זיך עטליכע שיטערע בוימער ... גלייך זיי הייבען זיך פון ערגעץ אַפער, און זיי מעהרען זיך — עס ווערט פון זיי אַ וואלד ... און דער וועג פערבלאָנקעט זיך צווישען די בוימער און עס שווימען אַרום אין דער לופט פערבלאָנזעטע קולות ... מענשליכע שטימען צוזאַמען מיט אַ געקוואָקעריי פון פרעש.

אַ פויערש יונגיל קומט מיר אַקעגען מיט אַ ליעדיל, מיט אַ ווייך קלינגענדיג ליעדיל, און ער נעמט זיך ערגעץ אַראָב אין עק זייט און ווערט פערשוואונדען, און דאָס ליעדיל וויעגט זיך נאָך אין דער לופט.

די בוימער ווערען שיטערער, דאָס שימערען פון די בלעטער הערט אַ ווילע אויף, עפעס ווי האָרכענדיג שטעהט די געגענד ... מען רוהט זיך אָב ... פון דער ווייטען הערט מען נור דאָס נעקוואָקעריי פון פרעש.

און דאָרט ווייט שטאַרט עפּעס אין דער לופט ... עס קומט וואָס אַ מאָל שאַרפער אַרויס, נאָר וואָס ווייס איך נאָך נישט. אַ הונד בילט ... דערנאָך געהט אַ אויסגעצויגענער „מע״ בלשון רבים. קיה געהען אַהיים זיך מעלקען ... גרויסע, גרויסע געלע פלעקען בעוועגען זיך ... מעעע ...

אַ פויערטע מיט אַ צווייגיל געהט נאָך.

צוויי יודען געהען אויפ׳ן וועג, האַלטען זעקלעך אויף די פלייצעס, שטעקלען אין דער הענד און געהען.

טונקעל ווערט, היימיש איז אַלס אַזוי ווי ביי דער מאַמע אין דער היים.

אָט שטעהט אַ פוהר פאַר אַ הייזעל אַ קעלביל ליגט אויף די פוהר און שרייט, יונגלעך שטעהן פאַר׳ן הייזעל און פרעהען זיך מיט די פערד.

די צוויי יודען קומען אָן שטעלען זיך אָב ביי דער פוהר און רעדען עפּעס מיט דעם פויער, איינער טאַפט דאָס קעלביל וואָס איז אויף דער פוהר און דונגט עס. דער פויער האַלט אַ פיפקע אין מויל און לאָזט געדיכטען רויך אַרויס, און לאַכט.

דער הימעל איז שוין טונקעל; קליינע שטערען זעהען אויס — ווי ליכטיגע פענעטערליך אין די שטובליך פאַר מלאָכים, די לבנה ווי אַ גרויס פענסטער אין זיין ליעבען נאָמענס פאַלאַץ ... און גאָר אין עק, ווייט, ווייט. פערזינקט דאָס לעצטע ביסיל רויטקייט און ווערט פערטרונקען און אפשר גאַנצע מחנות פערבלאָנזשעטע טונקעל-בלאָע וואָלקען ... אָדער ווייס איך וואָס זיי זענען ? ...

עס בעווייזען זיך שעמעניצער הייזליך ... נידריגע הייזליך איינס אָבגערוקט

פֿון צווייטען, פלאַץ איז ביליג! ווייבער זיצען אויף די שוועלען פֿאַר די טהירען און שמועסען. קינדער לויפֿען אַרום איבער'ן שטיינערנעם בריקיל פֿון איבער'ן אויסגעטרוקענטען טייכיל פֿאַר די הייזער. אין מיטען מאַרק ליגען גרויסע בינד שטרוי; אַודאי נאָך אַ מאַרק־טאָג. אין אַ ברייטע „ליק" צווישען צווי הייזליך שפּיעלען זיך חדר־יונגליך אין זעלנער.

אַ איינפֿאַר־הויז. אַ שילד מיט רויטע טראַנספּעראַנט אותיות... אַ לעמפּיל רייבערט זיך פֿון הינטען. אויף אַ שוועל פֿון אַ געוועלב שטעהט אַ מיידיל מיט אויפֿגעקעמטע האָר אין אַ וויס פֿאַרטוכיל און קוקט אין גאַס אריין, וואו אַנדערע מיידליך שפּאַציערען, זי קוקט צו דעם פֿעלדשערס שוועל געגענאיבער. דאָרט שטעהט אַ יונג דער הוט אויף אַ שפּיץ „גרזיווע", ער ווינקט צו איהר... קוק דער־וויל דרייצעניאָהריג מיידעלע. דיין זוג לערנט זיך ערשט דאָס פשט'ל צו „בר־מצוה"...

כּאַמע ווייבער און קינדער — וואו זענען די מענער?

— יתגדל ויתקדש... רייסט זיך פֿון בית־המדרש אַרויס: דאָרט זענען זיי.

„אמן יהא שמה רבא..." ענטפֿערט דער עולם מיט אַ רעש.

און טהייל ווייבער אויף די שוועלען ווישען זיך די הענד אָן די וואַנד און זאָגען: אמן, יהא שמיה רבא...

שעמעניעץ דאַווענט!

די נאַכט איז צוגעפֿאַלען. זיבער און שטיל שטעהען די קליינע הייזליך אַרום מאַרק זיי זעהען מיר אויס, ווי אַלטע ווייבער מיט שטריק־נאָרלען אין די האַנד וואָס האָבען זיך פֿערזאַמעלט אין אַ גרויסע שוהל און וואַרטען, די זאַגערין זאָל קומען, די זאָגערין מיט ברילען אויף דער נאָז, מיט'ן פעקיל התחנות אין דער האַנד...

אָבער אַ לבנה האָט שעמעניץ,

טונקעל איז דער הימעל, מיט שטערן ווי מיט ליכטיגען מאָן בעשיט, אין מיטען ענויידט זיך אויס אַ ריכטיגע לבנה, טאַקי יהושע'ס פנים, אָן אַ איינציג פגימה'לע, די שכינה שיינט אויפֿ'ן הייליגען פנים. און זי קוקט אַראָב, די לבנה, אויף איהרע ליעבע „כנסת ישראל" און שמייכעלט צו'ן איהר, איהר כנסת ישראל דאַווענט.

און אונטער מיר פֿרעגט אַ יונגע שטימע:

— מען מעג דען קוקען אין דער לבנה אריין? יאָ, מען מעג?

איך קוק מיך אום אַ פּאָר גרויסע קינדשע אויגען אין אַ בלאַס דאַר פנים'ל.

— יאָ מען מעג קוקען יאָ? מען מעג?

און איך טראַכט מיר: די שעמעניצער לבנה איז אפשר דעריבער אַזוי קלאָר, אַזוי הייליג, אַזוי ריין, ווייל קיינער קוקט נישט אויף איהר...

אגעגט פאר־פאלג.

אילזשע הייסט דאס שטעדטיל. קליין איז עס, די הייזער טוליען זיך צונויף און שטעהען ווי זיי וואלטען צווישען זיך בעהאלטען א פערטרויערטען סוד. און גאנץ לאנג און גאנץ ברייט ציהט זיך אריבער דער הימעל איבער זיי און קוקט אראב פון דער הויך צו די מענשען, וואס קריכען ארום צווישען די הייזליך.

דער הימעל, זאגען מענשען, איז אומעטום גלייך. אבער, זעהט איהר, דעם אילזשער הימעל האט טאקי דער אויבערשטער דוקא דירעקט פאר איהר געמאכט, — דעם שטעדטיל׳ס הימעל. אבגעפאסט איז ער, אז ער זאל זיך ציהען פון דארט, פון נאך דעם גוי׳שען „בית עולם” ביז ווייט אונטער דעם בארג, וואס איז אויף יענער זייט שטעדטיל. אבגעפאסט איז ער, אז דער סאמע מיט זאל גלייך אויסקומען בענענאיבער דער שוהל. ווען מען זאל דעם הימעל מעסטען, וואלט אויסגעקומען, אז דאס פעהגדיל פון דער שוהל שטעהט פונקט אין מיטען הימעל, און מיט א כוון איז דאס אזוי געמאכט געווארען, כדי דער הימעל זאל קענען אלץ צודעקען, אלע שיצען, אפילו אויך דעם גוי׳שען „בית עולם”. זיי זענען דאך געווען אילזשער גוים, און א אילזשער גוי, מוזט איהר וויסען. איז א רעכטער צדיק, האלט מעהר פון שבת איידער פון זונטאג — זאל ער זיך איין עצה געבען, אז שבת זענען דוקא אלע געוועלבער פערמאכט און זונטאג דוקא אפען... אפילו דער אילזשער סטראזשניק איז אויך מעהר יוד ווי גוי: ער רעכענט זיך מעהר מיטין יודישען לוח, איידער מיט זייערן... אפילו זיין מונדיר טראגט אויף זיך דעם ריין יודיש־אילזשער חן, אויך דאס היטיל זיינס און די שליפעס; נאך מעהר, אפילו אויף דעם שפיטץ פון דער קירבע וואלט מען געקענט בעמערקען אויך עפיס יודישעס: אויף דעם דריידעלע און חנ׳דיל, וואס איז אויף דעם שפיץ ליגט עפיס אויס געגאסען נחום מאיר דעם גלעזערס שיק...

איז דאך שוין קיין וואונדער נישט, וואס דער הימעל דעקט צו אפילו זייער „בית עולם”, דער גאנצער אילזשער הימעל שטעהט דאך אויף דעם ביסיל תורה, וואס לאזט זיך הערען פון די שפאלטען פון דעם קליינעם בית המדרש. און ווען די עיים וואלטען נישט געארבעט, וואלטען יודען נישט געקענט זיצען און לערנען די הייליגע תורה.

אילזשא, מווט איהר וויסען, האָט אַ מעלה, וואָס האָט קיין קאָנקורענציעס נישט אין זיך. יעדעס האָט זי צו איינס: איין רב, איין דַיָין, איין רבי, שוחטים דוקא צוויי — נאָר איינער איז אַ חזן, — איין בעל הבית און איין חסיד, איין נגיד און איין אָרימאַן, אפילו אַ משוגע'נעם מיט אַ נאַר, מיט כל מיני קאַליקעס האָט זי אויך נור צו איין, איין איינציגעס. אויך אַ „דייטש" איז אַמאָל ביי איהר געווען נור איינער, אַ פעלדשער איז ער געווען, איז ער אָבער געשטאָרבען, און פון דעמאָלט אָהן בענגט אילזשע נאָך אַ דייטש.. נאָר דעם חסרון פערפילט יחזקאל מיכאל'ס, וואָס קומט צו פאָהרען אויף יעדען יום־טוב צו זיינע עלטערן.

יחזקאלם מיכאל'ס איז אַמאָל געווען אַ בית המדרש בחור, האָט ער חתונה געהאָט טאַקי פון אילזשע, און דערנאָך אַז ער האָט שוין געהאַט אַ קינד, פאַלט איהם איין אַ נאַרישקייט און ער פאָהרט אַוועק נאָך וואַרשוי. קומט ער צוריק דייטש געקליידעט. דער שווער הויבט אָן שרייען, דאָס ווייביל וויינט און מען חאַפּט דעם גוי אַריין צום רב.

דאס וואַסער אין אילזשע האָט אַ נאָמען און גט'ן מעג מען.

און דאָס ווייביל וויינט און נעמט גט.

דאָס קינד איז געבליעבען ביי איהר, ער איז צוריק נאָך וואַרשוי.

אויף אַלע יום־טוב קומט ער אַהיים צו זיינע עלטערן. אין שטעדטיל זאָגט מען אפילו, אז דאָס פּאָר פאָלק האָט נאָך צווישען זיך אַ גרוים שייכות, נאָר דאָס איז אַ ליגען. דאָס ווייביל קען זיין נאָמען נישט הערען, און וויל נור נישט נאָך אַמאָל חתונה האָבען גאָר דערפאַר, וייל זי וויל דאָס קינד זאָל אַביסיל עלטער ווערען.

געוועזען איז עס שבת נאָך מיטאָג. אילזשע האָט אויפגעעפענט איהרע טויערען און אַרויסגעפיהרט איהר ביסיל פערמעגענס אין גאַס אַריין. איטליכעס ווייביל, וואָס האָט נור וואָס עס איז פערמאָגט, איטליכעס מיידיל, וואָס האָט נור געהאָט בעהאַלטען אַ וועלכע עס איז אַ שמאַכטע, האָבען זיך אָנגעטהון, אויסגעפוצט און שפּאַצירען געגאַנגען. אויף צו ציהרען זיך, און צו שפּאַצירען האָט אילזשע איהר בעזונדערן שיק. עפּיס דאָס געהען פון יעדען ווייביל, פון יעדען מיידיל איז מיט אַ כַּוָן, עפּיס מיט אַ בעזונדערן מין: „זעהסט, איך האָב מיך אויס־געציהרט, „געה איך מיר שפּאַצירען, כדי צו בחנ'יווען אילזשא מיט מיין שענקייט"...

פאַר אַ הויז שטעהט יחזקאל מיכאל'ס, אַ הויכער יונגער מאַן, אָנגעטהון אין אַ שוואַרצען קאַפּעלוש. דאָס שניריל פון קאַפּעלוש איז צוזאַמענגעפלאָכטען מיט דעם שניריל פון די ברילען, וועלכע רייטען עזות'דיג אויף זיין נאָז, און דאָס שניריל איז אַריינגעשטעקט אין אַקנאָפּ פון פאַלטא, און ער שטעהט און קוקט מיט אַ געלעכטעריל אויף די שפּאַצירענדע. קינדער רינגלען איהם אַרום, בעקוקען איהם פון קאָפּ ביז פים די עלטערע מענשען שטעהען פון דערווייטען. איינער מיט קאָפּ און באָרד פול מיט פעדערן און מיט וואָנצעס, וואָס טראָגען נאָך אויף זיך דעם סימן פון געטרונקענעם רויטען ווישניאַק, שטעהט און טייט מיט אַ פינגער אויף איהם. מיידליך און ווייבליך וואַרפען אויגען און פערשעמענדיג לויפען זיי פלינק פאַרביי. טהייל

ווייזען, אַז זיי זענען נישט קיין קליינשטעדטיגע בהמות און קוקען איהם גלייך אין די אויגען אַריין. און ער קוקט, שמייכעלט, מאַכט אַ מינע פון אַ גרויסשטעדטיגען אקטיאָר, ווען ער זעהט ווי אַ קליין שטעדטיגער קאַטערינשציק טאַנצט.

באַלד, עפּיס ווי פון הימעל אַראָבגעשפּרונגען, איז צו איהם צוגעגאַנגען אַ קליין פינף יעהריג מיידיל, אָנגעטהון אין אַ רויט קליידיל מיט אַ ווייס שערציל, און גלעטענדיג יחזקאל מיכאל׳ס ביי דער האַנד, האָט זי ליעבליך געקווישעט:

— טאַטעשי, טאַטעשי!

יחזקאלס מיכאל׳ס האָט אַרומגענומען דאָס קינד, עס אויפגעהויבען, צוגענומען עס צו זיין הארץ און געטריי געקושט.

— זעהסט, טאַטעשי, — זאָגט דאָס קינד, — מאַמע האָט געקויפט, — און זי ווייזט דאָס נייע רויטע קליידיל, אין וועלכען זי איז געווען אָנגעטהון, דאָס שירציל און די שוואַרצע שיכליך.

און ער גלעט דאָס קינד:

— מיין טאָכטעריל, מיין קינד, מיין לעבען...

— מאַמע האָט אָבגעוואַשען, אויפגעקעמט, און געשיקט צום טאַטען, — זאָגט ווייטער דאָס קינד אויפהויבענדיג די קליינע אייגעליך אין דער הויך צום פאָטער צו און פון די דינע רויטע צוזאַמענגעצויגענע ליפּעליך האָבען זיך אַרויסגעוויזען צוויי שורות ווייסע צייהנער. די העהרליך האָבען לייכט געציטערט איבער איהר דינעם האַלז.

ער שווייגט און גלעט דאָס קינד.

הינטער אַ טויער, וואָס איז גלייך געגענאיבער, שטעהט אַ יונג ווייביל און קוקט אַרויס דורך אַ שפּאַלט. זי זעהט, ווי יחזקאל גלעט דאָס קינד, אַזוי ווייך, אַזוי טאַטעדיג, און ווי דאָס גערזיכט פון קינד לייכט פון פרייד, שפּרינגט צום טאַטען. דער מוטער טהוט דאָס אַ גרויסע הנאה באַלד אָבער רוקט זיך אַראָב איהר קליינער שטערן, און אַ זיפץ לאָזט זיך הערען אין דער שטיל.

— טאַטעשי קום, — רייסט דאָס קינד דעם פאָטער ביי דער האַנד.

יחזקאל מיכאל׳ס האָט אָנגענומען דאָס קליינע קינד ביי דעם קליינעם הענטיל און מיט איהם שפּאַצירען געגאַנגען.

די זון האָט זיך אַלץ מעהר און מעהר אָנגעהויבען אַרונטער לאָזען אונטער דעם באַרג, און האָט זיך פערבלאָנזשעט דאָרט טיעף צווישען פיעל בלאָע אינזעלן. אַ לייכטע חמארע שוועבט אויף דעם הימעל, און דאָרט איבער דעם באַרג זענען עפּיס ווייסע וואָלקען, ווי ווייסע בערג בעגילדעט געוואָרען, בעגילדעט איז געוואָרען דער שפּיטץ פון דער חורבה, וואָס איז אויף דעם באַרג.

יחזקאל געהט מיט דעם קינד טריט ביי טריט, און גלעט עס לייכט מיט דער האַנד איבער די געגרייזעלטע הערליך.

הינטער דעם טויער שטעהט דאָס ווייביל און קוקט נאָך און שמייכעלט, דער טאַטע מיט׳ן קינד געהען פאַר׳ן טהויער דורך.

דאָס ווייביל איז פלינק אַרונטער הינטער דעם פּלויטיל, וואָס איז ביי דער טויער, און קוקט מיט איין אויג אַרויס.

זיי זענען פֿאַרביי געגאַנגען, און זי איז אַרויס פֿון דעם פּלויטיל. איהר רויט געזיכט, וואָס האָט זיך אַרויסגעוויזען פֿון אונטער דעם שייטיל, האָט אין דער שטיל געשמייכעלט.

— זעהסט, טאַטעשי, דאָ וואָהנט די מאַמעשי, קום! — זאָגט דאָס קינד, ציהענדיג דעם פֿאָטער ביי דעם אַרבעל.

ער איז שטיל געוואָרען און האַלטענדיג פֿעסט דאָס קינד ביי דעם הענדטיל, איז ער ווייטער געגאַנגען.

דאָס קינד האָט זיך פּלוצלינג אומגעדרעהט און האָט דערזעהען, די מוטער שטעהט פֿאַר דעם טויער. און ציהענדיג דעם פֿאָטער ביים אַרבעל, האָט זי געשריגען:

— טאַטעשי, טאַטעשי, — די מאַמע. די מאַמע! — האָט דאָס קינד פֿרעהליך געטאַנצט, וויזענדיג מיט'ן פֿינגער אַהין צום טויער...

עפּיס ניט ווילענדיג האָט זיך יחזקאל מיכאל'ס אומגעקעהרט און האָט דער־זעהן זיין געוועזענע פֿרוי.

אַ מינוט איז דאָס פּאָר־פֿאָלק געשטאַנען און געקוקט איינער אויף דעם אַנדערען, באַלד אָבער האָבען זיי זיך ביידע אָן עפּיס דערמאָנט, זי איז פֿלינק אַרונטער הינטער דעם טויער, און ער האַלטענדיג דאָס קינד ביי'ם הענטיל, איז מיט גיכע טריט ווייטער אַוועק אין געסיל.

— טאַטעשי, טאַטעשי, — די מאַמע, די מאַמעשי דאָרט.

מַחֲלוֹקֶת אִין קָארְטְשֶׁעוו.

דער וועג קיין קאָרשעוו לאָזט זיך אין אַ טהאָל אַראָב. פֿון אַלע זייטען לאָזען זיך מיט אין דעם זעלבען טהאָל אראָב לאַנגע בייטען ערד, טהייל נאָך שוואַרצע, ערשט בעאַקערטע; פֿון אַ טהייל בייטען הויבען שוין אָן גרינע קערענדליך שמייבעלדיג די קעפּ אַרויסצושטעקען, אונ זיי שמייבעלן אונ ווינקען אַזוי שען; פֿון דער ווייטענס אונ טהייל בייטען זענען שוין אין גאַנצען מיט גראָז בעוואַקסען. פֿון דער אַנדער זייט שטעדטיל זעהט זיך, ווי עס ציהט זיך פֿון טהאָל באַרג-אַרויף אַ זאַמדיגער וועג, פֿון בײדע זייטען מיט בעפּלאַנצטע בוימער. צוזאַמען מיט דעם וועג ציהען זיך מיט אין דער הויך די לאַנגע, טהייל נאָך שוואַרצע, טהייל שוין בעגראָזטע, אונ טהייל שוין גאָר אין גאַנצען מיט הויבע גראָזען בעוואַקסענע בייטען אונ מישען זיך דאָרט אַלע צוזאַמען, ביז זיי ווערען אין גאַנצען פֿון דערווייטען פֿערשוואונדען פֿון דעם אויג. איבער דעם אַלעם שפּרייט זיך אויס פֿון אויבען אַ גאַנץ לאַנגער אונ אַ גאַנץ ברייטער ליכטיגער הימעל. אין וועלבען גרויע וואָלקענדליך באָדען זיך אונ טיקען זיך אין איהם.

הונטען אין דעם טהאָל אויף אַ קליינעם פּלאַטץ, האַרט ביי אַ וואַסעריל פֿון איין זייט, האַרט ביי אַ וועלדיל פֿון דער צווייטער זייט, זענען צושאָטען איינצעלנע הייזליך, די דעכער זענען איינס צוגענייגט צום צווייטען, — דאָס איז דאס שטעדטיל ק אָ ר ש ע ו ו, אַ עיר ואם בישראל. קוקענדיג אויף דעם הימעל, וואָס פֿערשפּרייט זיך איבער דעם שטעדטיל, ווי אַ גאַנץ ברייטע אונ אָנענדליכע חופּה איבער אַ קליינעם שוואַרצען פּונקט, וואָס איז פֿערטרונקען אין אַ גרינעם גראָזעדיגען ים, דאַכט זיך אַז דער הימעל פֿערגעסט עפּעס קורטשעוו. קורטשעוו איז אַ פּונקט, פֿערפֿלעקט אויף דעם אויבער דעק פֿון זיין כַּלָּה — די ערד. נור קורטשעוו טראַכט ביי זיך נישט אַזוי, דער הימעל שיצט איבער איהר מיט אַ בעזונדער געטריישאַפֿט אונ ליעבע. קאָרשעוו איז טאַקי אַ קליין שוואַרץ פֿלעקיל, וואָס איז אויס-געמאָלט אויף דער ערד, אונ איבער דעם דאָזיגען פֿלעקיל שיטצט דער הימעל מיט גרוים רחמים אונ לאָזט זיך איבער איהם אַראָב אַזוי וייך אונ גלעטענדיג. וואָס אַמאָל נידריגער אונ נידריגער.

דאַכט זיך דער הימעל שיצט אויך אַזוי ווייך, אַזוי געטריי איבער דעם נאָהנטען וועלדיל, ווי איבער קאָרשעוו — ער בעשטעהט דאָך נור פֿון בוימער

וואָס שטעהען וואַרטענדיג, ביז מען וועט זיי אָבהאַקען און פערברענען, אין פייער אין קאָרטשעוו גופא...?

און קאָרשעוו אָבער — דער הימעל איז נור דירעקט צוליעב איהר: זי האָט אויף איהר גוט—אָרט דריי הייליגע צדיקים בעגראָבען, איהר שוהל, בית המדרש, הוין שטיבליך און פריוואַט מנינים, וועלכע שפּאַלטען דורך דעם הימעל דריי מאָל אַ טאָג,

נאָך מעהר איז די קאָרשעווער קהלה בעריהמט מיט איהר נחלה־שאַפט, יעדער מענש אין קאָרטשעוו מוז זיין אייגענע נחלה האָבען — זיין שטוב האָטש זיין אייגען ווענטיל.

עס זאָל דיר אָבער נישט וואונדערן, ווען דו געפינסט קאָרשעווער הייזליך פער־שידען־פאַרבע אָבגעמאָלט: איין שטיקל וואַנד רויט, דאָס צווייטע שטיקל וויים־אָבגעמאָלט, פון דעם דריטען שטיקל וואַנד זעהט מען אַרויס די שטיקליך האָלץ, וואָס זענען אין דער לענג און אין דער ברייט צוזאַמענגעקלאַפּט (אַודאַי אַ טהייל פון אַ אָביון). דאָס דאַך איז אויך ניט אומעטום גלייך. איין שטובעל־דאַך איז בע־שלאָגען מיט שינדלען, דאָס צווייטע איז גערעקט מיט שטרוי, דאָס דריטע מיט בלעך, אַ טהייל איז גאָר אין גאַנצען אָפען. דאָס איז נישט פון שענקייט וועגען — גטה, זיי מוחל, און לייען איבער די נעמען, וועלכע זענען אָנגעשריבען אויף דעם בלעכיל, וואָס איז אָנגעקלאַפּט פאַר דעם הויז, און וועסט געוואָהר ווערען, פאַר וואָס עס איז אַזוי:

№ 3

חצקיל מענדעלאָוויטש.
ישעיה וואַרשאַווסקי.
זרח פייגענשטאָק.
גדליה גוטמאַן.
און אַזוי ווייטער...

שען איז צו זעהען אין ־ער פריה. ווען די בעלי־בתים פון די שטיבעליך לאָזען זיך אַרויס, יעדער זיין שטיקל גאַס פאַר זיין הויז אָבצוקעהרן.

חצקיל קעהרט אַוועק זיין שטיקל רינשטאָק, ישעיה זיין שטיקל און זרח זיינס, נאָר תמיד בלייבט איבער צווישען איין טהייל רינשטאָק און דעם צווייטען אַ שטיקל נישט ריין געמאַכט. דער סטראַזשניק קומט אָן, זרח „שרייט": איך האָב דאָס מיינינע אַוועק געקעהרט, גדליה: דאָס שטיקל געהערט צו דיר", האצקיל מאַכט זיך גאָר אין גאַנצען פון שטויב אַרויס.

און דער סטראַזשניק נעמט אַרויס דאָס ביכיל, האַלט דעם בליישטיפט אין דער האַנד און דריידעלט מיט דער האַנד אַרום און אַרום, ציקעלט זיך עפּיס אַ אות צו מאַכען און קוקט דערוויל מיט איין אויג אויף די בעלי־בתים, וואָס האַלטען די בעזעמס אין דער האַנד און קריגען זיך.

— גיב איהם אַ אידער (אַ צעהנער), לאָז איהם נישט פּהבּ׳נען (פערשרייבען) — שרייט זרח.

— איך זאָל גערען? --- שרייט חצקיל — וואָס איז עס מיין געשעפט? געה צוברעך הענד און פיס!

— ביים גרינעם טיש וועסטו שוין אזא בריה נישט זיין — וואָרענט איהם ישעיה.

— גרין און געל זאָל דיר דיין טרפה פרצוף ווערען, רבונו של עולם פון הימעל, בעקוממט ער אַ ענטפער פון חצקילס ווייב. וואָס שטעקט דישלאָפּהויב אַרויס פון דורך אַ פענסטער אין דערהייך.

דער סוף איז מען לעגט זיך צוזאַמען. יעדער גיט אַ פיהרער און מען טראָגט עס צו דעם סטראַזשניק.

דער לעצטער שפּיט אויס, הייסט מיט אַ בייזערדיגער שטימע אויסקעהרען, געבענדיג צו פערשטעהן, אַז מיט דעם איז מען נאָך נישט יוצא, און אַריינלעגענדיג די גראָשען אין קעשענע געהט ער אַוועק ווייטער.

אַ בעשטענדיגע מחלוקה איז אין קאָרטשעוו צווישען ליביל דעם מלמד און בעריל דעם פוהרמאַן.

די מעשה איז אַזוי:

אַמאָל האָבען זיי ביידע געהאַט, צוויי איינגעפאַלענע שטיבליך אונטער איין דעכיל — אַ ירושה פון זייערע עלטערן. געוואָהנט האָבען זיי ביידע נישט דאָרט, איינס די פאָליציע האָט נישט געלאָזט, ווייל זי האָט פערלאַנגט, מען זאָל די חורבה צוואַרפען. נאָר ווען זי וואָלט אַפילו יאָ מתיר געווען, וואָלטען זיי סיי ווי סיי דאָרט נישט געוואָהנט: דער דאַך איז אַראָבגעריסען, די ווענדליך שאָקלען זיך, און אַריינציהענדיג זיך דאָרט, אויסער וואָס מען דאַרף אַריינלייגען געלד, צורעכט צומאַכען די חורבה (וואָס נישט ביידע זענען עס אומשטאַנד), וואָלטען זיי נאָך דערמיט איינגעשטעלט זייער לעבען און זייער קינדערס לעבען, און אַזוי האָט זיך ליביל מלמד וואו ערגיץ אַנדערש זיין חדר און בעריל וואו אַנדערש זיין שטיביל. און די בעלי בתים לעבען צווישען זיך אין שלום. טרעפט מען זיך אַמאָל צוזאַמען אין בית־המדרש אין אַ שבת פאַר נאַכט, געהט בעריל דער פוהרמאַן צו צו ליבילען און לאָזט אַראָב זיין דיקע בעשמוצטע האַנד אויף ליבילס אויסגעמאָגערטע רוקען וואָס האַלט תמיד אין איין ציטערן.

— נו, ליביל, וואָס הערט מען עפּיס מכח אונזער נחלה?

ליביל קעהרט זיך אום, ברומט אונטער די נאָז, פאַר זיך.

— גראָבער יונג.

וואָס טהוט דער יצר הרע, וואָס לאָקערט אויף די כנסת ישראל צו פאַרשפּרייטען קריעג צווישען זיי? שיקט ער אָן פייער אויף קאָרטשעוו. דאָס פייער לעקט אָב די נחלה פון אונזערע ביידע העלדען, און לאָזט איבער אַ „כותל מערבי", אַ געדעכטעניש אויף דעם חורבן.

אַרום זעהט מען אַרום שוואַרצע, האַלב־איינגעפאַלענע קוימענס, וואָס

שטעהען ווי אָבגעשאָפּטע שמשים און צווישען די קוימענס שטעהט זיך איינגע־
קאָרטשעט, אַ נידריג שוואַרץ ווענטיל, צוזאַמען געקלאַפּט פון אַ פּאָר פערברענטע
ברעטליך. די קוימענס זענען באַלד צוריק בעמויערט געוואָרען, קאָרשעוו אין
צוריק — קאָרשעוו, און נור דאָס פלויטיל שטעהט אַ געדעכטעניש פון דער שרפה.

קריגען זיך איבער דעם פלויטיל צוויי בעלי בתים — ליביל מלמד און בעריל
בוהרמאַן.

ליביל ווייזט אויס מיט ראיות און פערשידענע פּשט'ליך אַז דאָס פלויטיל
איז אוועקטיל פון זיין שטוב. ער דערקענט נאָך אַפילו די צוועקעס, וואָס ער האָט
אַריינגעקלאַפּט אין וואַנד אויפצוהענגען דעם זייגער און די אַטלעסענע קאַפּאָטע;
ער דערקענט דעם צוואַק, וואָס אויף איהם האָט ער געהאַט הענגען טלית און
תפילין — ער איז נאָך אַ ביסיל איינגעבויגען. בעריל טענה'ט אָבער: ער ווייכט, אַז
דאָס פלויטיל איז אַ ווענטיל פון זיין שטוב; קיין ראיות וויל ער נישט ברענגען —
לערנען קען ער נישט.

געהען זיי ביידע צום רב. דער רב מאַכט אַ פּשרה: וואָהנען דאָרט קען מען
דאָך סיי ווי סיי נישט, אֶלָא מַה צו וואָס קען ניטצען דאָס פלויטיל? נור אויף
אַ וואַנד צו אַ סוכה, און אַסוכה דאַרפען זיי דאָך ביידע, לאָז דאָס פלויטיל שטעהען
אויף סוכות, און לאָזען זיי זיך ביידע דאָרט אַ סוכה מאַכען.

טענה'ט אָבער בעריל: לאָ, ער דאַרף דאָס פלויטיל אויף אַ שטאַל פאַר זיין
פערד. אַ גראָבער יונג איז ער און ווייסט אַפילו נישט צו זאָגען קיין להבדיל
צווישען אַ סוכה און אַ שטאַל.

ליביל מלמד ווערט אויפגעבראַכט: זיין נחלה, זיין פאָטער האָט דאָרט
געוואָהנט, זיין זיידע — זיין עלטערזיידע, פון דעם פלויטיל מאַכען אַ שטאַל?
ניין, אום לעבען זאָל עס איהם געהן.

בעריל פיהרט אוועק אַהין צום פלויטיל אַ גוי מיט אַ זעג און אַ האַק, נעמט
דער גוי אַרום אַ שטריקעל און הויבט אָן דאָס פלויטיל צו מעסטען, ווערט דערפון
געוואָהר ליביל מלמד קומט ער אָן צו לויפען. און ער פערשטעלט דאָס פלויטיל
מיט ביידע פאַלעס און לאָזט נישט מעסטען.

— געהסט אַ וועק — איך צוהאַק דיר דאָ דעם קאָפּ — שרייט בעריל.

— לאָזט מיך צו צו דעם עוכר, לאָזט מיך, איך וועל איהם קורע כדג זיין,
שרייט ליביל.

יוסקע לאַבוס — אַ באָרפיסער און נאַקיטער יונג מיט אַ צוריסען היטיל שטעהט
דערביי און קוקט.

— ווער האַלט איהם דען צו? — לאָזט איהם, לאָזט איהם, — און ווינקט
מיט אַ אויג צו בעריל'ן: נעם איהם.

עס ווערט אַ קריגעריי, יודען קומען זיך צונויף, מען מישט זיך אַליין, מען רייסט
אוועק בעריל'ן פון איין זייט, לייביל'ן פון דער צווייטער זייט און דער גוי געהט
צוריק אַהיים מיט דער זעג.

דער מלמד הויבט אָבער אָן צו פערנאַכלעסיגען זיין מלמדות, געהט אַ גאַנצען
טאָג אַרום און קלערט וועגען דער נחלה, און וואו ער זעהט אַ גוי פאַרביגעהן מיט

אַ האַק אויף דער פּלייצע קלאַפּט איהם דאָס האַרץ אונ ער געהט איהם נאָך קוקט אויב ער געהט נישט אַהין צו זיין פּלוטיל.

טהייל מאָל ליגענדיג ביי נאַכט אונ בעט, חאַפּט זיך דער מלמד אויף, טהוט זיך אָן דעם שלאַפראָק אונ לויפט אַהין צום פּלויטיל. עס דאַכט זיך איהם אַלץ, אַז בעריל שטעהט מיט אַ האַק פאַר דעם פּלויטיל אונ צולעגט עס, אונ מאַכט זיך פון איהם אַ שטאַל.

זיין ווייב שרייט: גזלן, קוילעסט דאָך דיך מיט די קינדער אַוועק, לאָז געהן אַ כפרה בעריל מיט'ן פּלויטיל אין איינעם. וואָס האָסט דו דען דערפון?

— חצופה, מיין טאַטענ'ס!...

אונ אַגאַנצען טאָג דרעהט זיך ליביל אַרויף אונ אַראָב פאַר דעם פּלויטיל, חאַפּט אָן יעדען פאַרבייגעהער, נעמט איהם אָן פאַר די לאַצען אונ גיט איהם צו פערשטעהען, מאַכענדיג מיט די פינגער:

— זעה, והא ראיה, אַז דאָס פּלויטיל איז מיינס — זעה, דאָ איז געווען אונזער שטיבעל, דאס פּלויטיל איז טאַקי געווען די מזרח-וואַנד, פלעג איך אַמאָל אין דער היים מנחה דאַווענען שטעל איך מיך אַנידער ביי דעם ווענטיל טאַקי ביי'ם פּלויטיל, אט דערקען איך נאָך די צוועקעס, האָסט דו דאָ די צוועקעס וואָס איך האָב זיי אַליין אַריינגעשלאָגען.

אונ ווען דו געהסט אַזוי ביי נאַכט איינער אַליין אין די גאַסען פון קאַרטשעוו, זעהסט דו ווי אויבען אין דער הויך שפּיגעלט זיך אָב די לבנה אונ קוקט טרויעריג אונ ערנסט אראָב אויף די נידריגע הייזליך, אונ אונטער אַ קליין נידריג שוואַרץ פּלויטיל, וואָס זעהט אויס ווי אַ שוואַרצער פלעק, ליגט עפּיס ווער אַיינגעטוליעט, דעם קאָפּ צוגענייגט צום פּלויטיל אונ שלאָפט. די בלייכע לבנה קוקט אַראָב צו איהם, בעטוויכטענדיג עטוואָס טרויעריג זיין קאַלטען קערפּער. וואָס איז אַרומגעוויקעלט אין איין ליכטען חאַלאַטיל. דאָס איז ליביל דער מלמד, היט אָב זיין ירושה.

תִּשְׁעָה־בְּאָב

(בילד אין דער גאַס)

... און די כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל האָבען זיך מיט'ן הקדוש־ברוך־הוא אַ ברוגז'ל געמאַכט! ווי אַ שענע כלה, וואָס וואַרפט צוריק דעם התן די כלה־מתנות'ליך: געה דיר, געה. אַזוי האָבען די כנסת ישראל אויך צוריק געוואָרפען די תורה דעם בורא עולם: געה דיר, אוים מחותנים־שאַפט! יונגע איידימליך, וואָס זענען אויף קעסט, און בחורים דרעהען זיך אַרום פוסט און פּאַס. חדר־יונגליך, ווי עס וואָלט שוין קיין קאַנטשיג. קיין חדר, קיין רבי אויף־ידער וועלט נישט געווען, לויפען פריי און פראַנק אין מיטען מאַרק אַרום, און אין דעם אַלטען בית־המדרש זיצט די תורה איינע אַליין, זיך אין אַ ווינקעלע טרויערט, און האָט פּרעטענזיעס צו דער שכינה: אַלע האָבען מיך פערלאָזט!

די זון האָט נאָך געוואָרפען אַ אָבגלאַנץ אויף די דעכער פון שטעדטיל, אויפ'ן האַלבען קלאָטץ, וואָס שטעהט אין מיטען מאַרק (אַ שָׂרִיד וּפָלִיט פון אַ צולעגטען צירק), נאָך בעגילדט די שויבען פון דעם גרויסען איינפאָהרהויז, וואָס שטעהט אין אָנהויב שטעדטיל; אין מערב זייט אָבער האָט שוין די רויטגאָלדענע זון גע'גוסעט, און אַ שווערער וואָלקען, וואָס האָט זיך קאַלט־בלוטיג געטראָגען פון יענער זייט שטאָדט, האָט איהר פלאַמענדיגע אויג בעצויגען ווי מיט אַ גרויער הויט. די פיעלע ליכטיגע שטראַהלען, וואָס בלאָנזשען נאָך אין מאַרק, זענען שוין ווי דאָס ליכטיגקייט פון אַ לאָמפּ, וואָס מען האָט איהר קנויט אַראָב געדרעהט...

אין העלען טאָג הויבען זיך אָן אין דער גאַס די געוועלבער צו פערמאַכען, איינציגווייז, איינציגווייז... און יעדעס געוועלב, ווי עס פערהאַקען זיך נור די טהירען, ווי עס ווערען פערשוואונדען די פערשידען פאַרביגע שילדען און אויף זייער אָרט בעווייזט זיך אַ שוואַרצער פלעק אויף דער ליידיגער מויער, — זעהט עס אוים ווי אַ ליכטיל, וואָס ווערט פּוצים אין אַ ליכטיג העלען בעלויכטענדע שטוב אויסגעלאָשען... און באַלד נאָך אַ ליכטיל און נאָך אַ ליכטיל, און פינסטער ווערט עפּים ווי אַ גאַסט, וואָס פערלאָזט דעם חתונה־זאַל; באַלד נאָך אַ גאַסט, און נאָך איינער... און עס גנבה'ט זיך אַנ'אומעט אַריין...

ערגיץ פאַר אַ טהיר שטעהט אַ הויכער, דאַרער יוד, אָנגעטהון אין אַ צוריסענער קאַפּאָטע, די לענדען פעסט מיט אַ גאַרטעלט אַרום געגאַרטעלט; ער פערגלאָצט די

אוינען און קוקט אין הימעל אריין, די דארע באקען בעוועגען זיך, ווי א ווינדמיל זואט צווישען צוויי הוילע בלעטער געפייפט, באלד נעמט ער די אויגען פון הימעל אוועק, און ער קוקט פרום אין מארק אריין, מיט א מינע ווי איינער זאגט: רבונו של עולם, איך ווארט אויף דיין בעפעהל... דערווייל זענען נאך די כנסת ישראל אין די שטיבער פערזאמעלט, האפען אריין דעם לעצטען ביסען — און מאכען זיך גרייט, מיט א טרויעריג פנים, זיך צו נעהמען צו דער „איכה". אין דער גאס איז שטיל, די הייזליך שטעהן ארום דעם מארק און שווייגען, ווארטענדיג אויף עפים.

באלד טרעט ארויס פון ערגיץ א הויז א דאר־ער, הויכער געלער יוד. זיין איינגעטריקענטער גוף טראגט זיך אין א ברייטען, ווייסען חאלאט. פון דעם קאלנער ציהט זיך ארויס א הויכער, דארער האלז, אויף וועלכען עס בעוועגט זיך א לאנג אויסגעצויגען פנים, מיט געלע האהר, א געלע בארד און א לאנגע בלייבע נאז. פון אונטער די פאלעס ציהען זיך צוויי לאנגע פיס ארויס, אנגעטהון אין ווייטע זאקען אהן פאנטאפעל און דער יוד אין די זאקען געהט, אינטערשפרינגענדיג אלע ווילע, בשעת ער טרעפט אויף א שפיציגען שטיין. ער טראגט אין דער האנד א ספר'ל אהן טאוולען און דער יוד געהט איבער'ן מארק און מאכט דעם איינדריק פון א טומשיהל — קלאפער וואס רופט מתים אין שיהל אריין...

באלד בעוויזט זיך נאך א יוד, און נאך א יוד, — פון יעדען הויז לאזען זיך ארויס קופקעס יודעליך אנגעטהאן אין צוריסענע קאפאטעס, און ווייסע זאקען ווי די אבלים, און אלע לאזען זיך צום ראג צום שוהל־געסיל.

אין גאס ווערט שטיל. וואכענדיג איז אלץ, לאנגע בלייכע, וואכענדיגע יודען, נידריגע איינגעפאלענע וואכענדיגע הייזליך און דער קאלטער וואכענדיגער פארנאכט פון נעכטען. פון אייער־נעכטען ציהט זיך ווייטער איבער'ן שטעדטיל, און דאך זענען די געוועלבער, פונקט ווי פרייטאג פאר נאכט, פערמאכט. עפים ווי אין מיטען לעבען אבגעהאקט געווארען.

און וואס אמאל ווערט עס שטילער און טונקלער; אט דאכט זיך וועט א לויה פון זעהר א גרויסען רב דורך דעם מארק דורכגעהן...

אין מיטען מארק ביים ברונעם שטעהען נאך א קופקעלע יונגע בעלי־בתים, שהייל בחורים און האפען דעם לעצטען טרונק פאר'ן תענית; די עלטערע בעלי־בתים ווארפען, נעמענדיג די שעפערם צו צו די ליפען, א בליק, דערווייל אין הימעל אריין, צי האט א שטערן זיך נישט חלילה, פלוצים, שוין בעוויזען.

און פון דער צווייטער זייט געסיל, דארט פון אונטער דעם ראט־הויז, פון דעם וועג, וואס פיהרט צום בית־עולם, קומט צולויפען א חברה קונדסים; זיי האלטען בערעלעך אין די הענד און שיסען איינער דעם צווייטען. פאראוים לויפט א קונדס — מיט א אבגעריסענער קלאפע פון אויבערמאנטעל, ער קומט אן פאר די בית־המדרש טרעפליך, און ווינקט מיט פרייד צו די יודען, וואס שטעהען דארט, וויזענדיג מיט דער האנד אויף די אנגעפילטע קעשענעס: פולע קעשענים, און א לעבען!

עפים א נידריג יודיל, מיט זעהר א ברייטער בארד, וואס זעהט אוים ווי צוזעקל זעפט צו זיין הויים געזוכט, כרי די דארע, בלייכע, באקען צו פערשטעקען,

שטעהט אויף די טרעפליך און בעטראכט טרויעריג דעם קונדס, און עס דאכט זיך אויס, אז פון זיינע טרוקענע ליפען הערט זיך א ברום: א שווארץ וואהלטאג איז אויף איהם!

אונ שטיל ווערט אויך אין שוהל-געסיל, די זון איז שוין לאנג ארונטער אונטער דעם ראט-הויז, אויף דעם וועג וואס פיהרט צום בית-עולם צו. יודען האבען זיך אלע פערזאמעלט אין דער שוהל, אין דעם בית-המדרש. צייטענווייז בעווייזט זיך א יודענע וואכענדיג געקליידעט האלט א גראב ספר אונטער'ן ארעם, און א ליכטיל אין דער האנד, און געהט דעם קאפ אראבגעבויגען. די נידריגע הייזליך אין געסיל, אזוי ווי זיי וואלטען מורא האבען אליין, אהן יודען, אהן תורה אין גלות צו שטעהן— קארטשען זיך עפיס איין, און עס דוכט זיך, זיי האבען זיך צום רבי'נס ניעדריג הייזיל צוגעבויגען: א עצה זיך צו האלטען, וואס צו טהון אין אזא שלעכטע צייט?!

פון דעם רבינ'ס פענסטער שיינט עפיס א שווארץ טרויעריגקייט ארויס. און עס פינקעלט א קליין ליכטיל אין דער פינסטערניש; עס דאכט זיך אז אינווייניג מוז ליגען א מת אויף ד'ר'ערד, צוגעדעקט מיט א שווארץ ליילעך, און א גראשענדיג ליכטיל צו קאפענס, און דער רבי פערלאזט זיין מת; ער איז אנגעטהון אין א אלט צוריסען שטריימיל, אין א אלטער צוריסענער קאפאטע. מיט א בעטריבט פנים, אראבגעבויגענדיג דעם קאפ צו ד'ר'ערד, געהט ער אליין אין זאקען אויף די שפיציגע שטיינער, און ער לאזט זיך אין בית-המדרש אריבער. אפשר וועט ער דארט ביי דער עדה יודען קענען א טרייסט געפינען.

אין דעם געסיל געהט זיך מאטשעק פון דער באשע אהיים. די קיה מיט אראבגעלאזטע קעפ לאזען זיך פויר אויס. און ער מיט זיין בעהעלפער דעם הונד פון הינטען, שפיעלט זיך אויף זיין פייפיל ווי נעכטען, ווי אייערנעכטען...

ביי נאכט.

נאכט. שטיל איז אין דער שוהל-גאס. די לאדענס זענען פערמאכט, די טהירען פערשלאסען, די לבנה איינע אליין, בלאנזשעט ארום אויבען אין דער הויך אויפ'ן הימעל, איבער אונזערע קעפ, און זי קוקט אראב אין שוהלגעסיל און זי שווייגט. הינטען ערגיץ וואו, פון א שפאלט פון א לאדען, לאזט זיך הערען א וויינענדיגער נגון, וואס גיסט זיך שטיל אריין אין געסיל, עפיס ווי פאר זיך, גלאט אזוי — א נגון אהן א פרעטענזיע אהן א שום זאך, — און ער שוועבט דורך די גאס, שווימט אוועק, און ער ווערט פערטינקט ווייט — ערגיץ אין געסיל, דארט, נאך דעם ראטה-הויז, אויף דעם וועג, וואס פיהרט צום בית עולם. פון א שפאלט פון דעם רבינ'ס לאדען שיינט נאך ארויס דאס שטילע יאהרצייט-ליכט. פאר א הייליגע נשמה'ס וועגען, און אינווייניג ביי'ם רבי'ן שווייגט מען. די לבנה ווארפט א קאלטען שטראהל און בעשיינט קאלט די גרויסע שויבען פון בית המדרש; אינווייניג איז פינסטער. און עס רודערט זיך עפיס אין דער שטיל. אויף די טרעפליך פון בית המדרש, ליגען עפיס, מענשען, צו מתים, די קעפ פערנורעט, די הענד פערלענט איינע אויף די אנדערע, זיי ליגען שטיל, די לבנה, שווימט פארביי, ווארפט

אַ קאַלטען שטראַהל אויף די ליגענדע. די שוהל איז פֿערמאַכֿט, מיט דער שווערער טיהר פֿערהאַקט, אַזוי ווי מען וואָלט אינוועניג עפּיס וואָס אַריינגעהאַפּט אונ מען לאָזט נישט אַרויס... נאָר פֿון אַ קליין פֿענסטעריל ערגיץ אין אַ ווינקעלע בּיי דער טהיר דאָרט וואו די חברה תהלים איז, שטראַהלט אַ רוים אַ שוואַך ליכֿטיגקייט, דער שיין שפּיגעלט זיך אָב קאַלט, ווי פֿערטרונקען אין דער פֿינסטערניש אויף דעם געמויערטען קלאָץ, וואָס שטעהט פֿאַר דער שוהל, אונטערשפּאַרענדיג דעם גאַניק פֿון דער ווייבערשוהל. אינוועניג, אין דער חברה תהלים זיצט עפּיס אַ מענש אויף דער ערד אונ בּיי דער שיין פֿון אַ קליין ליכֿטיל קוקט ער אין אַ אָפֿען ספר אַריין, אונ ער שוויַיגט...

בּיי דער רביצין אין עס־צימער, האָבּען זיך די „כְּלֵי־קוֹדֶש" ווייבּער פֿערזאַמעלט, טונקעל איז אין די שטוּב, בּעלעבּט פֿון שאָטען; אונ אויף דער ערד, אויסגעבּעט מיט קישענס, זיטצען אַרום די ווייבּער, האַלטענדיג אין די אָרעמס די שלאָפֿענדיגע קינדער, אונ׳ האָרכֿען זיך איין צו דער כּשר׳ער, פֿרומער, רביצינס קול, וואָס זיצט אין מיטען דעם קרענציל. אויף אַ שטיהל איז אויסגעשפּרייט דער „צאינה וראינה" בּעלויכֿטען פֿון דעם פֿערוויכֿערטען קיך־לעמפּיל, אונ די רביצי׳ן מיט אַ וויינענדיגער, הייזעריגער שטימע דערצעהלט די מעשה פֿון חנה׳ן מיט איהרע זיעבּען זיהן.

אין בּית־דין־שטוּב בּיים רב, איז די איינענע האַלבּע פֿינסטערקייט; אויף דעם טיש בּרענט זיך אַ יאָהר־צייט ליכֿט, אַריינגעשטעקט אין אַ שעפֿ פֿול מיט זאַמד, אונ פֿון דעם ליכֿט טריפֿט דער חֵלֶב אין זאַמד אַריין. אויף דער ערד, אין אַ ווינקעל בּעהאַלטען דאָס געזיכֿט צווישען צוויי פֿאָלצעס וואָס זענען אָנגעשטעלט מיט ספרים זיצט דער רב. טהייל מאָל בּלאָזט אַ ווינטיל, עמיצער שפּאַצירט דורך די שטוּב דורך, ווי אַ שווערער שאָטען, אונ דער רב בּעהאַלט דאָס פּנים צווישען די פֿאָלצעס ספרים, אונ ער שוויַיגט...

אין גאַס הערשט אַלץ די פֿריהערדיגע שטילקייט, די לבנה בּלאָנזשעט אַרום אין הימעל אונ קוקט מיט קאַלטע אויגען אויף דעם פֿינסטערען געסיל. אַלץ איז ווי עפּיס פֿערטרונקען אין זיך אַליין, צי זענען שוין דען אַראָבּגעפֿאַלען גאָט׳ס צוויי גרויסע טרעהרען אונ האָבּען אַלץ, אַלץ פֿערטרונקען?... אונ עס דוכֿט זיך אויס, אַז אויפֿ׳ן וועג צום בּית עלמין צושפּאַנט ירמיהו הנביא איינער אַליין, ער געהט צו די אָבות, ער געהט זיי וועקען פֿון די קברים, אונ בּאַלד וועט זיך אָנהייבּען דאָ אין געסיל דער גרוסער וכּוּח...

אַ בֵּית הַמֶּדְרָשׁ׳ל.

דאָס שטאָרטיל האָט זיך זיין „עיר המקלט׳ל" דאָס בית המדרש׳ל. אין מיטען מאַרק שטעהט עס, פיער שוואַרצע, פיער פערפוילטע, ביז צו די ערד איינגעזונקענע וואָנד; דאָס אַלטע שינדעל־דאַכיל פערפוילט פון רעגען —, עס גלאַנצט שוין מעך גראָב פון דער הייך. אונ אויף די צוויי שפּיג־בעוועבטע פענסטערלעך ווייזען זיך נאָך די אָבגעריבענע מגן־דוד׳לעך אַרויס.

די טרעפּלעך אַיינגעזונקען, די טהירען שוואַרץ, גלעצענדיג פון די קוש פון פרומע ווייבער וואָס לייגען די ליפען צו דורך־געהענדיג, אונ פון נישט פרומע וואָס לאָזען זיך בעגיגען מיט אַ בלויסען האַנד אָנריהרונג.

קיינער ווייסט נישט ווער עס האָט דאָס בית־המדרש׳ל אויף געשטעלט, די אַלטע בעלי בתים ווען זיי זענען נאָך קינדער געווען געדענקען דאָס בית־המדרש׳ל ווי עס איז זיך אַזוי שוין געשטאַנען ווי איצטער: דענסמאָל אין שמחת תורה ווען זיי האָבען מיט די פענער אויף זיינע פענסטער געטאַנצט.

אונ דאָס בית המדרש׳ל קעהר זיך כלל ישראל אָן, יעדער יוד האָט דעראינען אַ חלק, יעדער זיידע האָט אַ ציגעל אין איהם איינגעמאָרט, אַ בעהעלטעניש פאַר די שפּעטעריגע דורות... אונ פאַר נאַכט ווען עס ווערט טונקעל צינדט דער שמש די זעקס ליכטלעך פאַר׳ן עמוד אָן, אין דער הויסען איז קאַלט, אין דער שטוב זיטצען ווייב אונ קינדער אונ־ הונגערען, אין בית המדרש׳ל בעהאַלטען זיך די בעלי בתים, יעדער זיטץ זיך אויף זיין אָרט. ח׳לעבען עס פערגעסט זיך דאָך אין בית המדרש׳ל פון דעם הונגער...

אַ הויז איז דאָס בית המדרש פאַר אַלע יודישע קינדערלעך, אַ נאַכט לאַגער— פאַר אלע וואָס האָבען נישט וואו אין קאָפּ אַ נידער צו לעגען; אַ דאַך פאַר אַלע אנ־היימידיגע, עס מאַכט דאָך נישט קיין אונטערשיד יאָ אַ היגער נישט קיין היגער... וואָס איז דער חלוק? היינט נאַכטיגען קינדער פון אַ פרעמדען בית־המדרש ביי איהר, מאָרגען וועט פאַר דעם יענס בית המדרש, אונטער איהר דעכיל איהר׳ס זאַ קינד ארונטער געהען, ווען עס וועט זיך פערבלאָנדזשען ווייט...

אָפען איז דאָס בית המדרש פאַר אַלע, ווער עס וויל קומט אַריין.

עס דערשרעקט נישט מיט זיין רייכקייט, און הערליכקייט, זיינע אָרימע שוואַרצע פיער וואָנד זענען דיר זעהר היימיש, זיין שוואַרצער פערויכטער באַלקען זעהט דיר אויס ווי דער באַלקען פון דיין מאַמעס שטיבעל, דאָרט וואו דו ביסט געבוירען געוואָרען. די ווינקעלעך מיט שפּינוועבס; די פענסטער פערשטויבט, ביי דער מזרח וואַנד שטעהט אַ אָרון קודש אַ אַלט׳ס, מיט אַלטע צוויי לייבען; איבער דעם אָרון — אַ פּרוכת׳ל אַנ׳אויסגעריבענס, מיט אַ אָבגעריסען שֶׁעהְטֵין מגן־דוד׳ל, ביי׳ם אָרון שטעהט אַ הויכער עמוד מיט אַ אַלטע פערפּעצטע מנורה, אויף דעם אַלטען עמוד איז מיט קרייט אָנגעשריבען די קראַנקע פון דער שטאָדט. און פון די אָרימע פּאָלצעס מיט די ספרים געהט אַ שטויב אַרויס און לעגט זיך אין דער לופט פון דעם בית המדרש׳ל ...

און אַז דער בעל הבית קומט אין בית המדרש׳ל אַריין פערגעסט ער אָן דעם הינגער וואָס ער האָט אין דער היים איבער געלאָזט, זיינע „צרות" די ביטערע, די וואָכענדיגע פּרנסה ...

און יאָהרען לאַנג און טעג לאַנג שטעהט דאָס בית המדרש׳ל און לעבט זיך מיט אין דער שטיל מיט איהר עדה יודען. אַ חדר יונגעל אַנטלויפט פון חדר קומט ער אין בית המדרש אַריין בעהאַלט זיך אונטער איהר קאַסטען „שֵׁמוֹת" אַ טאַטע לויפט אוועק פון דעם הונגעריגען ווייב, פון די הונגעריגע קינדער, בעהאַלט ער זיך אין בית המדרש׳ל. עס דאַכט זיך איהם זיינע שוואַרצע וואָנד טרייסטען איהם: נישט קשה, דיין טאַטע האָט אויך אַמאָל אַזוי געטהון ... וועלוויל דער שטאָדט׳ס גנב, וואָס סטראַשעט אַ גאַנץ יאָהר דעם רב אַז ער וועט צום גלח געהען שמאַדען זיך, בעהאַלט זיך אויך אַמאָל, אין אַ שלעכטע צייט, אין בית המדרש׳ל... און דאָס בית המדרש נעמט אַלע שען צו, נישט קשה, אויך איהרם אַ קינד ... און עס לעבט זיך וויטער מיט זיין עדה. שטאַרבט דאָס דור קומט אויף אַ נייער דור און עס לעבט זיך וויטער דאָס אַלטע בית המדרש׳ל מיט דעם נייען דור. און אַזוי וויטער, און וויטער... עס דאַכט זיך, אַז אַ אַלטע באָבע איז דאָס בית המדרש׳ל פון אַ סך אייניקלעך, מיט אַ ברייטע שערץ וואָס בעהאַלט אַלע איהרע אייניקלעך אונטער איהר שערץ אַרונטער.

אין עפּעס אַ אייגענשאַפט האָט דאָס בית המדרש׳ל, קוים קומט מען אין זיינע טהירען אַריין פערגעסט זיך באַלד אין דעם הונגער וואָס מען האָט אין דער היים איבערגעלאָזט, אַלץ פערגעסט זיך דאָרט ...

אין יאָהרען לאַנג, און טעג לאַנג שטעהט זיך דאָס בית המדרש׳ל, און אַ דור נאָך אַ דור קומט אַריין, בעהאַלט זיך אין איהם, און געהט זיך אַוועק ... יעדעס דור לאָזט אַ צייכען פון זיינע צרות, אין איהם איבער אַ יַד פערזעצט, די מנורה פערקלאַפּט ... יעדעס דור פערצייכט פאַר איהם זיינע ליידען, גיסט אויס זיינע טרעהרען אונטער זיין פּרוכת, און דאָס בית־המדרש׳ל, אַזוי ווי אַ ערבאַרימדיגע מאַמע שטעהט און ווישט אָב די טרעהרען פון די קינדער׳ס געזיכטער.

— וויינט נישט — אייערע אֶלטערן האָט זיך אויך אַמאָל אַזוינס געטראָפען.

עס דאַכט זיך אַז די טרעהרען פון יעדען דור זענען מיט זיינע ציגעל גע־וואָרען צוזאַמען געקנעטען, דורך דעם שטעהט עס דאָך אַזוי לאַנג ...

טהיילמאָל, דאַכט זיך, דאָס בית המדרש׳ל שטעהענדיג אַזוי צווישען די קליינע, אָרימע, איינגעפאַלענע הייזלעך, אין דער קליינער שטאָדט, איז עפּעס ווי אַ „מאור הגולה" אַ ליכט אין גלות — אַ יוד, מיט אַ לאַנגע ווייסע באָרד, אונ אַ לולקע אין מויל... אלע הייזלעך פערלאָזען זיך אויף איהם... אונ ביי נאַכט, שטיל איז אַרום, די לבנה אין דער הייך באָדט זיך צווישען די וואָלקען, אונ קוקט זיך אין געסעל אַראָב. אונ דאָס בית המדרש׳ל, ווי אַ נ׳אַלטער העלד, שטעהט אונ פערצעהלט, פאַר די ארימיגע הייזער, מעשות פון לאַנג...

אין אַ ווינקעלע, אין בית המדרש ברעהנט זיך אַ לעמפעלע, אַ נר תמיד׳ל. שטענדיג ברענט עס זיך דאָס לעמפעלע, ביי טאָג אונ ביי נאכט, סיי זומער סיי ווינטער. ווער ווייסט ווי עס זענען איצט די הענד וואָס האָבען עס אָנגעצינדען?.. אונ ווער ווייסט וועלכע הענד וועלען עס אויסלעשען.

ביי נאַכט טויט שטיל איז אַרום, אין דער פינסטערער נאַכט, אונ דער שטראַהל וואָס דרינגט פון אַ שייבעל פון דעם בית המדרש׳ל זעהט אויס ווי אַ פינקעלדיג אויג וואָלט אין אַ שווארצען שטערען געווען איינגעזעצט — אונ דאָס אויג פערצעהלט מעשות פון לאַנג... פון גאָר לאַנג...

יעדען אין דער פריה, יעדען פאַר נאַכט, ווען די קינדער נעהען אין חדר אריין, אונ געהען פון דעם חדר אהיים, שטעלען זיי זיך אַ מינוט פאַר דעם בית המדרש׳ל אָב.

— העכער געוואקסען מיט אַ ארבעס — זאָגט איין יונגעל צום צווייטען.

— יא, העכער געוואקסען מיט אַ ארבעס ענטפערט איין יונגעל דאָס צווייטע.

די קינדער זענען אלטע יורען געוואָרען, די אַלטע יודען זענען געשטאָרבען, אונ אַ אַנדער דור איז אויף געשטאַנען, אונ ביי יעדען דור, אין יערען פריה־מאָרגען, יעדען פאַר נאַכט, ווען די חדר קינדער געהען אין חדר, אונ געהען פון דעם חדר, שטעלען זיי זיך פאַר דעם בית המדרש׳ל אָב, אונ איינ׳ס זאָגט צום צווייטען:

— העכער געוואקסען מיט אַ אַרבעס.

— יא, העכער געוואקסען מיט אַ אַ־בעס, ענטפערט איהם זיין חבר אָב.

אונ דאָס בית המדרש׳ל שטעהט איינגעזונקען ביז צו די פענסטער אין די ערד, אונ הערט זיך אויס יעדען פריה־מאָ־גען אונ יעדען פאַר נאַכט וואָס די חדר־יונגעלעך רעדען איינס צום צווייטען, אונ עס דאַכט זיך, אַז דאָס אַלטע בית המדרש׳ל שאָקעלט צו מיט זיין אַלטען, שווארצען איינגעפאַלענעם דאך: יאָ, העכער געוואַקסען מיט אַ אַרבעס.

אַ נאַכט פריהער האָט נאָך דאָס בית המדרש׳ל אויס געהאָרכט וואָס די חדר־יונגעלעך האָבען גערעדט איינס צום צווייטען, אונ נאָך זיי מיט זיין אלטען דאך אָב געשאָקעלט.

אַ ווינט האָט ביי נאַכט געבלאָזען.

פאַר טאָג — ווען דער שמש איז צו חצות געגאַנגען דעם עולם וועקען, האָט

ער בעמערקט אַז דער שטראַהל וואָס דרינגט תּמיד פֿון דעם בית המדרש'ס פֿענסטעריל אַרוים — איז אויס געלאָשען, און געדאַכט האָט זיך איהם, אַז דאָס אויג אין דעם שוואַרצען שטערען פֿון שטעדטעל איז אויסגעשטאָכען געוואָרען ...

— יודען צו חצות! — האָט דער שמש גערופֿען.

דער עולם איז זיך צו זאַמען געקומען — און האָבען אָנגעהויבען צו טאַפּען מיט די הענד דאָס טהירעל פֿון בית המדרש'ל ...

ביי די ערשטע שטראַהלען פֿון דער זונן האָבען זיי דערזעהען, דאָס אַלטע פּערפֿוילטע דעכעל ליגט אויף די פֿיער שוואַרצע איינגעפֿאַלענע ווענד — אַ האַלב ספר תורה'לע מיט אַ עץ חיים'ל וואַלגערט זיך אויף אַ פֿערפֿוילט ברעט.

דאָס לעמפּעל, דאָס אויג אין שטערען איז אויסגעלאָשען.

דאָס „עיר מקלט" צו פֿיהרט ...

ביי א פֿרעמדען טייך.

שבת נאָכ'ן עסען. אין שטעדטיל איז שטיל ווי איינגעוויגט צום שלאָף; אויף די בענק פֿאַר די טהירען זיטצען שניידער געזעלען אין שבת'דיגע ווייסע קראַגענלעך אונ ווינקען מיט די אויגען צו די דינסט-מיידליך, וואָס שפּאַצירען אָנגעטהון אין די שבת'דיגע קליידלעך, מיט דרך-ארץ, איבער דער גאַס.

ר' אַנשיל וויינבוים, דער חשוב פֿון שטעדטיל, שפּאַצירט זיך מיט זיין אייניקעל יודעלע איבער דער גאַס, אַרויס צום וואַסער. די ווייסע האָר ציטערן אויף דעם רויטען שנופּ-טיכעל, וואָס ר' אַנשיל טראָגט אויף זיין שבת'דיגע קאַפּאָטע, אונ די ווייסע שיטערע, לאַנגע באָרד, וואָס בעוועגט זיך אויף זיין ברוסט, דאַכט זיך, ווי זי וואָלט רחמים בעטען, אַז מען זאָל איהר מיט אַ רויך נישט אוועק בלאָזען.

ר' אַנשיל איז געגאַנגען פּאַמעליך, נישט אַזוי איבער די עלטער ווי איבער די שבת'דיגע מנוחה, אונ ער האָט זיין אַלטען קאָפּ איינגעבויגען, אויסהאָרכענדיג וואָס דאָס אייניקעל פֿערציילט.

דאָס אייניקעל יודעלע, אַ הויכער יונגער מאַן, אָנגעטהון אין אַ שבת'דיגען שניט-ראָק, אָבגעוואַקסטע שטיוועל אין אַ בעל הבתיש געפּרעסט קראַגענדיל. אונ דער יונגער מענש האָט זיך געפּלייסט צו צופּאַסען זיינע אייליגדיגע טריט צו דעם זיידענס מנוחה'דיגען גאַנג. זיין שטילער טאָן אונ זיינע שטילע פּאַמעליכ'דיגע בעוועגונגען מיט די הענד האָבען זעהר ערענסט זיין שמועס געמאַכט.

טהיילמאָל האָט אַ דורך נעהער אַ שאָקעל מיט'ן קאָפּ געגעבען — אונ דער „גוט שבת" האָט דעם שמועס איבער געהאַקט.

זיי זענען דורך געגאַנגען דאָס געסיל, באַלד אָנגעקומען צו דעם וואַסער, וואָס פֿליסט אונטער דעם שטעדטיל.

אַ ברייט אויסגעטרעטען פֿעלד לאָזט זיך צו אַ וואַסער אַראָב, דער ברעג איז מיט בעלקען, מיט זעקליך מעל, מיט טינטלעך נאַפֿט בעלעגט. אַ וואָגען אָהן אַ פֿערד שטעהט, האַרט ביי'ם וואַסער, אונטען אין וואַסער, אַ הויכע בערלינקע אונ פֿון דער בערלינקע ציהט זיך אַ לאַנגע שטעגעל ביז צום וואָגען אַרויף, דאָס ווייזט, אַז נעכטען איז לכבוד שבת די אַרבעט אָבגעהאַקט געוואָרען.

יודען שפּאַצירען זיך מנוחה'דיג נאָכ'ן עסען ביי'ם ברעג אונ קוקען אין וואַסער

אריין, מיט אַ מינע פון רוהיגע בעלי בתים. דאָרט אויף אַ לאָדקע שטעהען פויערען אונ ציהען זאַמד פון וואַסער, באַלד עס געהען ווייבער שבת'דיג געקליידעט, אין גאָלדענע אויערינגליך, איינע פערציילט עפּעס, אונ איהר וויינענדיג קול שלאָגט אָב פון דערווייטען, ווי אַ חתונה געוויין, הינטען האַרט ביי'ם וואַסער וואויזען חדר יונגליך אַרום — אונ וואַרפען איינס דאָס צווייטע די הוט אין וואַסער.

ר' אַנשיל אין זיין איניקעל האָבען זיך ביידע אויף אַ בעלקע ביים ברעג געזעצט.

אַרום אונ אַרום האָט גערוהט די מנוחה פון שבת, דאָס וואַסער זיבערדיג זיין אין זיין ברייטען ראַם, איינגעפּאַסט אין ביידע זייטען ברעג, האָט זיך מנוחה'דיג געוויגט אונ געקיצעלט דעם בעגראָזטען ברעג, זיין שכן. שטיל איז געווען אויפ'ן וואַסער, די בערלינקעס אונ די לאָדקעס האָבען זיך פון די ברעגען נישט גערירט, אונ דאָס וואַסער האָט זיך געוויגט במנוחה'דיג. איין וואַל האָט זיך לייכט אין די צווייטע אריין געוואַשען, אַזוי ווי זיי וואָלטען וויסען, אַז מען טאָר אין שבת קיין פסיעה גסה נישט מאַכען, אונ דאָס וואַסער האָט אויסגעזעהען ווי אַ יודישער וואַסערדיגער בעל בית, פערהאָרעוועט אַ גאַנצע וואָך, שבת נאָכ'ן עסען, מאַכט ער זיך אַ געלעגטעריל, קיצעלט דעם ברעג, לכבוד שבת, במנוחה'דיג איינצו־שלאָפען ...

אונ דער יונגער מאַן האָט ווייטער פערציילט:

„... — פאַר אַכטציהן יאָהר צוריק, זיידע, איז דאָס געווען, יודען פון פער־שידענע פאַרטייען, דאָקטורים, אַדוואָקאַטען זענען קיין ארץ־ישראל אַראָבגעפאָהרען, אונטער זיי איז אויך געווען ר' שמואל מוהליבער, אונ אַזוי ווי זיי זענען הינטען אַראָב געקומען, האָבען זיי אויף די ערד געקניעט, איינגעגראָבען אין איהר דאָס געזיכט, איהר שטויב געקושט. אונ האָבען אָנגעהויבען צו וויינען, אויפ'ן פעלד, אונ דערנאָך האָבען זיי אויפ'ן פעלד מנחה געדאַווענט, די ערשטע איל ערד געקויפט, אונ די ערשטע קאָלאָניע געגרינדעט".

— אָ וואַ — וואונדערט זיך דער אַלטער אונ שאָקעלט מיט'ן קאָפּ אונ קוקט אין וואַסער אַריין:

„ציון", אונזער ציון, „ציון" וואָס שטעהט אין חומש, דאָרט גאַנץ ווייט איז עס, אַ לאַנד, דאָרט האָבען יודען געוואָהנט, די בני ישראל, וואָס שטעהט אין חומש, אָט געהט זיך אַ וועג אַוועק, מיט שטיינערלעך בעשאָטען, מיט טענענ־בייםער בעזעצט, דאָס איז דער וועג קיין „בית לחם" אָט שטעהט אַ קבר, די מאַמע רחל'ס קבר, „קבר רחל", וואָס שטעהט אין חומש, יעקב אָבינו האָט עס געמאַכט, זיינע הענד האָבען דעם שטיין געלעגט, יעקב אָבינו'ס הענד... אונ אָט איז די „מערת המכפלה" אַ הייל וואָס אברהם האָט פון די בני חת אָבגעקויפט, אַזוי ווי עס שטעהט אין חומש, פאַר פיער הונדערט טאָלער, דאָרט ליגט אברהם, יצחק יעקב אונזערע אבות בעגראָבען, מיט די אמהות, די הייליגע, „אוי אוי, ווי טראָגט מען זיך די אַלטע ביינער אַהין ...

— ציון. אונזער ציון, וואָס שטעהט אין חומש קרעכצט דער אַלטער — אונ קוקט אין וואַסער אַריי'ן.

אָט גיסט זיך דאָס וואַסער אַזוי ווייט אויס, אונזער וואַסער.

... יונגעל וויים, זומער לעב... דער רבי לאָזט פריהער פון חדר אַהיים... פאַר נאַכט מען לאָזט זיך צום וואַסער אַראָב, אָט שטעהט אַ לודקע, ער האַפּט זיך אַרויף, מען שטיפּט זי אָב... דערנאָך אַ יונגער מאַן איז ער, ער עסט קעסט — אָט געהט ער ביים ברעג שפּאַצירען, יעשען צייט, אַלץ איז אַזוי טרויעריג, די בלעטער פאַלען פון די ביימער אַראָב. דער ברעג איז נאַס... דאָס וואַסער לויפט מיט אַ געבייזער; ברוהמט אונטער שרעקליך, ער געהט ביים ברעג —, ער קלערט וועגען אַ תכלית, אויף פרנסה... דאָס וואַסער קלאַפּט צו אויפ'ן ברעג... און דאָרט ווייט לויפט אַ שאַל, שווימט ווייט אַוועק...

— „האָרט איז געווען די ערד, פערציילט ווייטער דאָס אייניקעל, אַכטצעהן הונדערט יאָהר האָט מען זי נישט בעאַרבעט, אַכטצעהן הונדערט יאָהר האָט אונזער מוטער אויף איהרע קינדערלעך געוואַרט, אויף איהרע קינדער אין גלות... אַנדערע פעלקער האָבען זי געוואָלט צו נעמען, בעאַרבעטען איהר ערד, זי האָט איהרע פרוכטען, איהר בלוט פאַר פרעמדע נישט געוואָלט געבען... וויסט האָט זי געוואָלט זיין ביז איהרע קינדער וועלען צו איהר צוריק קומען... און עס זענען צו איהר איהרע קינדער צוריק געקומען; און מיט דעם שוויים פון זייערע געזיכטער, און מיט דעם בלוט פון זייערע הערצער האָבען זיי די ערד נאַס געמאַכט, און היינט איין און צוואַנציג דערפער האָבען מיר שוין אין ציון, אונזערע ברידער בעאַרבעטען שוין די ערד דאָרט..."

און דער אַלטער זיצט און האָרכט.

... ציון וואָס שטעהט אין חומש, אָט שטעהט דאָרט אַ יוד מיט אַ אַקעראייזען און בעאַרבעט איהר ערד — און דאָרט אין ירושלים שטעהט דאָס בית המקדש, אונזער בית המקדש שטעהט נאָך, איין וואַנד איבער געבליבען, די כותל מערבי... מיט ביימער... אָט דאָ איז דער הר הבית, דאָס אָרט וואָס אויף איהם האָט יעקב אבינו גענעכטיגט. אַזוי ווי עס שטעהט אין חומש, און גאָט האָט זיך צו איהם בעוויזען... דאָ זענען יודען געשטאַנען און האָבען קרבנות מקריב געווען... עולה רגל געווען... אַזוי פיעל יודען פון גאַנץ ווייט קומען מיט פערשידענע זאַכען, אַזאַ שטויב ווערט אין די גאַסען פון ירושלים... און אָט שטעהט אַ וואַנד, נאָך איין וואַנד. אָט זעה אידזי מיט די אויגען, אָט שטעהען יודען און וויינען און בעטען דאָרט צו הקדוש ברוך הוא...

אוי, אוי... חאָטש ארץ ישראל ערד אין קבר מיט צו נעמען...

און דער אַלטער זיצט אויף דעם קלאָטץ און קוקט אין וואַסער אריין, דאָ ביסט עס זיך, דאָרט זעהט זיך די האָלצערנע בריק וואָס ליגט איבער'ן וואַסער... און דאָרט לאָזט זיך ווייט אַוועק דער וועג וואָס פיהרט אין דעם דאָרף לאַנקעשיהן, צו דעם אַלטען פריץ — דאָרט ווי ער קויפט יעדעס יאָהר די שעפּסען וואָהל — דאָרט, אַז מען פאָהרט אויפ'ן וועג זעהט מען דאָס גאַנצע שטעדטיל אַרויס, עס שטעהט אויפ'ן באַרג און קוקט אַריבער איבערן וואַסער...

און ער הערט ווי דאָס אייניקעל פערציילט ווייטער מיט אַ שטילען טאָן.

— אונזער הייליגע ערד, זעהסט זיידע, אויפבליהען וועט זי ווייטער, אונזערע ברודער בעאַרבעטען זי מיט זייער שוויים און בלוט.

און דער אַלטער קוקט אויפֿ'ן ברעג — אַ וואַל קלאַפּט אויף די שטיינער.

דעם שטעדטיל'ס וואַסער... פֿון שטענדיג אָן גיסט עס זיך אַזוי... דאָרט ביים ראָב איז זיין לייבישעל דערטרונקען געוואָרען, לייבישעלס גוף איז מיט דעם וואַסער געוואָרען אויסגעמישט, זיין קבר איז דאָ, אַ שטיק וואַסער איז לייבישעל געוואָרען, אַ חוואַליע... און עס דאַכט זיך אַז יעדע חוואַליע וואָס קלאַפּט אויפֿ'ן ברעג איז לייבישעל... לייבישעל מיט זיינע חברים שווימען דאָרט ווייט... ווייט... טהיילמאַל ברימט עס אַזוי, עס דאַכט זיך אַז לייבישעל'ס וויינענדיגע קול... אָט קלאַפּט אַ וואַל זי פֿאַלט אויפֿ'ן ברעג, לייבישעל גרוסט און ער שווימט שוין אַוועק... ווייט... דאָרט רייזט עס...

דער אַלטער וואַרפֿט אַ בליק אויף דעם אייניקעל — עס ברענט אַ פֿלעמעל אין זיינע אויגען — דאָס האַרץ קלאַפּט אין איהם, זיין קול ציטערט... און ער פֿער־ציילט שטיל ווי אַ יונגער העלד וואָס וואָלט ערשט פֿון די מלחמה צוריק געקומען.

אויף די פֿעלדער דאָרט אין ציון שטעהען אונזערע ברידער — עס הערען זיך שוין אונזערע געזאַנגען.

— און ווי זעהען אויס דאָרט די פֿעלדער אזאלכע ווי דאָ אַרום? פֿרעגט דער אַלטער, די אייגענע תבואות?...

— ווי אָט דאָ אַרום, חזר'ט איבער דאָס אייניקעל, אונזערע פֿעלדער, רעדט ער מיט היטץ, דאָרט באַ־בעטען אונזערע ברידער די פֿעלדער, די זאַנגען וואָס וואַקסען — די גרעזער, די געוואוקסען האָבען יודען בעאַרבעט — זייער אַרבעט זייערע תבואות...

— און אַ טייך דאַכט זיך איז אויך הינטען דאָ, וואָס פֿליסט אין לאַנד, ווי הייסט ער?

— אַ טייך, הינטען האָבען מיר אונזערען ירדן, אונזערען ליעבען ירדן וואָס פֿליסט אין מיטען לאַנד, דאָרט... ביי זיינע ברעגען האָבען יודען די ערד בעאַרבעט און געקוקט אין זיין וואַסער, ווי עס פֿליסט זיך ווייט...

— ווי עס פֿליסט זיך ווייט אַזוי ווי אונזער וואַסער דאָ....

— אונזער וואַסער, רעדט דאָס אייניקעל, פֿרעמד איז עס, זייער וואַסער, דאָ האָט יודיש בלוט געריננען — הינטען, ווייט אין ארץ ישראל האָבען מיר אונזער אָרט, מיר בענקען דערנאָך.

— ווייט אין ארץ ישראל, בריהמט דער אַלטער און שאָקעלט מיט'ן קאָפּ און קוקט ווייט.

דאָרט אַביסעל ווייטער, זאָגט דעם שטעדטיל, ביים ברעג, ווייזט זיך דאָס „בית עלמין" אַרוים, דאָס צוימעל איז אין דער ערד איינגעזינקען. עס ווייזען זיך נאָר איניגע מצבות מיט איניגע ביימער וואָס שטעהען אויפֿ'ן באַרג, און מיטען דער דאַך פֿון אוהל, דער הייליגער רבי ליגט דאָרט בעגראָבען. און אָט נאָכ'ן אוהל ווייזט זיך אַ שפּיטץ מצבה אַרוים, און קוקט זיך שטום צו ווי דאָס וואַסער רינט — דעם פֿאָטער'ס מצבה, דאָרט ביי דעם קבר איז אַ שטיקעל אָרט אײנגע־צוימט, אַ קבר שוין פֿאַר זיך, ביים פֿאָטערס קבר אָנגעגרייט...

דער אַלטער וואַרפֿט אַ בליק ווייט, דאָס וואַסער הילט אַוועק.

דאָ בּיים בּרעג וועט ער ליגען, אין די ערד איינגעגראָבען, שטענדיג... זיין מצבה וועט שטעהן, צו קוקען זיך צום וואַסער, אַ שטימער שכן, אונ דאָס וואַסער וועט וויית, תמיד אוועק שווימען...

— מיין קינד, זאָגט דער אַלטער דערהייבענדיג זיך פון אָרט, דו ביסט יונג, קענסט נאָך אַלץ מיט דיינע אייגענע אויגען זעהען... איך מיין קינד, צו אַלט שוין, עס ווינקט דאָס קבר צו מיר... פערפאַלען, זיך מוזען נור בעניגען לאָזען מיט גלגול מחילות...

— אַלטע, טויטע נשמות, אונ דער מדבּר וועט איהר פאַלען, גלות קנעכט, דער יונגער דור וועט קיין ארץ ישראל קומען, ברוהמט דער יונגער אונטער פאַר זיך.

דער אַלטער האָט מיט'ן קאָפּ צו געשאָקעלט — ווי ער וואָלט מסכּים געוועזען: אַזוי, מיין קינד אַזוי...

אַ שבת אין אַ שטעדטיל.

I.

דער שבת אַריינקום.

די זונן האָט זיך שוין געטיקט אין דעם וואַסיר'ל וואָס איז אונטער דעם שטעדטיל. אונ האָט בענגענדיג געקוקט אויפ'ן שטעדטיל — דער שבת קומט אָן, זי געהט אַוועק... יונגען, בעל עגלות האָבען זיך פֿלינקער פֿון וואַסער אהיים געהיילט. די געוועלבער אין מאַרק זענען אַלע שוין פֿערמאַכֿט, אָבגעוואַשענע יודען מיט שבת'דיגע קאַפּאָטעס לאָזען זיך איבער'ן מאַרק אין דעם שמאָלען שולגעסיל אַריין. פֿאַר ר' עוזר וויינשענקערס געוועלב שטעהט אַ יוד אַ שניידער מיט אַ געלע באָרד, האַלט עפּיס אונטער דעם אָרים, אונ ער קלאַפּט אין טהיר אַריין: — „עפֿענט ר' עוזר". פֿון אינעוויינינג הערט זיך אַ קול: — „עס איז שוין שפּעט", די פֿערבייגעהענדיגע יודען שאָקלען מיט'ן קאָפּ אויף דעם געלען שניידער, טהייל ברומען היילענדיג זיך: — נישט געקענט פֿריהער קויפֿען! אונ דער שניידער פֿערשעמט זיך, קלאַפּט שטאַרקער אין טהיר: — נו עפֿענט שוין!

צווישען די פֿערמאַכֿטע געוועלבער ווייזט זיך אַרויס אין עק מאַרק די אָפֿענע אַפּטהייק פֿון דער צווייטע זייט די אָפֿענע שענק, פֿון וואַנען עס הערט זיך אַ האַרמאָניע שפּיעלען, אונ די אָפֿענע געוועלבער ווערען עפּיס פֿערשעמט פֿאַר די צוגעמאַכֿטע יודישע קרעמלעך, העלדען זענען זיי אין זייער דערוואָכֿענדיג לעבען.

אין מאַרק בלאָזט אַ לייכֿט ווינטעל אונ דערהויבט דעם שטויב, אונ דער לופֿט פֿלוהט דורך אַ גרינער, אויסגעטרעטענער בלאַט פֿון שאַלאַטע אַ שטיקעל פֿליס פּאַפּיער, פֿון איין איינגעוויקעלט פֿלעשיל וויין: איינינגע ציגען שטעהן אונ עסען געשמאַק דאָס איבערגעבליבענע גרינס פֿון די „שטעלען". ביי דער ברונען אין מיטען מאַרק שטעהען אַפּאָר גוים אונ גויעס נעמען וואַסער. אונ זייער דערוואָכֿענדיג אויסזעהען מאַכֿען זיי נעביך, דעם איינדרוק פֿון „קנעכֿט". עפּיס אַזוי ווי מען וואָלט פּלוצים פֿון זייערע געזיכֿטער די מאַסקעס אַראָבגעריסען: גוים, נישט געשטאַנען אויפ'ן באַרג סיני!...

פֿון די שוואַרצע הילצערנע „כּורעים־ביקענדיגע" הייזלעך שיינען אַרויס די

אָנגעצונדענע ליכט אונ קוקען מיט עפּיס אַ פֿרייליכדיגע הייליגקייט אין מאַרק אַריין, די פֿער׳חושׂכדיגע הייזלעך מיט די ליכטיגע שבת׳דיגע פֿענסטער זעהען אויס ווי אָרעמע מחותנים וואָס קומען זויף אַ חתונה אין צוריסענע בגדים...

אין דער שוהל־גאַס.

פֿין איין זייט שטעהט די הויכע אַריסטאָקראַטישע שוהל, פֿון די ברייטע פֿענסטער פֿינקלען די ברענענדיגע הענגלייכטער אַרויס, דעם חזנ׳ס לכה־דודי אונטערגעהאלטען פֿון זעקס משוררים הילעכט אין געסיל, געגענאיבער דער שוהל שטעהט דאָס בעל־הבתישע בית המדרש, פֿון די פֿערשטויבטע פֿענסטער שיינען זיך די ליכטלעך אַרויס אונ דעם שוחט׳ס „לכה־דודי פֿון בית־המדרש פֿערשעמט זיך פֿאַר׳ן חזן׳ס קול. אין טהיר פֿון בית המדרש שטיפּען ווייסע חברה׳ניקעס אַרום, אורחים שפּאַרען זיך צו דער טהיר, אַז מען זאָל זיי אויף שבת נעמען.

אין דעם צווייטען האַלבען הויז פֿון בית המדרש וואהנט דער רב. די פֿרומע רבי׳צען שטעקט איהר שבתדיג, צנוע׳דיג געזיכט אַרויס — אין די ווייסע שבת־דיגע הויב — זאָגט עפּיס די גאַס אָן: גוט שבת.

אין די חסידים־שטיבלעך האָט מען שוין מקבל שבת געווען, נאָר מען וואַרט מיט מעריב ביז עס וועט גוט שפּעט ווערען, דערווייל שפּאַצירט דער יונגער עולם אין די אַטלעסענע קאַפּאָטקעלעך אין די זיידענע גאַרטעלעך אין די גאַס; די דינע פּאות׳לעך ציטערען אויף די באַקען, אונ רוקען זיך אַלץ נעהנטער צו, אונ רייבען זיך צו דער צווייטער רעדעל „חתן־בחורים" וואָס געהען אונטער זיי שוין פּאַמעליכער, געלאַסענער אונ קוקען מיט גדלות אויף די „פּריוו־בחורים", אונ די חתן־בחורים רוקען זיך אַלץ נעהנטער אונ רייבען זיך, צו צו דער חברה יונגע לייטליך, וואָס געהען נאָך פּאַמעלעכער, נאָך געלאַסענער אונטער זיי, די יונגע־לייטליך טראָגען שוין שטריימלעך אונ דערווייטערן זיך פֿון די „חתן־בחורים" אונ קוקען עפּיס אויף זיי פֿון דער הויך, מיט רחמנות: נאָך נישט קיין גאַנצע יודען.

אויפֿ׳ן צווייטען זייט געסיל, געהען צוערשט עטליכע יונגע מיידלעך מיט רויטע אָבגעוואַשענע פּנימ׳ר, שוואַרצע שבת׳דיגע צעפּ אונ ווייסע פּאַרטוכלעך, זיי געהען געלאַסען לויפֿען אונ קוקען זיך אַלץ אונטער זיך צו דעם רעדעל „כלה־מיידלעך", וועלכע ווילען זיך אַלס צורייבען צו דעם רעדעל ווייבלעך, וואָס געהען אונטער זיי נאָך פּאַוואָלער, נאָך געלאַסענער. די לעצטע טראָגען טיעפֿע שייטלען, מיט נייע שלאָפֿראָקען, זיי האַלטען די קעפּ פֿערריסען אין דער הויך אונ קוקען מיט גדלות אויף די כלה־מיידלעך וואָס געהען פֿאַראוים פֿאַר זיי אונ שטעלען זיך אַלע מאָל אָב ווי וואַרטענדיג אויף עפּיס...

אונ אַ טינקעלער שאָטען הילט שוין דאָס שטעדטיל איין אונ ער לאָזט זיך אוועק ווייט, אונ יודען געהען פֿון שוהל, פֿון בית המדרש אַ היים, נאָך טהייל שלעפּט זיך אַ אורח מיט, אונ זיי געהען זיך אהיים, רוהיג, שבת׳דיג.

II.

ברייטיג צו נאכט.

די נאכטי שוועבט לייכט איבער דעם שטעדטיל, די געוועלבער זענען פערמאכט, אונ פון די אפענע פענסטער גיסט זיך דאס שבת'דיגע ליכטיגקייט אויף דער גאס ארויס. פון אויבען, פון הימעל פינקלען די גוטהערציגע שטערען אראב אונ זעהען אויס ווי ליכט וואס זענען אויך לכבוד שבת אין הימעל אנגעצינדען געווארען. א לייכט ווינטעלע בלאזט אונ א הענגענדיגע שילד קלאפט זיך אן דער וואנד. טהיילמאל פערבלאנדזעט זיך אין געסיל א שטילער זמירות-נגון פון א בעל-הבית. אונ פון די פיער אפענע פענסטער, וואס איז אין מיטען מארק, פון וואנען עס גיסט זיך א גרויס ליכטיגקייט ארויס, קנאקט א גוואלדיגער „מנוחה ושמחה״, אונ קלינגט אב מיט רעש אין דער גאס, מען דערקענט באלד אין זיין עזות'קייט, אז דער נגון קומט פון א נגידישען טיש אראב.

אונ שטילער ווערט אין געסיל, די אנגעצונדענע לעכטליך אין די פענסטער פערלעשען זיך, טהיילמאל שפאציערט זיך א יוד. אין א ווייסען שלאף-ראק מיט במניחה'דיגע טריט, אונ ברומט זיך, מחמת פערגעניגען א שטיל מרויעריג נגונדיל, גאר נישט, גלאט אזוי ...

אין דעם קצבישען געסיל זיצען יודען, האלב-נאקעט, פאר דער טהיר אונ שמועסען צווישען זיך; פאר טהייל הייזער איז פאר דער טהיר אויסגעבעט מיט בעטגעוואנד אונ א שטעדטישער בעל הבית האט זיך עולה הזה אין גלות אונ שלאפט זיך פאר דער טהיר... ערגעץ אונטער א לאדען שטעהט עפּיס איינער שווארץ אנגעטהון, אונ יעדעס מאל, ווען עס הערט זיך טריט געהען, פליהט דער שווארצער שאטען אין הויז אריין, אונ אין דער נאכט ווייזט זיך א ווייס פארטיכעל... אונ נאקעטע הענד האלטען ביים לאדען אן, נאר נישט, גלאט דעם לאדען צומאכען ...

אין א אונטער-געסיל דרעהען זיך פינף יודען ארויף אונ אראב, געהען איבער דער גאס אונ זייערע טריט קלאפען אין דער שטילקייט פון דער נאכט, שומרים זענען דאס, וואס היטען מען זאל חלילה דאס שטעדטיל נישט אונטערצינדען — ווארום א קול איז ארויסגעגאנגען: אז די ארעמע פויערען ווילען דאס שטעדטיל אונטערצינדען כדי זיי זאלען ארבייט האבען.

באלד הערט זיך א דריי פון א גרעגער, א הונד בילט, א פייף פון א פייפיל ענטפערט דעם גרעגער, אונ עס ווערט ווייטער שטיל.

פלוצים הערט זיך א געשריי, דערנאך א געלויף.

יודין דערשרעקען זיך, מען לויפט פון די הייזלעך ארויס, האלב נאקעטע ווייבער האלב נאקעטע קינדער אונ מען קוקט גלייך אין הימעל אריין: פון וועלכער זייט איז ער רויט.

— פֿאַר וואָס קלינגט מען נישט.
— ווייס איך ?
— וואו ? מען זעהט דאָך גאָר נישט.
— אַ ודאי ערגעץ אין אַ דאָרף.
פֿון דערווייטענס הערט זיך א קול.
— מען האָט זיי געחאַפּט.
אַ יונג קומט אין דער גאַס אָן צו לויפֿען, און שרייט אין דער גאַס:
— געחאַפּט!

און דורך דער גאַס פֿיהרט מען אַ יונגעל מיט אַ מיידעל דורך, אַלע לויפֿען, יעדער בעל הבית הייבט זיך אויף פֿון דער טהיר און געהט נעהנטער צו און קוקט זיי אין די אויגען אַריין.

— ווער זענען די העלדען ?

— דו ווייסט נישט ? דעם שוחט'ס טאָכטער מיט'ן טאָמעשאָוער בחור שרייט אַ יונג.

— אַ בייזע נאַכט אויף זייערע קעפּ... טפֿו, דערשראָקען זיך. הערט זיך אַ ווייבערשער קול אין קצבישען געסיל.

III.

דער שוהל־גאַנג

פֿאַר טהיר און טהויערען שטעהען נאָך נישט אָבגעוואַשענע יודענעס, נאָך נישט אויפֿגעקעמטע מיידלעך אַיינגעוויקעלט אין פֿאַטשיילעס און ווייסע ספּאָדניצעס, און קוקען.

פֿון דעם שוהל־געסיל לאָזען זיך יודען א היים, טהייל טראָגען פֿערלייגט דעם טלית איבער'ן האַלז, ווי א האַלז־טיכעל; טהייל אונטער די קאַפּאָטעס טהייל טראָגען גאָר פֿריי און פֿראַנק דעם טלית אויף די אַטלעסענע קאַפּאָטע, אַזוי ווי ביי'ם דאַווענען. גוים שטעהען אין גאַס און לאַכען, נו זאָלען זיי לאַכען, ווער מען אַרט דאָס?

דערנאָך ציהט זיך אַ שורה ווייבער, יעדע געהט אַנדערש אָנגעטהון פֿון דער צווייטע, שטיקלעך אַרבייט פֿון דעם שטעדטישען ווייבער־שניידער, פֿערשיעדענע מינע קאַפּעלאָשען און גלאַט אַזוי בענדלעך און טשיפּקעס. איינע פֿוויראַוים, רייזעלע די גבת'ע, און אַ שטערען־באַנד מיט פערל בעפּיצט אויפ'ן קאָפּ. נאָר דער עיקר איז דאָס געהען. פֿוויראַוים געהט, ווי טראָגענדיג אַ פֿאָהן אַ יונגעלע. ער האַלט אין דער האַנד די מאַמעס סדור מיט נאָך עפּיס א ספֿר'ל אַיינגעוויקעלט אין אַ נאָז־טיכעל, דערנאָך געהט זי אַליין און קוקט אויף די אַנדערע ווייבער, זי דרעהט אוועק דעם

קאָפּ און קוקט פאַר זיך, נאָר נישט, עס הייסט גלאַט: איך האָב דיך אין דער ערד...

באַלד ציהט זיך נאָך אַ שורה ווייבער. פֿויראויס לויפֿט אַ מיידעל צי אַ ווייבעל אין אַ ווינטערדיגע נייע רעטאָנדע — אין דער גרויסע היטץ, אויפ'ן קאָפּ טראָגט זי אַ דיק שייטעל מיט אַ גרויסען קאַפּעלאָש, וועלכע האַלטען מלחמה מיט די אָבגעשוירענע האָר וואָס ווייזען זיך אויפ'ן שטערען, דאָס שייטעל מיט'ן קאַפּעלאָש רוקען זיך איבערן קאָפּ אַראָב ווילען זי מאַכען פאַר אַ ווייבעל, די האָר פֿון שייטעל ווייזען זיך צלץ אַרויס און ווילען זי צוריק פאַר אַ מיידעל מאַכען. נאָך איהר לויפֿען נאָך עטליכע ווייבער, טהייל אַלטע קענען נישט נאָכלויפֿען, קריכען זיי פֿון הינטען, און די אָרים-גע-וויקעלטע מיידלעך פאַר דער טהיר ווייזען מיט'ן פֿינגער און שרייען הויך, איינראַמענ-דיג אייגע דער צווייטע אין אויער אַריין: דאָס איז די כלה! די כלה!

ס

נאָכ'ן עסען.

די הימלען זענען איבער דעם שטעדטיל איבערגעצויגען ווי אַ ווייסער ליילעך, אָהנע זיך צו בעוועגען. עס דאַכט זיך ווי די הימלען דורכזייערניג נאָכטען פֿון ווייט, ערגיץ אין דער וועלט אַריין האָבען זיך אָבגעשטעלט, דאָ, אין שטעדטיל שבת צו האַלטען... און די גליהענדע שטראַהלען פֿאַלען אויף דעם לעבעדיגען געסיל אַראָב, וואָס ציהט זיך ווייט אַ וועק. אויף ערגיץ אַ טרעפּיל פֿון אַ געוועלב ליגט אַ הונד אויסגע-צויגען, די אויגען פֿערמאַכט און ער עפֿענט יערעס מאָל דאָס מויל אויף און כאַפּט אַ פֿליג... פֿאַר די טהירען זיטצען ווייבער, האַלטען גראָבע ספרים אין די הענד און לייענען. ערגיץ אין אַ פֿענסטער, פֿון וואַנען עס ווייזט זיך ווייסע פֿאָרהאַנגען און בלומען טעפּ, קוקט אַ מיידעל אַרויס און האַלט אַ בוך אין האַנד. אויף אַ באַנק פֿאַר אַ הויז זיטצען שניידער יונגען אָנגעטהון אין אויפֿגעשטעלטע קעלנער מיט קורצע רעק און יודישע היטלעך און קנאַקען קערליך, טהיילמאָל שפּאַצירט זיך דורך אַ בעל-הבית, דאָס טיכעל אויפ'ן האַלז פֿערלייגט און בעקוקט די הייזעלעך; ער גיט אַ מאָל אַ שאָקעל מיט'ן קאָפּ אין אַ פֿענסטער אַריין: גוט שבת! פֿון וואַנען עס ווייזט זיך אַ ווייסער שלאָף-מיטץ צוריק שאָקלענדיג: — גוט שבת!

און דער גאַס איז שטיל. בעלי-הבתים שלאָפֿען, בעלי-בית'טעס לייענען. באַלד ווייזט זיך אַ יוד, נור ד ע ר איז שוין כיקל און טראָג דאָס טיכעל אום די האַנד אַרום געבינדען, און געט זיך אַלע מאָל אַרייב מיט'ן האַנד כאַר דער וואָנסע — דער פֿעלדשער... אַ גויע געהט דורך, טראָגענדיג צוויי עמערם וואַסער, און פּלוצלונג ווייזען זיך פֿערשלאָפֿענע יודען, האַלב נאַקעט, דאָרשטיגע ווייבער, און שלעפּט מיט זיך מיט קינדער וואָס טראָגען: קריגלעך, גלעזער, און יעדער שעפּט וואַסער פֿון די עמער. די גויע שעלט, שרייט, רייכט אוועק די עמער, ווער קוקט אָבער אויף איהר?...

און וויטער ווערט שטיל אין גאַס.

דאָרטען אין עק מאַרק שפּאַצירט זיך אַ מיידעלע אַליין. זי געהט, פּאַוואָלע. אַ ודאי האָט זי זיך היינטיגען שבת מיט אַ קליידעלע בעגייעט! און קען זיך נישט איינהאַלטען —

VI.

שַׁבָּת'דִיגֶע פֶּערְגֶענִיגֶענְס

אַ שבת'דיג קרעמיל מיט שבת'דיגע קונים.

דער מאַרשעליק האָט זיך זיין שבת'דיג קרעמיל. ער מאַכט זיך עפּיס אַזאַ מין לימאָנאַדע, נאָך זיין אופן נאָך. קאָכט צוזאַמען פּאָמעראַנצען מיט צימרינג, שנייט אַריין אַפּאָר ציטרין, און זאָדע, און דאָס האָט עפּיס אַ מין משוגה'דיגע קאָליער. און אַז מען נעהמט אַראָב די דראָט וואָס איז אויפ'ן קאָרעק פון פלעשיל, גיט עס אַ זעטץ ווי פון אַ האַרמאַט און דער קאָרעק פליהט גלייך אין שויב אַריין, און פון דעם פלעשיל געהט אַ רויך אַרויס, באַלד אַ געוואַלטיגער שוים, וואָס צוהיצט זיך און שפּריצט אויפ'ן באַלקען — און דאָס וואַסער האָט עפּיס אַ מין טעם, נישט זויער, נישט זיס, נאָר עס דרעהט עפּיס אינעווייניג, בורזשעט אויף די נעכטיגע פיש מיט דעם היינטיגען טשאָלענט.

דאָס ווייב זיינס האָט צו פערקויפען אויף שבת פערשיעדענע קנאַק-קערליך, גלאַטע און קאַנטיגע, שוואַרצע און ווייסע, ארץ־ישראל'דיגע און היגע און אַז איהר געהט דורך פאַר'ן מאַרשעליקס שטוב, קען מען דערטרונקען ווערען אין דעם ים שאָלעכטס וואָס ליגט פאַר דער טהיר.

טאָמער וויל אַ יוד עפּים אַ הנאה האָבען שבת פון אַ שענע מעשה, מיט אַ בן־מלך און דער בת-מלכה, און די זעקס גזלנים, אָדער גלאַט אַזוי שמר'ס אַ העכסט אינטערעסאַנטען ראָמאַן קומט מען אַריין צום מאַרשעליק. — אין אַ שוואַרץ שאַפּקעלע וואָס הענגט אויף דער וואַנד ליגען אַלע וואונדער שענע מעשיות, וואָס אַ יודיש האַרץ קען נאָר גליסטען.

און דאָס קרעמיל האָט פרנסה נאָר פון שבת. דאָ פערקויפט מען חלילה נישט פאַר קיין געלד, חלילה. אויף דער וואַנד הענגט אַ מין לאַנגער טאָוועל מיט אותיות אויפגעשריבען. אונטער יעדען נאָמען ציהט זיך אַוועק אַ שורה לעכלעך. נעהמט איינער אַ פלעשיל וואַסער — שטעקט מען אין אַ לעכעל אַ שטיקעל פאַפּיער. נעהמט ווער אַ האַנד קנאַק-קערליך שטעקט מען אַריין צוויי שטרוי, נעהמט ער עפּים אַ בוך צום לעזען, שטעקט מען אין לעכעל נאָר איין שטרוי אַריין. טהייל, ווייטער האַנדלען מיט עפּים אַזוינע מיני קוויטעליך, וואָס זיי קויפען די קוויטעליך אַראוים. און ווייטער די וואָס האָבען נישט קיין קאָנטע, למשל, ישיבה בחורים ווילען טרינקען וואַסער, לאָזען זיי איבער די גאַרטלען אַ משכון, אָדער אַ מיידעל וויל אַראָמאַן נעהמען צום לעזען — לעגט זי אַ טהיי-לעפעלע איין, אַ טאַשען-טיכעל, אָדער אַ פאַרטוך.

❀

אין גאָרטען ביי חנה ביילען.

ווען דער עולם איז פערטהון מיט'ן שלאָף — און ביים מאַרשעליק ליכאָנאַדע

טרינקען, קלויבען זיך צוזאַמען יונגע חברה ביי הנה ביילען אין גאָרטען און האַפּען אַ טענציל.

צווישען פיער ביימער שטעלען זיך אוים פיער דאַמען און פיער הערען, נעבעך פערהאָרעוועטע דינסטמיידליך, מיט שניידער יונגען. דער מנהג איז ביים טאַנצען נישט צו רעדען פּראָסט יודיש אַזוי ווי מען רעדט תמיד, נאָר מען פערדייטשט דאָס יודיש רעדען.

איינער פון זיי זיצט אויף דעם גראָז און באָמבעלט עפּים אונטער דער נאָז אַ מין לידעלע, און דער עולם דרעהט זיך אהין און אַהער. איינער פון זיי — מיט אַ אונטערגעהאַקט אויג און מיט אַ טיעף אָבגעשוירענע פּאָה, און אַ פערשפּילעוועטען געקראָחמאַליעטען קאָלנער — לערענט דעם עולם.

— פ־יילען דאָבשע געבען זי מיר די האַנד, אָט אַזוי, ראָנדע, ראָנדע.

— אין אַ זייט קאָמאַנדעוועט אַ צווייטער.

דער דַיָן ר׳ ליביש ווערט עס געוואָהר, ער האַפּט דעם בית־המדרש שמש און לאָזען זיך אין גאָרטען אַריין.

— הולטייקעס, עוברים, די שטאָדט ברענגט איהר אונטער.

און דער עולם האַפּט די פּים אויף די פלייצעס און מאַכט פליטה.

V.

שַׁבָּת אוֹיפְ'ן בַּאַרְג

און ד׳ער שבת איז אויפ'ן באַרג. דאָס שטעדטיל שלאָפט זיך געשמאַק, אונטער די מאָמעס פאַרטיך—די מנוחה פון שבת. און חדר יונגלעך האָבען זיך אויפ'ן באַרג פערקליבען, אויף דעם שפּיטץ באַרג שטעהען יונגען און קוקען דורך די פויסטען אויפ'ן שטעדטעל, מרגלים הייסען דאָס „שפּירען אוים״ דאָס „אָרט״ מיט שפּאַקטיפען, באַרג־אַראָב, גליטשען זיך יודישע קינדער איינס נאָכ'ן אַנדער'ן, איינס נאָכ'ן אַנדער'ן, און צורייבען די שבת'דיגע קאַפּאָטקעלעך, מיט די שבת'דיגע שטיוועל. ווייבער געהען שפּאַצירען אויפ'ן וועג, פאַר'ן באַרג, און שטעלען זיך אָב, שרייהען אויפ'ן באַרג אַרויף: נחום די שבת'דיגע קאַפּעטע, חיים געהסט אַראָב, דו געהסט? חברה הערען נישט, און גליטשין זיך ווייטער איינס נאָכ'ן אַנדערן באַרג־אַראָב. באַלד שרייט אַ יונגעל: דער רבי געהט, דער רבי! און חברה מאַכען פליטה, ווייט אַוועק...

און דאָרט ווייט אונטערן באַרג, ציהט זיך דער וועג אַוועק, אָט ווייזט זיך דאָס וואַסעריל וואָס עס טהיילט דאָס שטעדטיל דורך, דאָרט איז די וואַסער מיעל, דאָס ראָד קלאַפּט אין וואַסער, און עס פּאַטש פון דערווייטען, און דאָרט נאָך דער וואַסער מיעל געהען בית המדרש בחורים ווייט אויפ'ן וועג שפּאַצירען...

VI.

דער טהייל שבת וואס קעהרט צו גאָט.

דער עולם דערהייבט זיך פון שלאָף, אין די גאַסען הויבען אָן צו רעש'ן, פון די אָפענע פענסטער לאָזט זיך דער קול תורה הערען. אָט הערט זיך אַ קוויטשענדיק קול פון אַ יונגעל פערהערענדיג זיך ביים טאַטען. אַ יוד זאָגט ערגיץ „פרק" הויך, אייפ'ן קול. פון ערגיץ וואו הערט זיך ווי אַ צווייטער יוד לערנט חומש, אונ בעגלייט עפּיס פון אַ וויינענדיגע ווייבליכע שטימע זאָגענדיג תהלים. באַלד קומט פון ערגעץ אָן אַ טרויעריגער גמרא-נגון צו שווימען. אין דער גאַס מאַרשירט אַ שרענגע קינדער צו פאָרליך, פאָראוים דער בעהעלפער, ווי אַ פאַסטוך פאַר דער סטאַדע, אונטען דער רבי; זיי געהען באַלד אין אַ הויז אַריין, אַ יונגעל הויבט אָן אַ ודאי חומש צו לערנען.

אין דער שוהל-גאַס איז היימלעך, ווייבער אָנגעטהון שבת'דיג זיטצען פאַר דער טהיר אונ שמועסען צווישען זיך, אין עק שוהל-גאַס, ווי עס הויבט זיך אָן די שוסטער-גאַס, האַלטען יודישע יונגלעך מלחמה מיט שקצים, שיסען מיט שטיינער, אַ געלויף ווערט, יודען לויפען ווייסען אַליין נישט וואו: אַ גוי יאָגט!...

דאָס בית-המדרש איז פול, דער בעריהמטער לאָמזער משולח זאָגט היינט פאַר'ן עולם, אונ זיין קול הערט זיך פון די אָפענע פענסטער, מיט אַ וויינענדיגען „דבותי!" אונ דער עולם שטעהט צוזאַמען געקוועטשט אונ שוויטצען, עלטערע ווייבער אויף די פענסטער בייגען די אויערען אין בית-המדרש אַריין, ווילען אויך אַ וואָרט הערען.

די בעלי-בתים פון דער אַריסטאָקראַטישע שוהל לאָזען זיך בעגגיגען מיט אַ בלויסען קאַלטען מנחה...

אין דער גאַס זעהט מען נור ווייבער.

אין דער זעלבע שוהל-גאַס, ערגיץ אין אַ הויף, אויף קרומע טרעפען, אין אַ קליין שטיבעלע, ד' על ד', האָבען זיך אַפּאָר יונגע לייטליך צוזאַמענגעקליבען. די וואַנד אין דעם קליינעם שטיבעל זענען בעהאָנגען מיט בילדער אונ צייכענישען; אַ גרויסער „מגן-דוד" אין מיטען „ציון" אויסגעקלעבט מיט רויט פאַפּיער, פון איין זייט מגן-דוד הענגט הערצל'ס ביל'ד צוזאַמענגעשטעלט פון קליינע פינטעליך, וואָס דאָס, זאָגט מען, זענען אותיות; אויף דער צווייטער זייט הענגט אַ ראַם, דרינען אַ שטיק פאַפּיער, מיט פערשיעדענע פאַרבען אויסגעמאָלט, דאָס זאָל זיין אַ יוד, וואָס אַקערט די ערד, אונ די הויכע טענענביימער געבען צו פערשטעהען, אַז עס איז אין ארץ ישראל, אונטען איז מיט גרויסע גולדענע בוכשטאַבען אויסגעמאָלט: „מאתי געציל בן-ציון. אויף דעם טיש, ווי עס זיטצען די יונגע-לייטליך (צו מערסטען טראָגען זיי ברילען), ליעגט אויף פאַראַדע אויסגעשפּרייט איינינע אַלטע געלע נומערן „די וועלט", אַ יונגער-מאַנטשיק מיט אַרומגעשוירען בערדיל אונ בלאָע ברילען, אין די לאַטצען פון פאַטע טראָגט ער עפּיס אַ מין שפּילקע אַריינגעשטעקט, אין וועלפען

עס איז קונצליך אַ מגן־דוד אויסגעקריצט — אונ דער יונגער מאן שטעלט זיך אויבען אָן, נעהמט אַ נומער „וועלט" אין האַנד אריין אונ הויבט אָן לעזען:

— רבותי! הויבט ער אָן, ווי דער מגיד אַ דרשה.

VII.

דער שפּאַציר.

עס האָט שוין אָנגעהויבען צו טינקלען, די זון ציהט זיך פּאַוואָלע מיט רוהיגע שבת'דיגע טריט אַרונטער אונטער׳ן שטעדטיל. יודען געהען אַהיים פון שוהל שָׁלשׁ סעודות עסען. זעליג פורמאַן לאָזט זיך מיט זיין „ווייסען אָדלער" שפּאַצירען צום ברינען, דער ווייסער, טראָגט אויפ׳ן האַלז דעם עמער, אונ געהט זיך מיט פוילע טריט, מנוחה'דיג, אַזוי ווי ער וואָלט געוואוסט, אַז מען טאָר אום שבת קיין „פסיעה גסה" נישט מאַכען. אין דעם געסיל הויבט זיך שוין אָן ווייזען פּאָרעליך, מיידלעך קוועטשען זיך איינע אין דער צווייטע אונ געהען צוזאַמענגעדריקט שפּאַצירען. באַלד ציהט זיך דורך אַ שורה ווייבער אין טיעפע שייטליך, בעלענגט מיט אַלערליי מיני צירונג: קייטעלעך אויער־רונגעלעך, אונ יעדע האַלט ביי דער האַנד משה'ליך, שלמה'ליך אָנגעטהון אין כנפות׳לעך אונ אין היטעלעך, די יונגעלעך האַלטען זיך אָן ביי דער מאַמעס הענד, אונ די ווייבער מיט זייערע קינדערלעך אָהן עין הרע, פערשטעלען דעם וועג, באַלד לאָזט זיך אַ דורך אַ גרופּע מאַנספערשוינען אַלע גלייך אָנגעטהון, נאָר טהייל האָבען געלע בערדליך, טהייל שוואַרצע, טהייל רויטע (די ערוואַקסענע קינדער געהען מיט די טאַטעס מיט), אונ דער עולם שמועסט הויך אין דער גאַס פון פערשיעדענע שטאָדט־זאַכען.

— אויף די בענק פאַר די הייזער זיצען אַלטע ווייבער אונ קוקען שטום, אויף דעם יונגוואַרג; בעטראַכטען דעם דור, וואָס זיי לאָזען נאָך זיך איבער, טהיילמאָל מאַכט איינע די צווייטע אַ בעמערקונג אונ רוימט איהר עפּעס אין אויער איין, נאָר מערסטענטהייל איז דער אַלטער עולם שטיל אונ בעטראַכטען די שפּאַצירענדע.

VIII.

מוצאי שבת.

עס טינקעלט שוין, די זון האָט זיך לאַנג שוין אַראָב געלאָזט אונטער די שפּיטץ דעכער, אונטער די „אַרענדע", אונ דאָס שטעדטיל איז אין אַ טונקעלען

שאָטען איינגעהילט געוואָרען, עפּעס ווי איינצושלאָפען, איבער געהען אײלענדיג פון שפּאַציר אַהיים און אַ קליין מיידעלע שטעהט פאַר אַ הויז און וויינט הויך: „מאַמע!"

אַלע בעלי־בתים זענען אין בית המדרש פערזאַמעלט, און אין בית המדרש איז שטאָק פינסטער, איינער שמועסט מיט'ן צווייטען, נישט צו זעהען זיין געזיכט. פון דעם פינסטערן עולם לאָזט זיך פּלוצלינג הערען אַ וואַכענדיגער „והוא רחום", דער שמש שטעהט אויף די טרעפּליך פון דעם בית המדרש און קוקט אין הימעל אריין, זוכט אַ שטערן, אַז ער זאָל קענען אַליכט אָנצינדען.

ביים רב זענען די פענסטער אָפען, און פון דאָרט דרינגט אַ טרויעריגער „שיר המעלות"־נגון אַרויס, יודען בעגלייטען דעם שבת מיט געזאַנג...

אין די גאַס איז שטיל — דאָרט אין עק איז שוין פינסטער, און פון אַ אָפען פענסטער פערבלאָנדזעט זיך אַ שטילער טרויעריגער „גאָט פון אברהם".

פון דערווייטענס הערט מען:

— שרה'לע, מען מעג שוין אָנצינדען.

אין אַ שוואַרץ פענסטער בעווייזט זיך אַ ברענענדיג ליכט.

און דער עולם לאָזט זיך פון בית־המדרש אַהיים, טהיילמאָל הערט זיך, צווישען עולם אַ טרויעריגער „גוט וואָך", דער איבריגער עולם אילט זיך שטיל, טרויעריג אהיים.

אויבען אין הימעל בעווייזען זיך וואָס אַמאָל מעהר די שטערן, עס איז נאַכט.

באַלד ערגעץ וואו עפענט זיך, פּלוצלינג, אַ געוועלב, און אַ גרויער פאַס ליכטיגקייט פאַלט פון געוועלב אין דער פינסטערער גאַס אַריין.

באַלד בעווייזט זיך אַ צווייטעס, אַ דריטעס געוועלב און די פינסטערע גאַס ווערט ליכטיגער.

פון דערווייטענס הערט זיך אַ קול:

— טאַטע, זייליג שפּאַנט שוין דעם וואָגען איין...

א ווינטער אין א שטעדטיל.

פערשלאפען, פאר זיך אונ אין זיך אליין ליגט זיך דאס שטעדטיל, טיעף אין טהאל; פון איין זייט מיט בערגער בעשטעלט, פון דער צווייטער זייט מיט הויכע ביימער. אונ אויבען טיעף אין דער הייך צוגיסט זיך ווייך אונ רייך די זונן איבער די לאנגע אונ ברייטע הימלען ...

זומער ווען דער וואלד, דער גרינעע זיידע פון שטעדטיל בליהט, אונ דארט אויפ'ן בארג ציהען זיך ארויף גרינע פעלדער אונ אויבען, די רייכע, יום-טוב'דיגע זונן ווערען די ארימע הייזלעך פערשעמט פאר גאט'ס רייכע וועלט; ארימע, איינגעפאלענע הייזלעך שטעהען וויסט אונ טרויעריג; קלעהרען אויף א תכלית, פון יענע וועלט ... אונ דא איבער זיי ציהען זיך אזאלכע רייבע אונ רחבות'דיגע הימלען ... אונ די הייזליך קוקען נעבעך אוים, די ווי א וואכענדיג מנין אונ וואכענדיגע מלבושים וואלטען זיך צונויף געקליבען אין שוהל, אין א שבת שירה, למשל, די שירה צו זינגען ...

ווינטער — איינ-ארט'גער גרויער, וואכענדיגער הימעל ליגט שווער איבער דעם שטעדטיל. קאלט איז ער, דער הימעל, אינ עס גלוסט זיך איהם נישט ס'מאל צו זארגען ... דער מארק אין שטעדטיל איז מיט שניי בעשאטען, הויכע קופעס שניי ווי ערשט יעטצט פון גאט'ס אוצר אראב געפאלען. אזוי גלייך, אזוי אבגעטאקט, גלייך, ווי מען וואלט מיט צופליים איין פראשעקעל אויפ'ן צווייטען ארוף-געהויכט. זיי ליגען פאר די הייזער, אונ די הייזלעך, ווייסע נאכט-קאפקעלעך אויף די קעפ, חא חא, א געלעכטעריל האט ער זיך געמאכט דער קונדאס, דער שניי. אלטע הייזלעך שטעהען נעבעך פאר זיך, האבען מיט זיך זעלבס צו טהון ... קומט ער אונ טהוט זיי אויף די קעפ קאפקעלעך אן ...

א געלעכטער'ל מאכט ער זיך.

צוויי ביימלעך שטעהען אין מיטען מארק.

זומער, ווען די פעלדער ארום דעם שטעדטעל ציהען זייערע בליעכץ ארוים, אונ דער בארג ווערט בעוואקסען, פריווט א ביימעלע אויך פון א צווייגעלע א

בלעטעל אַרוים צו ציהען. עס הייסט, איך קען אויך ... אונ עס בליהט זיך דאָס צווייגעל אונ לאַכט אין מאַרק אריין. טהיילמאָל קומט גאָר אָן אַ פֿייגעלע שטעלט זיך אויף דעם צווייגעל אונ פישצעט. אויך מיר זומער, אויך מיר בוים, אויך מיר פויגעל ... געהט זיך אַ יונגעל פֿון חדר אַ היים: זעהט ער דאָס צווייגעלע בליהט אונ אַ פֿייגעלע פּישצעט לעגט ער אונטער צוויי זאַנגען מיט סמאָלע איינגעשמירט; נעמט ער אונ רייסט זיך שיין די צווייגליך אָב ... פֿליהט דאָס פֿייגעלע אונ קלעבט זיך אין די סמאָלע אָן, אונ פֿאַנגט זיך דאָס יונגעלע דאָס פֿייגעלע... קומען די ציגען אָן אונ שטעלען זיך אַרום די ביימערלעך אונ עסען זיך געשמאַק די שאָלען ...

די ביימערלעך בליהען אין ווינטער.

אַרום דעם מאַרק שטעהען די הייזליך, אַלע ווייס בעשנייט. דער מאַרק, די שוואַרצע בריק, מיט שניי בעשיט אונ עס דאַכט זיך, אַז אַלעס בליהט פֿון זיך מיט שניי... אונ אויך די צווייגעלעך פֿון די ביימער ציהען פֿון זיך לאַנגע שניי־שטריקלעך, אונ עס דאַכט זיך: אָט, אָט האָט דאָס צווייגעלע ווייסע שניי־בלומלעך פֿון זיך אַרויסגעצויגען ...

אונ דער שניי האָט פֿיעל געמאַכט די לעבער אין די שאָל, וואָס די ציגען האָבען אויסגעגעסען.

אונ אַרום אונ אַרום איז אַ ווייסע וועלט, אַ ווייסער מאַרק, אַרום מיט ווייסע הייזלעך, איך וואָלט געשוואָרען, יודען אין קיטלען מיט ווייסע קאַפּעלעך ... דער באַרג אין ווייסען אָנגעטהון, אונ מיטען שטעהען זיך די צוויי ביימערלעך אונ בליהען ... זיי ציהען פֿון זיך ווייסע בלימערלעך אַרוים ...

זומער ווען די זונן שיינט, די הימלען זענען ליכטיג, די ערד בעוואַקסען, גאָט׳ס וועלט אויף געלעבט ווערען די בעלי בתים פֿון שטעדטעל פֿערשעמט, עס איז נעבעך אַ לועג לרש; עס דרעהט זיך אַ יוד אין גאַס אַרום, אָהן פּרנסה, אהן תכלית; אין דער היים אַ הונגעריג ווייב מיט הונגעריגע קינדער, אונ דאָ פּרעהט זיך אַלץ אונ לאַכט — עס דאַכט זיך, אַז גאָט אַליין מאַכט, חלילה, חוזק אוים דעם אָרעם־מאַן ...

ווינטער, אין שטעדטיל זעהט שטענדיג אוים ווי צו מנחה צייט — די גרויעליכע הימלען, חלעבען האָבען אויך אין דער היים הונגעריגע קינדער איבער־געלאָזט, אָהן קויל׳ען ... אונ דער שניי פֿאַלט, וואָס וויל ער? דרעהען זיך יודען אין גאַס אַרום, פֿערשטעלט ער זיי, מאַכט פֿון יונג אַלט, פֿון אַלט יונג, אונ דאָרט פֿון אַ געוועלב גליטשט זיך אַרוים אַ גרויערליכער לעמפּעל־שיין אונ פֿאַלט אויף די קופּקעס שניי וואָס ליגען פֿאַר די הייזער ...

אונ חדר יונגלעך טרעטען אין שניי אַ וועג אוים אין בית־המדרש אריין אונ עס לאָזען זיך אויף דעם אויסגעטרעטען שטעגעל, צווישען די קופּקעס שניי, איין יוד נאָכ׳ן אַנדערן, איינגעבויגען, אין בית המדרש אריין מנחה דאַווענען. אונ דער שניי פֿאַלט, אונ פֿאַלט ...

אָט שיינט שוין פֿון דעם בית המדרש פֿענסטעריל אַ ליכטעל אַרוים, דער שמש צינד שוין די ליכטלעך אָן ...

אַ פּשוּטה מַעֲשׂה.

פייגעלע האָט ליעב ווי אַלע יונגע מיידליך זיך צו סטרויען און צו פוטצען.

אין דער וואָכען האָט זי קיין צייט ניט צו אַזוינע נאַרישקייטען, אַרבייט איז דאָ אָהן עין הרע און נייהען מוז מען, דירה געלד קאָסט טייער און די צייט איז שלעכט. דער טאַטע פערדינט ווענינ און צו די דריי הונדערט רובל נדן פעלט נאָך נאָר אַ סך. דערצו נעמט די מאַמע פון נדן צו ביסליך אויף שבת ווען עס פעהלט איהר אוים.

— חתנים זענען דאָ ווי די הינד אָבער יעדער הונד וויל אַ פעטען ביין, — פיקט אַ געדאַנק אין איהר קאָפּ.

קלערען פיעל האָט זי פיינט. אַ יונג מיידיל, און שען. אמת מען טאָר זיך נישט איינרעדען, אָבער דאָך ווען זי שטייט ביים שפּיגעל זעהט זי פאַר זיך איהר ליכטיג פנים מיט איהרע ראָזע באַקען, און ווי די שווארצע האָר לאָזען זיך אַראָב. נאָר באַלד פערגעסט זי אין דעם, ווי גלייך זי וואָלט מורא האָבען, אַז זי זאָל זיך קיין עין הרע נישט געבען.

שבת איז שוין גאָר קיין איין אַנדערע זאַך, דענסטמאָל איז דאָ צייט צו דעם. און דאָס פוטצען דאָס סטרויען — נעמט קיין ענדע נישט. די מאַמע שרייט: פייגעלע שוין גענוג זיך געפוטצט, ביזט אַזוי אויך שען. נאָר וואָס ווייסען אַלטע ווייבער? פאַר זיי איז אַזוי אויך גוט. אָהן אַ קאַפּעלוש און אָהן אַ זשאַקעט איז אויך רעכט.

אָבער אַ יונג מיידיל ווייסט וואָס דאָס בעדייט, דאָרטען אויף דער באַנק זיטצט ער — אליעזר מיט נאָך אַ חברה קאָלעגעס און וואַרפט אויגען, ער מיינט אַז מען ווייסט נישט, קוקט מיט זיינע גנבה'שע אויגען, שטופּט דעם צווייטען קאָלעגע: „זעהסט, פייער און פלאַם", און זי, פייגעלע, מאַכט זיך ווי גאָר נישט, זי געהט אַדורך, גלייך, קאַלטבלוטיג נישט ווי זי וואָלט מען געמיינט, פון הינטען קוק, קוק נאָך, און נעם דיר דאָס לעבען, העננ דיך אויף...

אָבער אַמאָל ווי גרוים איז דיר דאָס פערדרוס, דאָס עגמת נפש. ווען דו געהסט אַדורך, און ער בעמערקט דיך נישט, נאָר קוקט אויף יענע, אויף מלכה'ן וואָס געהט אָנגעטהון דעם נייעם זשאַקעט מיט דעם קאַפּעלוש און עס פּאַסט איהר

ווי א הונד א שלייער, אונ ער קוקט דאך אויף איהר, אונ דו דרעהסט זיך נאך אמאל, אונ נאך אמאל, מאכסט דיך נישט וויסענדיג (עס פאסט דאך נישט), נאר פון הינטערוויילעכ'ס ווארף אויגען אונ דו זעהסט, ווי ער קוקט נור אויף מלכה'ן אונ זיין גאנץ פנים לייכט פאר פרייד, ער שטופט זיין קאלעגע, ווי זאגענדיג: „דו זעהסט?" האב דענסמאל א אייזערן האַרץ, א שטאלענע גאל, אז זי זאל דיר נישט פלאַטצען פאר קרענקונג.

טאקי, דערנאך, אז ער בעמערקט זי, נו מוז זיך שוין מלכה אבטראגען אין א זייט, אט דערהויבט ער זיך שוין אויף פון באנק, שלעפט מיט דעם קאלעגע אונ געהען נאך, נאך, ווי א שווארצער שאטען. איין מאל דורך, קוקט: גוט שבת! שאקעל איהם צוריק מיט דעם קאפ שטאלץ, עס הייסט גאר נישט... עס איז מיר אלעס איינס, וועל איך נאר אריינגעהן אין איין אנדערע אלעיע. אט איז ער אויך דא, ער געהט נאך, ער געהט נאך ווי א בייזער שילדער.

אונ דענסמאל איז אזוי גוט, אזוי פיין, דו מאך זיך גאר נישט קוקען, גאר איהם נישט בעמערקען. נאר געה דיר שטיף, פעסט, דעם קאפ אין דער הויך, אונ ער קוקט אונ געהט נאך. האטש אין עק וועלט, אין פוסטע מדבריות געהט ער דיר נאך, חא, חא, אזוי גוט, אזוי פיין.

גאר איינמאל, אין א שבת פאר נאכט, אין גארטען, אזוי געהענדיג מיט איהר'ס א חבר'טע, אונ ער געהט פון הינטען נאך, איז זי זיך פערקראכען אין א פינסטערע אלעיע, זיך אנידערגעזעצט אויף א באנק וואס שטעהט הינטער א פיעלען געדיכטען צווייגענבוים.

ער קומט אן אונ זעטצט זיך אויך א נידער, אויף דעם צווייטען עק באנק.

פאר נאכט, די הויכע פיעלע צווייגען־ביימער פערשאטענען, פערפינסטערן אונ דונקעל ווערט, מען ווערט פערשטעלט, בעהאלטען פון מענשענ'ס אויגען.

א ווינטיל בלאזט, גרינג אונ ליעבליך, עס ווערט אביסיל קיהל.
אונ דא איז אזוי גוט, די הערצער קלאפען אין דער שטיל.
ווער וועט פריהער אנהייבען?

ער גיט א הים, עס הייסט איך בין דא, זי גאר נישט, איך וויים נישט ווער דו ביסט, אונ וואס דו ווילסט? וואס געהט עס מיך אהן.

זיי שווייגעןביידע, אונ דאס ווינטיל וואס בלאזט, דערצעהלט פון אלעס וואס ביי ביידע אין די הערצער טהוט זיך.

— איך בעט אייך, איהר ווייסט נישט ווי שפעט עס איז?

— ניין, איך וויים נישט, ענטפערט זי איהם שטיף: עס הייסט, איך וויים גאנץ גוט וואס דו מיינסט; נאר אייל דיך נישט אזוי, עס וועט דיר נישט אזוי גיך אנקומען.

אונ איהר חבר'טע וואס זיצט ביי איהר שטופט זי: דו הערסט?

זי פערדריסט אביסיל אויף די חבר'טע, זי האטש, קלערט ביי זיך, אז ער מיינט זי?" אונ באלד וויל זי זיך אויפהובען פון דער באנק, אבער זי זיצט ווי איינגעקלעבט.

— אַ שענע נאַכט, וואָס נייַן?

— יאָ, אַ שענע נאַכט.

אָט אַזוי פֿערלענגערט זיך דאָס געשפּרעך, ער אַ פֿראַגע, זי אַ אַנטוואָרט, מען רעדט פֿון פֿערשידענע זאַכען, צום ערשט מיט שרעק, מיט האַרץ קלאַפּיניש, דערנאָך ריקט מען זיך נעהנטער איינער צום צווייטען און מען ווערט גאָר היימישער.

זי געהט אַהיים, ער פֿיהרט זי אָב, מען דערלאַנגט זיך די הענד, און מען זאָגט זיך: אויף ווידערזעהען.

און אַ צווייט מאָל, און אַ דריט מאָל, טרעפֿט מען זיך צוזאַמען. יונגע הערצער ציהען איינס צום צווייטען ווי מאַגנעס. אין אָנהויב, פֿערשטעהט זיך, דורך אַ צופֿאַל, דורך אַ טרעפֿעניש האָט מען זיך פּונקט געזעהן, געטראָפֿען אין געזעלשאַפֿט פֿון נאָך צוויי, פֿון איהר חבר'טע, און זיין קאָלעגע. און צו ביסלייכווייז, פֿיהלט מען עפּעס, אַז מען דאַרף זיך אַליין זעהען, הינטער צוויי אויגען... און מען שמועסט זיך טאַקי אָב, אין דער שטיל זיך אַליין צו בעגעגנען.

און ביידע האָבען זיך געטראָפֿען.

פֿערגאַנגען זענען זיי זיך אַרויס אַ הינטער דער שטאָדט, צווישען הימעל און פֿעלד, מען געהט און מען רעדט, אָבער פּונקט ווי זיי וואָלטען וויסען, אַז דאָס געשפּרעך איז נור געמאַכט, שווייגען זיי ליעבער.

פֿאַר נאַכט, די לעצטע שטראַהלען פֿון דער זון בעגאָלדענען און בעלייכטען די קעפּליך פֿון די זאַנגען, וואָס ציהען זיך פֿון ביידע זייטען וועג.

אַ ווינטיל בלאָזט, בייגט איין די קעפּליך פֿון די הויכע זאַנגען, און זיי שושקען זיך בסוד. און זיי געהען אויפֿ'ן לאַנגען וועג וויים אוועק.

עס הויבט אָן נאַכט צו ווערען.

און וואָס אַמאָל ווערט מעהר פֿינסטערער, טרויעריגער און ליעבער.

— שוין לאַנג האָב איך מיך געוואָלט דערקענען מיט דיר — פֿייגעלע.

— איך וויים עס, דו ביזט מיר נאָכגעגאַנגען ווי אַ שאָטען.

זיי שווייגען.

— וואָס קלערסט דו פֿייגעלע?

— וואָס קלערסט דו אליעזר?

און פּלוצלינג לאָזט מען זיך גאָר אַריין אין אַ טיעפֿען געשפּרעך פֿון פֿערשידענע זאַכען, מען שמועסט פֿון דעם, און יענעם, וואָס נאָר די וועלט האָט אַ'ין עק.

און טינקלער ווערט וואָס אַמאָל מעהר, וואָס אַמאָל מעהר.

זיי האָבען זיך נעהנטער צוזאַמענגערוקט.

אָט, נעמט ער זי אָן ביי דער האַנד, זי גיט אַ ציטער, און וואָס אַמאָל מעהר גנב'ט זיך זיין האַנד אין איהר האַנד.

פּלוצלינג, ווי פֿון הימעל אַראָבגעפֿלויגען, בייגט ער צו זיינע ליפּ'ען צו איהר באַק און גיט איהר אַ קוש.

אַ פֿויגעל איז פֿאַרביי געפֿלויגען...

זי גיט אַ לייכטען ציטער, נעמט אַרויס איהר האַנד פֿון זיינע, און ווערט אַביסיל ברוגז'דיג.

ער ווייסט, אז עס איז נור אזוי געמאַכט.

אָבער באַלד ווערט וויטער גוט, אַזוי ווי זי וואָלט געהאַט פון אַלעם פערגעסען.

און אזוי פערברענגט מען אַ פּאָר שעה, יעדען טאָג גנב'ט מען זיך אַרויס הינטער דער שטאָדט...

און אליעזר הויבט אָן אַריינצוגעהן צו איהרע עלטערן אין הויז, דאָס ערשטע מאָל מיט איין אויסרייד, ער האָט ארבייט פאַר פייגעל'ען, און דערנאָך קומט מען זוי דער שטייגער איז, געוואָהר ווערען ווען די ארבייט וועט פאַרטיג זיין. און פייגעלע מאַכט זיך ווי זי וואָלט איהם גאָר נישט געקענט ביז אַהער, נישט געוואוסט ווער ער איז, און בעט איהם זיצען מיט דרך ארץ.

אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט, אליעזר קומט שוין תמיד אַריין, פראַנק און פריי צו פייגעלע'ס עלטערן, שוין נישט מיט קיין אויסרייד.

פייגעלע'ס עלטערן האָבען דערקענט אין איהם, אַז ער איז איין אָרענטליכער יונגער מאַן, אַ בעל מלאכה, און פערדינט שען געלד, זיי ווייסען גאַנץ גוט צו וואָס אַ יונגער מאַן קומט צו אַ יונג מיידיל... מאַכען זיי זיך ניט ווייסענדיג, טראַכטענדיג זיך: לאָזען זיך די קינדער בעסער דערקענען וועט מען דערנאָך שמועסען.

ביי נאַכט, אַ קליין שטיביל, שאָטען בעוועגען זיך אויף די ווענד. אַ נייער טיש, אויף וועלכען עס ברענט זיך אַ גרויסער בלעכ'ן לאָמפּ — דערביי זיצט פייגעלע און נייט, ביי איהר זיצט אליעזר און לעזט שמר'ס אַ ראָמאַן.

די טאַטע מאַמע אָנגעהאָרעוועט פון אַ גאַנצען טאָג ארבייט, — שלאָפען אויף זייערע געלעגערס דאָרט אונטער די פאָרהאַנג וואָס פערשטעלט אַ האַלבע שטוב.

און זיי זיצען ביידע — נאָר טהיילמאָל מאַכט ער זיך אַ געלעכטער, נעמט זי אָן פאַר דער האַנד, אויסרופענדיג מיט אַ שמייכעלע: פייגעלע!

— וואָס ווילסט דו, נאַרעלע?

— גאָר נישט, גאָר נישט.

און זי נייט וויטער, טראַכט ביי זיך: ביסט אין די לאַפּקע, געפּאַקט דיך, נאָר מיין נישט, אַז דו נעמסט איינע פון דער גאַס אַראָב, ווי זי שטעהט און געהט, נאָך אַכטציג רובעל פעהלט אין גאַנצען צו די דריי הונדערט רובעל אין באַנק...

און זי ווייזט איהם — איהר אויסשטייער, די העמדער, און דאָס בעטגעוואַנד — וואָס זי האָט שוין די האַלבע ליעגען פערטיג אין קאַסטען.

און נעהנטער זענען זיי געוואָרען איינער צום צווייטען, האָט אַמאָל, וואָס אַמאָל מעהר, אַזוי, אז אַלע האָבען זיי שוין בעטראַכט פאַר חתן כלה, וואָס מען וועט אין אַ לאַדע טאָג תנאים שרייבען.

אַזאַ נחת, אַזאַ שמחה, אַזאַ גליק, האָט איהר טאָכטער געטראָפען, אַזאַ יונגער מאַן, אַזאַ גאָלדענער יונגער מאַן!

ר' יעקב איהר פאָטער, איז שוין אַ יוד אין די יאָהרען, אַ אויסגעהאָרעוועטער דאָרפסגעהער, געהט קרום מיט דעם זאַק אַלטוואַרג וואָס איז שטענדיג אויף זיינע פּלייצעס.

אַ שטיקול שמחה, איין שטיקול נחת דערלעבט אין זיין לעבען, גערויבט צו אָט. —

אַלע פרעהען זיך, צו מייסטען פייגעלע, די באַקען זענען פרישער און רויטער געוואָרען, די אויגען טינקלער און פייערדיגער.

און אָט זיצט זי ביי דער מאַשין און נייט; און אין דער גאַנצער שטוב הילכט איהר קול:

„און וואָס איך האָב געוואָלט האָב איך אויסגעפיהרט.
„זאָל איך אַזוי לעבען.
„איך האָב געוואָלט אַ שענעם חתן.
„האָט מיר גאָט געגעבען",

און פייגעלע זיצט און נייט, נייט און זינגט.

אויף דער נאַכט קומט אליעזר.

— נו וואָס מאַכסט דו?

— וואָס זאָל מען מאַכען?

— וואַרט, וועל איך דיר עפּעס ווייזען.

— וואָס אַזוינס?

און זי דערהויבט זיך פון איהר אָרט, געהט צו צום קאַסטען וואָס שטעהט ביים ווינקעלע פון אויוען, נעהט עפּעס אַרויס און בעהאַלט עס הינטער דעם פאַרטוך.

— וואָס האָסט דו דאָרט? זאָגט ער מיט אַ געלעכטעריל.

— וואָס איילסט דו דיך אַזוי, זאָגט זי און זעצט זיך אַנידער נעבען איהם, נעמט אַרויס פון הינטער דעם פאַרטוך אַ בילד אויסגענייט מיט וולימשקע „אָדם און חוה", און ווייזט איהם דאָס, זאָגענדיג:

— נו, זעהסט, דאָס האָט מיר אַ מיידיל, אַחבר'טע געמאַכט פאַר מיר, פאַר אונז...

— אין אונזער שטיבל וועל איך דאָס אויפהענגען אויף דער וואַנד, פאַר די בעטען.

— פאַר מיין בעט, צו פאַר דיינס!

— וואַרט נור אליעזר — וועסט זעהען וועל איך דיר אויספוצען אַ שטיבל אַ גן-עדן זאָג איך דיר, אַ פשוט'עס, נאָר אַלם וועט מוזען שפּיגלען, אַ מחיה וועט זיין דרינען אריין צו געהן.

— און אַלע נאַכט נאָך דער אַרבייט, וועלען מיר ביידע זיצען, איינער נעבען אַנדערן, אָט ווי איצט — און ער נעמט זי אַרום.

— און דו וועסט מיר פון אַלעם דערצעהלען — דערצעהלען פון אַלעם, זאָגט זי, אַרויפלייגענדיג איהר האַנד אויף זיין אַקסעל, און מיט די צווייטע איהם אָננעמענדיג פאַר'ן גאָמבע, און קוקען איהם טיעף אין פנים אַריין.

און זיי איז אַזוי גוט, אַזוי פריילי אויפ'ן הערצען.

און אַלס אַרום אין שטוב איז עפּעס איבערגעצויגען מיט אַ גוטסקייט, עפּעס אַ ווייכע ליעבליכע זאַך — ליגט אויסגעאָגסען אויף אַלעם אין חדר'ל, אויף די

זוענד — אויף דעם טישיל, אַזוי ווי אַלס וואָלט איהר צוגעווינקען, געדערט איהר — צום האַרצען ליעבּר טרייע ווערטער ...
און ביידע שווייגען שטיל — און פאַרטיפען זיך ביידע אין זייערע געדאַנקען.
— זעהסט, זאָגט זי צו איהם, אַרויסנעמענדיג פון דעם קאַסטען דאָס ביכיל פון פּאַסט. — צוויי הונדערט און פּערציג רובּעל שוין. עס וועט נאָך זיין ביז דריי הונדערט רובּעל. זאָלסט דערנאָך נישט האָבּען אויסצורעדען: „געגומען דיך בחנם. אַזוי ווי דו ביסט געשטאַנען און געגאַנגען".
— געה, ביזט אַ שלעכטע, איך בין מיט דיר ברוגז, פיגעלע, בייזערט ער זיך,
— פאַר וואָס? ווייל איך זאָג דיר דעם אמת אין די אויגען, זאָגט זי קוענדיג איהם אין פּנים אַריין, מיט אַ געלעכטעריל.
און ער בייגט אַוועק דעם קאָפּ, מאַכט זיך ברוגז.
— געה שוין נאַריגע, דו האָסט עגמת-נפש. איך האָב דאָך מיר נור געמאַכט אויף אַ געלעכטער, דו פּערשטעהסט נישט?
אַזוי רעדען זיי ביז עס ווייזט זיך די אַלטעס געזיכט פון דער פאַרהאַנג אַרויס, עס איז שוין צייט שלאָפען געהן און די יונגע פּאָר געזעגענען זיך.

*

ר' יעקב פייגעלעס פאָטער, ווערט קראַנק.
אין אָנהויב ווינטער איז עס געווען, דער ווינטער האַלט מלחמה מיט זומער: דער שיקט אַ שניי, דער צווייטער — אַ זון. צוגעהט דער שניי, עס ווערט אַ בלאָטע און צו מייסטען גיסען רעגען ווי מיט צעבערס.
אין אַזעלכע וועטערס איז דער אַלטער קראַנק. ער ווערט שלאָפער אויף די פיס, און ער לייגט זיך אין בעט אַריין.
אויף קיין ברוים איז נישט דאָ, אויף קיין קוילען אַ וַדאי נישט, באָרגט דערווייל פייגעלע.
און דער אַלטער ליגט אין בעט און הוסט, דאָס אַלטע בלייכע צוזאַמענגעצויגענע פּנים ווערט רויטליך, די צייכען בעווייזען זיך צווישען די צוויי צוזאַמענגעצויגענע ליפען און די בלאַהע אָדערן שטאַרען זיך אַרויס פון די שלעפען.
מען שיקט נאָך דעם רופא. דער פאַרשרייבּט אַ מעדעצין.
די מאַמע וויל דאָס לעצטע קישען פערזעצען, לאָזט פייגעלע נישט. נעמט זי אָב פון שכירות — קלעקט דאָס נישט — פּערזעצט זי איהר זשאַקעט, פון נדן וועט זי דאָך חלילה נישט ריהרען.
און ער, אליעזר קומט אַריין יעדע נאַכט.
ביי דעם בעקאַנטען טישיל, ביי דער שיין פון דער בעקאַנטער בּליך-לאָמפּ זיצען זיי ביידע.
— וואָס ביסט דו אַזוי טרויעריג. פייגעלע?
— און וואָס האָב איך פרעהליך צו זיין, דער טאַטע איז נעביך אַזוי קראַנק.
— גאָט וועט העלפען, פייגעלע. ער וועט געזונד ווערען.

— שוין נישט קיין פּיער וואָלטן קיין פּרוטה אין פּאָסט אריינגעגעבען.
— וואָס טויג דיר געלד?
— וואָס הייסט וואָס טויג מיר געלד? פרעגט זי דערשראָקען אַזוי ווי זי וואָלט פאַר עפּעס געציטערט — בחנם ועסט דו מיך נעמען?
— ווי הייסט בחנם. דו ביסט ביי מיר אַלעס געלד ווערט, מיין גאַנץ לעבען, וואָס טויג מיר געלד. אָט דו זעהסט די פינף פינגער, זיי קענען אַלס פעררינען. צוויי הונדערט רובעל האָב איך ליגען אין פּאָסט, אַנגעזאַמעלט מיר פון מיין אַרבייט. וואָס דאַרף איך מעהר?
זי שווייגט אַביסיל און לאָזט אַראָב די אויגען — און די מאַמע דיינע? זאָגט זי שטיל.
— איך בעט דיך, דו האָסט עפּעס חתונה מיט מיין מאַמען, צו מיט מיר האָסט דו חתונה, און וואָס געהט עס דיך אָן מיין מאַמע?
זי שווייגט.
— איך זאָג דיר נאָך אַמאָל, איך נעם דיך אַזוי ווי דו שטעהסט און געהסט — אָט אַזוי — און דו נעמסט מיך אויך אַזוי — ווילסט דו?
זי נעמט דעם עק פאַרטוך צו די אויגען און וויינט אין דער שטיל.
שטיל איז אַרום. דער לאָמפּ פערשפּרייט זיין העלע ליכטיגקייט אין דעם שטיבל — און זייער שאָטען פערשפּרייט זיך אויף די וואַנד.
פון הינטער די פאָרהאַנג ווערט געהערט דאָס שווערע שלאָפען פון די אַלטע לייט.
און איהר קאָפּ איז אָנגעשפּאַרט אויף זיינע אַקסלען און איהר געדיכטע שוואַרצע האָר פערשטעלען זיין געזיכט.
זי וויינט אין דער שטיל: ווי גוט ביסט דו אליעזר!
און זי עפענט איהר גאַנץ האַרץ פאַר איהם, און דערצעהלט איהם פון אַלעס ווי עס געהט זי היינט, ווי שלעכט עס איז זי היינט. אַלס האָבען זיי שוין פערגעסט — און אויף צו מאָרגענס איז קיין גראָשען נישט דאָ.
ער נעמט זי ליעבליך אַרום, און מיט דעם עק פון איהר פאַרטוך ווישט ער איהר די טרעהרען אָב פון די באַקען — זאָגענדיג:
— וויין נישט, פייגעלע, וויין נישט. עס וועט אַלס גוט ווערען.
— און איך זאָג דיר, אַז דו זאָלסט מאָרגען געהן אין פּאָסט אָבנעמען עפּעס געלד און געבען אויף אַלעס, ביז גאָט וועט העלפען, דער טאַטע וועט געזונד ווערען און קענען פערדינען, דערנסטמאָל...
— דערנסטמאָל, חזר'ט זי איבער אין דער שטיל.
— דערנסטמאָל וועט שוין גוט זיין, גיט ער איהר אַ ווינק מיט די אויגען.
— אַזוי ווי דו שטעהסט און געהסט — שעפּטשען זיינע ליפּען אין דער שטיל.
און זי קוקט אויף איהם — אַ שמייכעל לויפט איבער איהר פּנים.
און איהר איז אַזוי גוט, אַזוי גוט...

צו מאָרגענס איז פֿייגעלע דאָס ערשטע מאָל אַריין אין פּאָסט מיט'ן ביכיל, אָב־געגומען אַ פּאָר רובעל און אַהיימגעטראָגען די מוטער.

די מוטער האָט שטאַרק אָבגעזיפֿצט, געמאַכט אַ זויערע מינע — פֿערקנייטשט דאָס פּנים און אַראָבגעצויגען דאָס קאָפּ־טיכיל ביז איבער די אויערן.

דער אַלטער ר' יעקב וואָס ליגט אין בעט, האָט זיך מיט דעם פּנים אומגעקערט צום וואַנד.

דער אַלטער יוד ווייסט וואָס פֿאַר אַ געלד דאָס איז: זיין איינציג קינדס אויסגעהאָרעוועטע פּאָר רובעל. אַנדערע טאַטעס געבען קינדער און ער נעמט...

און ביי איהם זעהט עס אויס ווי ער בע'גזל'ט זיי, די יונגע מענשען. איהם קומט שוין ניט צו לעבען און פֿאַר'ן טויט בערויבט ער זיי...

און קלערענדיג דאָס, פֿערגלייזען זיך זיינע אויגען, די בלאָהע אָדערן פֿון די שלעפֿען קריכען מעהר אַרויס און דאָס בלאַסע פּנים ווערט אָנגעלאָפֿען מיט בלוט.

און דאָס פּנים איינגעגראָבען צו דער וואַנד ליגט ער און קלערט אַזעלכע געדאַנקען.

ער ווייס, אַז ער איז דער גאַנצער שולדיגער פֿון די קינדערס גליק... און ער בעט אויפֿ'ן טויט...

און זי, פֿייגעלע, וואָלט געוואָלט עפּיס מיט אַמאָל בעגליקט ווערען. אַ סך געלד צו האָבען, רייך צו ווערען, צו זיין די גרעסטע גביר'טע.

און אָט, למשל, ווען זי האָט חאָטש איצט טויזענד רובעל און ער קומט אַריין: נאַ, נאַ דיר דאָס גאַנצע אַוועק, זעה פֿייגעלע איז געטריי — נאַ דיר, און זאָג נישט, בחנם נעמסט דו מיך אָהן נָדן, ווי איך שטעה און געה...

*

ביים טאַטענס בעט זיצען זיי ביידע, זי מיט איהר אליעזר.

און דאָס הארץ ווערט איהר פֿול מיט נחת — עפּיס פֿיהלט זי ביי זיך אַפּער־בעניגען וואָס זי האָט עס נאָך קיינמאָל נישט געפֿיהלט — און אַפֿולע טרעהר בעווייזט זיך איהר אויף די באַקען.

זי זיצט און וויינט, פֿערשטעלט זיך דאָס פּנים מיט'ן פֿאַרטוך.

און ער נעמט זי ליעבליך אָן ביי'ם האַנד — זאָגענדיג אַלס מיט זיין ליעב'ן קול: פֿייגעלע, הער שוין אויף, פֿייגעלע, איך בעט דיך.

און דער טאַטע ליגט אויסגעדרעהט מיט'ן פּנים צום וואַנד און דאָס בע־וועגען פֿון זיין האַרץ הערט זיך אין דער שטיל.

און זיי זיצען. זי פֿיהלט צו איהם אַ געטריישאַפֿט, זי פֿיהלט, אַז זי קען זיך אויף איהם פֿערלאָזען.

זי זיצט און שלינגט זיינע ווערטער — זי פֿיהלט ווי ער קייקעלט איהר אַראָב אַלע שווערע שטיינער פֿון האַרצען.

דער טאַטע האָט זיך אומגעדרעהט, געוואָרפֿען אַ בליק אויף זיי, אויפֿ'ן טאַטענס

בלאַסע פּנים איז עפּעס אויסגעגאָסען אַזאַ ליעבער שמייכעל, ווי עס וואָלט זאָגען: האָט נישט, קיין מורא, קינדערליך, איך בין מסכים דערויף מסכים מיט מיין גאַנץ האַרץ.

אונ פייגעלע פיהלט זיך אַזוי גוט. אַזוי גוט...

*

דער טאַטע איז נאָך קראַנק, אונ פייגעלע נעמט אָב איין רובער נאָכ'ן אַנדערן, איין פינף-רובעל'דיגען נאָכ'ן צווייטען.

דער אַלטער ר' יעקב ליגט אין בעט אונ קלערט, קוקט אויף די קינדער אונ שווייגט.

דאָס פּנים זיינס ווערט בלאַסער, איינגעקנייטשטער, שוואַכער אונ שוואַכער. ער פיהלט ווי די כוחות געהען איהם אויס.

פייגעלע נעמט אָב פון דער פּאָסט דאָס געלד די "מאַרקעס" אין ביכיל ווערען ווינציגער, ווינציגער, פייגעלע ווייסט, אַז עס וועט שוין באַלד נישט זיין.

דער אַלטער ר' יעקב ווינשט זיך אין דער שטיל: ער וואָלט שוין נישט אַזוי פיעל געברויכט... ער וואָלט שוין נישט קיינעם געשטערט...

אונ ער שפּייט, דער אַלטער ר' יעקב, טראָפּען בלוט, טראָפּען בלוט. עס שעפּט זיך אויס — אונ די מאַרקעס — קלעבען זיך פון ביכיל אָב... א טראָפּען בלוט פון מויל — אַ מאַרקע פון ביכעל, אַ טראָפּען בלוט, אַ מאַרקע פון ביכעל.

דער אַלטער ר' יעקב האָט דעם לעצטען טראָפּען בלוט פון זיך אַרויסגעגעבען, אונ פייגעלע דעם לעצטען רובעל פון פּאָסט...

יענעם טאָג איז דער אַלטער געשטאָרבען... אונ אין דעמזעלבען טאָג איז אויף דעם ביכיל אין פּאָסט קיין גראָשען נדן געבליבען... פייגעלע האָט אין איין טאָג פערלאָרען איהר טאַטען מיט איהר נדן...

*

פייגעלע זיצט ווידער ביי איהר בליץ-לאָמפּ אונ נייט אונ נייט ביז שפּעט אין דער נאַכט אונ פון יעדען שטאָך מיט דער נאָדעל קומט עפּעס צו אין איהר נייע ביכיל אין פּאָסט.

דער נדן מוז איצט זיין גרעסער ווי פריהער, ווייל צוזאַמען מיט דעם ביכיל וואו עס קומט צו מעהר מאַרקעס קומט אויך אַלע מאָל צו גרויע האָר אויף איהר שוואַרצען קאָפּ...

אויף א מאמע.

(געווידמעטע מאַטילדען.)

פיער עקענדיג איז דער מאַרק, אַרום גערינגעלט פון אַלע פיער זייטען מיט נידריגע, קליינע אָבגעווייסטע הייזליך, פון דעם איינשטאָקענדיגען הויז, וואָס שטעהט קעגען איבער דער ברונען, דאָרט וואו דער בעקער וואָהנט געהט פון דעם קוימען אַ גערינגעלטער רויך אַרויס אונ ער צו לעגט זיך האַרט איבער דעם מאַרק, אונטער דעם רויך פליהען ווייסע טויבען אהין אונ צוריק, אונ אַ הויכער יונג שטעהט ביי דעם איינשטאָקענדיגען הויז אונ פייפט אויף די טויבען.

קעגען איבער דער ברונען שטעהען „שטעלען", טהירען אויף געלייגט אויף צוויי שטוהלען, אויף די טהירען ליעגען פערשיעדענע פרוכטען אונ גרינס, אונ ווייבער מיט אָבגעברענטע מיהדע־פנים'ער אַרום געוויקעלט מיט טיכלעך, אין די בעסטע היטצען שטעהען פאַר די „שטעלען" אונ קריעגען זיך.

— אודאי, עס לוינט זיך מיר באַלד מיט אזא שנאָרערען צו קריעגען, פער־באַנסט מיין מיסט? דו שלעפערקע.

יענטה אַ יודענע פון אַ יאָהר איינינע פערציג, — וואָס פון אידרע ברייטע ליפען האָבען זיך די ווערטער געלאָזט הערען, טראָגט אַ ברייטען שמוטציגען פאַרטוך, אונ איהר דיק אָבגעברענט־פנים וואָס קוקט רוהיג אַרויס פון אונטער דעם טיכעל, האָט מסכים געווען אויף איהרע ווערטער.

-- וואָס מיינסט דו האָסט שוין גאָט פאַר'ן באָרד געהאַפט? ער געהרט מיר אזוי גוט חי דיר אָן — האָט איהר טויבה אָבגעענטפערט אַראָב ריקענדיג דאָס טיכעל איבער די האַלבע אויהרען אונ מיט כעס זיך די האָר אַרונטער געשאַרט.

אַ קונה'טע איז צוגעקומען צו יענטה'ס „שטעל", אונ טויבה, וואָס איז לידיג געשטאַנען, האָט דער ווייל זי אָנגעשאָלטען מיט טויטע קללות.

— וואָס טויג מיר דיין געלד, פריצטע, וועסט שטאַרבען אונ אפילו אַ הונט וועט נאָך דיר קיין קדיש נישט זאָגען... האָט די יודענע געשריגען.

טויבה, האָט איהר שכנ'טע געוואָלט דער מיט געבען אַנצוגהערען פון איהר זוהן יצחק'ל, נאָר זי האָט זיך דערמאָנט, אַז עס פאַסט נישט זיך אַליין צו ריהמען, איז זי אין מיטען רעדען שטיל געוואָרען.

יענטה, אָנכּעסטענדיג די קונה'טע אַ קוואָרט באַרען, האָט איהר אָבגעענטפערט.

— אודאי, ווען דו וואָלסט אַ שטיקעל לייט געווען, וואָלט דאָך דיין מאַן

איבער דיר נישט געשטארבען, און דיין קינד וואלט זיך דאך מיט דיר נישט געשעמט, ער שעמט זיך דאך מיט דיר.

טויבה איז געווארען אין כעס און ארויס מיט א קול:

— חצופה, מיין קינד שעמט זיך מיט מיר! א כפרה מעגסט דו זיין פאר זיין מינדסטען נאגעל, ביזט אפילו נישט ווערט מיין קינדס נאמען צו דער מאנען.

זי האט געוואלט ארויס מיט א געוויין וואס מען זאגט, אז איבער איהר, איז איהר מאן געשטארבען, און איהר קינד, איהר יצחק'ל שעמט זיך מיט איהר, נאר נישט צו דערפרייהען יענטה'ן מיט איהרע טרערה'ן האט זי זיך מיט אלע קרעפטען איינגעהאלטען נישט צו וויינען.

די זון האט זיך וואס א מאל מעהר ארונטער געלאזט אונטער יענ-זייט שטעדטיל, יודען האבען זיך געאיילט איבער דעם מארק און אלע זענען אוועק אין דעם בית-המדרש-געסעל מנחה דאווענען, ביי דעם ברונען אין מיטען מארק האבען זיך אנגעהויבען צוזאמען קלייבען חדר-יונגליך וואס זענען ערשט פריי פון דעם חדר געגאנגען.

טויבה האט צוזאמען גענומען איהרע פאר קוישלעך אויף די הענד, (די טהיר מיט די שטוהלען האט זי אין מארק געלאזט: עס וועט קיינער נישט גנב'ענען), און איבער לאזענדיג די גראבע יענטה א פאר קללות איז זי שטיל פון דעם מארק אוועק.

ווען זי איז זיך מיט די קוישלעך אויף די הענד אליין א היים געגאנגען האט זי וועגען איהר יצחק'ל געקלעהרט.

יענטה'ס שטעכעדיגע ווערטער קען איהר פון זינען נישט ארויס, מילא דאס וואס זי זאגט: איבער איהר איז דער מאן געשטארבען, ארט עס איהר נישט, אלע וויסען וואס זי האט אוועקגעארבעט ביי איהר מאנס קרענק, נאר וואס זי זאגט, אז איהר יצחק'ל שעמט זיך מיט איהר, דאס קרענקט איהר ביז אין „ריפ". טאקע, דאכט זיך איהר, אז, ער קומט אהיים אויף דער נאכט נעכטיגען, וויל ער ביי איהר קיין זאך נישט פערזוכען...

און קלעהרענדיג דאס האט זי אנגעהויבען שעלטען יענטה'ן.

— נישט דער לעבען זאל זי דאס, רבונו של עולם; טאטע איינער!

עפים האט זיך איהר גנדאכט, אז דאס וואס זי מיינט, אז יצחק'ל שעמט זיך מיט איהר האט זי קיינעם נישט צו פערדאנקען נור יענטה'ן, אלץ האט זי די מכשפה'ה, אנגעמאכט.

— מיין קינד. מיין יצחק'ל, וואס פאר א געשעפטען האט איהר צו איהם און זי איז ארויס מיט א קול:

— רבונו של עולם, דו זאלסט דיך אנעמען מיין קריוודע, ביזט דאך א טאטע פאר יתומים, דו זאלסט עס איהר נישט שווייגען.

— וועמען דאס? וועמען שעלט איהר אזוי, טויבה? — האט זיך אנגערופען צו איהר נחה די נגידה'סטע, וואס איז געשטאנען אין טהיר פון איהר שניט-קראם, און הערענדיג ווי טויבה שעלט אזוי צו זיך אליין א היים געהענדיג.

— וועמען דיין בעל-בית'טשע? אז נישט די חצופה, די ימח-שמה'ניצע, האט

אויסגערופען וויזענדיג מיט דעם פינגער אין מארק אריין, אונ נישט אפילו דעם קאפ אויפהעבענדיג צו זעהען ווער עס רעדט צו איהר, איז זי זיך ווייטער געגאנגען.

אונ טויבה ווייטער געהענדיג, האט זיך דערמאנט, אז היינט אין דער פריה, ווען זי איז צו נחה׳ן מיט א היהן אין קיך אריין האט זי פון דער צווייטער שטוב געהערט יצחק׳לס קול ווי ער שפארט זיך מיט נחה׳ס בחורים׳לעך אין לערנען, זי האט געוואוסט, אז מיטוואך עסט איהר יצחק׳ל ביי נחה׳ן, אונ טאקי מיט א כיון אהין צו געגאנגען מיט דער היהן כדי איהר יצחק׳ל זאל א גוטע יויך האבען, ער איז דאך, נעביך, אזוי שוואך.

אונ הערענדיג פון דער צווייטער שטוב איהר זוהנ׳ס קול, האט זי טאקי די קיך געוואלט פערלאזען, נאר דאך איז זי נישט א וועק, איהר יצחק׳ל שפארט זיך מיט נחה׳ס קינדער אין לערנען, זיי קענען עפים דען? זיי קומען עפים צו זיין פארדעשווע? „ער וועט זיך פערשעמען” האט זי זיך געשראקען, ווען ער וועט מיך דא טרעפען מיט דער היהן אין דער האנד”... „זיין מאמע איז א מארק יודענע, א שענער יחוס”... אונ דאך האט זי די קיך נישט פערלאזט. „א קינד נישט קיין גראשען אבגעקאסט, אונ וויפיעל קאסטען נחה׳ס קינדער אב”? וואלט זי היינט געהאט דאס געלד וואס איהר יצחק׳ל האט געדארפט אב קאסטען וואלט זי דאך א נגידה׳סטע געווען”... אונ איז געשטאנען אונ האט זיך צו געהארכט צו זיין קול.

— אוי! ער האט געדארפט לעבען — אונ זעהן יצחק׳לען, ער וואלט דאך באלד געזונד געווארען” — באלד האט זיך די טהיר געעפענט, עס האבען זיך בעוויזען נחה׳ס בחורים׳לעך, אין דער מיט איהר יצחק׳ל, די בעקלעך האבען איהם געפלאמט.

— גוט מארגען, האט ער שוואך ארויס גערעדט אונ באלד דורך די טהיר ארויס, זי האט געוואוסט, זי האט איהם עגמת־נפש אנגעטהון, ער איז פערשעמט געווארען פאר זיי, פאר נחה׳ס בחורים׳לעך.

אונ זי פיהלט אין הארץ: איהר קינד, איהר יצחק׳ל, איהר מילך געזויגען, וואס פארע געשעפטען האט נחה צו איהם, אונ אויסגיעסענדיג איהר ביטער הארץ, אויף יענטה׳ס קאפ, אויך פאר דאס וואס איהר זוהן האט גאר נישט אבגעקאסט אונ קען בעסער פאר נחה׳ס בחורים׳לעך האט זי הויך מיט א קול געשאלטען:

— רבונו של עולם! דו זאלסט דיך מיין קריוודע אננעמען, דו זאלסט איהר דער פאר בצאהלען, זי זאל די היינטיגע נאכט נישט איבער לעבען.

די פערביי געהער זעהענדיג ווי א יודענע געהט אליין אונ שעלט, האבען געלאכט.

די נאכט האט זיך אנגערוקט, אונ פינסטער איז אין שטעדטעל געווארען.

טויבה איז מיט די קוישלעך א היים געגאנגען, האט זיי ארויפגעשלעפט אויף די טרעפ פון איהר הויז אונ געעפענט די טהיר.

— די מאמע, די מאמע זענען איהר קולות א קעגען געקומען.

די שטוב איז געווען רוכיג, אין מיטען דער שטוב האבען זיך די קינדער ארום געשטעלט נעבען טויב׳ן אונ ניט אויפגעהערט צו שרייען „מאמע”. איין קינדס קול איז געווען א וויינענדיגער: „וואו ביסט דו דאס געווען א גאנצען טאג?”

א צווייטענס קול איז געווען א פרעהליכער: „ווי גוט איז מאמע, אז דו ביזט געקומען", אונ די אלע קולות האבען זיך אין איינעם אויסגעמישט.

— שווייגט! לאזט מיך האטש דעם אטעם האפען, שרייט די יודענע אניע־דערשטעלענדיג די קוישלעך.

זי איז צו צום קימען, עפיס געזוכט, אונ באלד איז דאס קליינע שטיבעל פון א קליין פאר־רויבערטען לעמפעל בעלויכטען געווארען.

דער שוואכער שיין האט נור בעלויכטען דאס ארט ארום דער קיך, ווי טויבה איז געשטאנען אונ דארטען צוויי העלצליך אונטערגעהייצט, בעלויכטען איין אלט־פערשטויבטע מאשין וואס איז געשטאנען נעבען א בעט (א סימן פון א געוועזענעם שניידער), אונ א האלב בעט וואס איז קעגען איבער דעם לעמפעל געשטאנען. אויף דעם בעט איז געווען אוים געשפרייט שטרויה אויף וועלכען עס זענען געלעגען פערשיעדען אויבס, אונ זייער ריח האט זיך געטראגען אובער דער שטוב, דאס איבריגע טהייל שטיבעל מיט די בעטען זענען פערלוירען געווארען אין דעם שאטען.

ערשט אנדערטהאלבען יאהר ווי איהר מאן לייזער שניידער איז געשטארבען. נאך ביי זיין לעבען, צום סוף ווען דער הוסט האט זיך איהם געשטארקט אונ ער האט נישט געקענט זיין ווייב אונ קינדער מפרנס זיין, האט זיך טויבה אוועק־געלאזט עפיס צו פערדינען, אונ וואס מעהר די קרענק האט זיך געשטארקט, האט זי געמוזט מעהר הארעווען, אונ אז זי איז געווארען א אלמנה, איז זי שוין געוואהנט געווען צו ארבייטען פאר'ן גאנצען הויז־געזינד.

דאס עלסטע יונגעל יצחק'ל האט געהאט א גוט קעפעל, ער איז געוועזען דער איינציגער טרייסט, אין לייזער שניידערס פינסטערען לעבען, אונ ליעגענדיג אויף דעם טויטען בעט האט ער זיך געטרייסט, ער לאזט האטש איבער א גוטען קדיש נאך זיך.

ווען לייזער איז געשטארבען האבען די בעלי־בתים רחמנות געהאט אויף דער וויסטער אלמנה, צו זאמען־געמאכט א פאר רובל, אז זי זאל האבען מיט וואס צו האנדלען. אונ זעהענדיג אז יצחק'ל האט א גוטען קאפ האבען זיי איהם אריין־געגעבען אין בית־המדרש, געשאפט איהם טעג אין רייכע הייזער, אונ עס אוועק־געגעבען לערנען אין בית־המדרש.

טויבה זעהענדיג, אז איהר יצחק'ל עסט ביי די נגידים האט עס איהר הארצען, א הנאה געטהון, נעביך א שוואך קינד, וואס קען זי איהם געבען עסען? דארט, ביי די נגידים האט ער פון אלעם בעסטען, דאך אבער אין דער שטיל האט זי דערפון עגמת־נפש געהאט, פון דעם וואס יצחק'ל עסט אין פרעמדע רייכע הייזער, זי האט אליין ניט געוואוסט אויב מען האט איהר מיט דעם א טובה געטהון אדער א רעה...

איינמאל אזוי זיצענדיג פאר איהר „שטעל" זעהט זי ווי איהר יצחק'ל געהט ארוים פון דעם שול־געסעל מיט דעם תפילין־זעקיל אונטער דעם ארום אונ געהט גלייך אין זינדעל דעם גביר'ס הויז אריין פרושטיק עסען, האט עס איהר אין הארצ'ן געשטאכען. זי איז דענסטמאל נאך גוט געווען מיט יענטה'ן, ווייל באלד

נאָך דעם מאַנ'ס טוידט האָבען אַלע אויף איהר רחמנות געהאַט, האָט זי צו איהר געזאָגט:

— גלויבט מיר יענטה, איך ווייס אַליין נישט, זעהט וואָס האָב איך, דאַכט זיך פּראָנטעסטענזיעס צו די בעלי־בתים, זיי האָבען דאָך גוטס געטהון מיט מיר, און מיט מיין קינד, געשאַפט איהם עסען ביי רייכע ערטער, בעהאַנדעלט איהם, זאָג איך אייך, נישט ווי ער וואָלט זיין אַ כ״רק יודענעס אַ קינד, נור ווי אַ גבירס, דאָך יעדעס מאָל ווען איך געב די קינדער מיטאָג, פּערגעס איך און שטעל אַ ניעדער אַ טעלער פאַר מיין יצחק'ל אויך, און אַז איך דער מאָן מיך אַז ער עסט נישט ביי מיר, ווין איך פּשוט ווי אַ קליין קינד.

— געהט, איהר זייט אַ נאַרישע יודענע, ענטפערט איהר יענטה אָב, וואָס דען ביי אייך וואָלט ער אַ לייט געוואָרען, וואָס קען נעביך איין אָרימאַן אַ קינד געבען צו עסען? מישטיינס געזאָגט.

— איהר זייט גערעכט, יענטה, זאָגט טובה, אָבער דאָך ווען איך צו טהייל דאָס מיטאָג, שנייט מיר אין הארץ.

און איצט זיצענדיג ביי דער קיך. אָבקאָכען עסען פאַר די קינדער האָט די יודענע דאָס זעלבע געקלערט, עפּיס האָט זיך איהר גערעכט, אַז מען רויבט ביי איהר יצחק'לען אוועק.

ווען די קינדער האָבען אָבגעגעסען און זיך שלאָפען געלעגט, האָט זי דאָס לעמפּיל אויף דעם טיש אַ נידער געשטעלט, און גענומען פאַר רעכטען אַ העמד פאַר יצחק'לען.

באַלד האָט זיך די טהיר אויפגעעפנעט, און יצחק'ל איז אַריינגעקומען.

יצחק'ל איז אַ יונגעל פון אַ יאָהר פערצעהן, הויך און דאַר, זיין ווייס פּנים שיינט ברוגזדיג אַרוים פון דעם שוואַרצען קאַפּאָטקעלע און פון דעם שוואַרצען היטעל.

— גוט אָוונד, האָט ער שטיל נעזאָגט.

די מוטער האָט איהם אָבגעטרעטען איהר אָרט, אין הארץ האָט זי געפיהלט, אַז זי דאַרף פאַר איהר קינד דרך־ארץ האָבען, נישט וויסענדיג אַליין פאַר וואָס און באַלד האָט זיך איהר גערעכט, אַז זי מיט איהר אָרימקייט זענען פאַר איהר יצחק'ל איין אומגליק.

ער האָט זיך אַ נידער געזעצט און אַרוים גענומען פון דעם ספרים־שאַפּקעלע אַ ספר און אַריינגעקוקט.

די מוטער האָט אַרוים געדרעהט דאָס קנויטעל פון לעמפּעל, אויסגעווישט מיט דעם פאַרטוך דאָס גלעזעל און דאָס לעמפּעל צו איהם נעהענטער צו גערוקט.

— ווען טרינקען אַ גלאַז טהיי, יצחק'ל? פרעגט איהם די מוטער אין דער שטיל, וועלענדיג איהר קינד מיט עפּעס דינען.

— ניין, איך האָב ערשט געטרונקען.

— אפשר אַ עפּעלע?

ער האָט געשוויגען.

די מוטער האָט ריין געמאַכט אַ טעלעריל, אַרויסגעלעגט אַ פּאָר עפּעליך מיט אַ מעסער און אַ נידער געשטעלט אויף דעם טיש נעבען איהם.

ער האָט זיך בנעימות׳דיג ווי אַ גרויסער אָב נעשיילט אַ עפּעלע, הויך אַ ברכה געמאַכט און געגעסען.

ווען יצחק׳ל האָט געגעסען דאָס עפּעלע האָט טויבה זיך צו איהם מעהר מאַמע׳דיגער געפיהלט און האָט זיך נעהענטער צו גערוקט צו איהם.

און אָבשיילענדיג בנעמות׳דיג דאָס צווייטע עפּעלע האָט יצחק׳ל נאָך ליעבליכער גערערט:

--איך האָב הייגט מיט דעם דֵין געשמועסט וועגען דער נסיעה, דאָ אין היגען בית־המדרש איז גאָר נישט דאָ וואָס צו טהון, נישט דאָ ביי וועמען צו לערנען, און וואו צו לערנען, ער האָט מיר איין עצה געגעבען נאָך מאַקעווע אין דער ישיבה צו פאָהרען, ער וועט מיר מיט געבען אַ בריעף צו ר׳ חיים דעם ראש הישיבה, ער זאָל מיך מקרב זיין.

טויבה הערענדיג, אַז איהר יצחק׳ל וויל זי איבער לאָזען, איז זי שטאַרק דער־שראָקען געוואָרען, נאָר די ווערטער „דין״, „ראש הישיבה״, „מקרב זיין״ — די הויכע לשון קודש ווערטער וואָס זי האָט נישט פערשטאַנען האָבען געוואָרפען אויף איהר עפּעס אַ אימה און זי האָט געפיהלט, אַז זי דאַרפט דרך־ארץ האָבען... באַלד האָבען זי די ווערטער בערוהיגט: יצחק׳ל האַלט זיך מיט איהר איין עצה, מיט איהר, זיין מאַמע...

— מילא אַז דער דין הייסט, האָט זי אָבגעענפערט מיט אַ פרומע מינע.

— יאָ, זאָגט ווייטער יצחק׳ל, דאָרט לערענט מען „שעור״ מיט אַלע מפרשים, ר׳ חיים דער מחבר פון „אור תורה״ איז אַ למדן מופלג, דאָרט קען מען אום וואַקסען אַ לייט.

די ווערטער האָבען זי אין גאַנצען בערוהיגט, זי האָט זיך געפיהלט עפּיס גליקליך, עפּיס דערהויבט דאָס איז איהר קינד — זי איז די מאַמע פון אַזאַ קינד, און ווען נישט זי וואָלט דאָך יצחק׳ל נישט געוועזען... נאָר דאָס הארץ האָט איהר געריסען און זי איז טרויעריג געוואָרען...

דער נאָך האָט זי זיך דערמאָנט אָן איהר מאַן און איז אַרוים מיט אַ געוויין:

— וואָלט ער האָטש געלעבט, וואָלט ער האָטש דאָס נחת דערלעבט, האָט זי געזיפצעט.

יצהק׳ל האָט אין ספר אַריין געקוקט.

דאָס וואָס יצחק׳ל קלויבט זיך אַוועק פאָהרען, האָט זי ביי נאַכט נישט געלאָזט שלאָפען, דאָס האַרץ האָט איהר געריסען.

און ביי נאַכט ליגענדיג אויף איהר געלעגער, האָט זיך איהר געחלומט זוי עפּעס גרויסע רבנים מיט טיעפע שטריימלען, און לאַנגע פאות קומען אָן, און נעמען פון איהר, איהר יצחק׳ל אוועק, איהר יצחק׳ל טראָגט אויך אַ שטריימעל מיט לאַנגע פאות און האַלט אַ גראָב ספר אין האַנד, און ער געהט ווייט אַוועק מיט די רבנים, זי שטעהט און קוקט נאָך און זי ווייסט אַליין נישט, אויב זי זאָל זיך פרעהען, אָדער וויינען גאָר...

און דער פריה האָט זי זיך שפּעט אויפגעהאַפּט, יצחק׳ל איז שוין נישט געוועזען. זי האָט אויף גיך די קינדער אָבגעפערטיגט און געאײַלט זיך אין מאַרק אַריין, און

זיטצענדיג ביי איהר שטעל האָט זיך פֿערקלעהרט און עס האָט זיך איהר געדאַכט אז זי זיצט ביי איהר זוהן, ער איז רב אין אַ גרויסע שטאָדט, אָט זיצט ער אָנגעטהון אין שיך און זאָקען, אַ גרויס שטריימעל אויף דעם קאָפּ און האַלט אַ גראָב ספר אין דער האַנד און קוקט אַריין, זי זיצט ביי זיין רעכטער זייט און שטריקט אַ זאָק, די טהיר עפֿענט זיך, עס קומט אַריין יענטע מיט אַ טעלעריל אין דער האַנד פֿרעגען איהר זוהן אַ שאלה.

אַ קונה האָט זי אויפֿגעוועקט פֿון איהרע זיסע געדאַנקען.

גאַנצע נעכט איז טויבה געזעסען ביי דעם טישעל און ביי דער שיין פֿון דעם קליינעם פֿערויבערטען לעמפּעל האָט זי צו רעכט געמאַכט די העמדער פֿאַר יצחק׳ל אין וועג אַריין; ביי יעדען שטאָך האָט זי געקלעהרט, אַז זי נייט עס פֿאַר יצחק׳לען, ער וועט אַוועקפֿאָהרען אין דער ישיבה אַריין, זיטצען און לערנען און אַלע פֿרייטיג אָנטהון אַ העמד, וואָס די מאַמע האָט פֿאַר איהם צו רעכט געמאַכט.

יצחק׳ל איז שטענדיג געזעסען אויף דער צווייטער זייט טיש און האָט אין ספֿר׳יל אַריין געקוקט, די מוטער האָט איהם געוואָלט עפּיס זאָגען. נאָר זי האָט נישט געוואוסט וואָס...

טויבה מיט יצחק׳לען זענען פֿאַרטאָג אויפֿגעשטאַנען.

יצחק׳ל האָט געקושט די ברידערליך אין שלאָף, די פֿערשלאָפֿענע שוועסטערליך האָט ער געזאָגט בלוים: „בלייבט געזונד", איין שוועסטעריל גאָלדה, האָט זיך אויפֿגעהאַפּט און אָנגעהויבען צו וויינען, אַז זי וויל אויך מיט געהען בעגלייטען דעם ברודער, די מוטער האָט זי אין דער שטיל איינגענומען. און טראָגענדיג יצחק׳לס קעסטעל זענען זיי ביידע פֿון דער שטוב אַרויס.

די גאַס האָט נאָך געשלאָפֿען, די לאָדען זענען נאָך געוועזען פֿערמאַכט, פֿון אונטער דער שפּיטץ פֿון דער קירכע האָט דער מאָרגען שטערען אַ פֿוירגעשיינט און קאַלט בעגילדעט די קאַלטע פֿריה מאָרגענדיגע ראָסע וואָס איז געליגען איבער די דעכער, און איבער דעם שטעטיל און גאַס האָט גערוהט אַ שטילקייט. — נאָר אין מיט׳ן מאַרק איז אַ פֿויערשע פֿוהר געשטאַנען מיט אויבס, אַרום די פֿוהר ווייבער, און פֿון דער ווייטען האָט זיך געהערט יענטה׳ס קול:

— פֿינף גילדען מיט צעהן גראָשען, דאָס גאַנצע אויבס נעהם איך.

און טויבה, נאָכטראָגענדיג יצחק׳לען דאָס קעסטעל, איז דורך געגאַנגען דעם מאַרק און דערזעהענדיג יענטען האָט זי אויף איהר געקוקט מיט שטאָלץ...

זיי זענען אַרויס אונטער דעם שטעדטעל, אויף דעם וועג, און אָבגעוואַרט אַ געלעגענהייט נאָך לענטשיץ, אַז פֿון דאָרט זאָל יצחק׳ל ווייטער פֿאָהרען קיין קוטנא.

דער הימעל איז געווען גרויע און קאַלט. דאָרט ווייט האָט ער זיך אויסגעמישט מיט דעם רויבערדיגען טויה־וואָלקען וואָס האָט פֿון די פֿעלדער אויפֿן הימעל אויפֿגעשטייגט אָבער פֿון הימעל אויף די פֿעלדער אַ ראָבגענידערט און האָבען זיך אין איינעם צוזאַמענגעגאָסען... און דער וועג האָט זיך שטיל־שווייגענד ווייט זיך אַוועק געצויגען.

זיי האבען זיך ביידע ביים שלאבען אנידער געשטעלט און געווארט אויף א געלעגענהייט:

און די מוטער האט ארויסגעקראצט א פאר פערציגערס פון דער קעשענע און איהם, איינגעבונדרען אין העמד, אויפן הארץ.

באלד איז א פוהר דורגעפאהרען פול מיט פערשוינען. זי האט פאר יצחק'לען אויסגעדונגען איין ארט פאר פערציג גראשען און האט דאס קעסטיל אויף דעם וואגען ארויפגעלעגט.

— פאהר געזונדערהייט! פערגעס נישט אן דער מאמען! האט זי ווינענדיג אויסגערעדט.

יצחק'ל האט געשוויגען.

זי האט געוואלט איהר קינד קושען נאר זי האט געוואוסט, אז דאס פאסט נישט פאר א דערוואקסענדיג יונגיל און האט זיך איינגעהאלטען.

יצחק'ל איז ארויף אויף דער פוהר, די פאסאזשירען האבען פאר איהם צווישען זיך איין ארט געמאכט.

— בלייב געזונד, מאמע, האט ער געזאגט ווען די פוהר האט זיך פון ארט גערירהט.

— פאהר געזונדערהייט, מיין קינד! זיטץ און לערען דארט און פערגעס נישט אן דער מאמען, האט טויבה נאך דער פיהר נאכ-געשריגען.

די פוהר האט זיך וואס א מאל דער ווייטערט ארויף אויף דעם בארג, וואס האט זיך געזעהען פון דערווייטענס.

טויבה איז געשטאנען און אלץ נאך געקוקט נאך דער פוהר. ווען די פיהר איז פון דער ווייטען אין קאריש פערלוירען געווארען, האט זיך טויבה אומגעדרעהט און צוריק אין דער שטאדט אריין.

זי האט אנגעלעגט דעם וועג כדי עס זאל איהר אויסקומען פאר ביי געהן דעם „בית עולם".

נים קיין הויכער פארקען פון ברעטער האט דעם בית-עולם ארומגערינגעלט און די מצבות האבען ארוים זיך ארויסגעוויזען און געקוקט אין הימעל אריין.

זי איז צו געגאנגען און ארויף געקלעטערט א ביסעל אויף דעם פארקען און האט אריינגעשטעקט דעם קאפ אין „פעלד" אריין און זי האט, צווישען די מצבות עפים מיט די אויגען געזוכט, און אז זי האט דערזעהן א בעקאנטע קליינע מצבה, האט זי מיט דעם קאפ אהין געשאקעלט:

— ברוך, ברוך! דיין זוהן יצחק'ל איז אין דער ישיבה געפאהרען, תורה לערנען.

באלד האט זי זיך אבער דער מאנד אן דעם מארק, יענטע האט אודאי דאס גאנצע אויבס אבגעקויפט: פאר איהר וועט גאר שוין נישט איבער בלייבען, און האט זיך אין שטאדט געאיילט.

זי איז גיכער געגאנגען, און זעהר צו פריעדען מיט זיך געוועזען. עפים האט זי געפיהלט, אז זי האט א גרויסע זאך געטהון, און טראכטענדיג דאס האט זי פערגעסען אין דעם עגמת נפש פון דעם וואס יענטע האט דאס גאנצע אויבס אבגעקויפט.

אין צוויי וואָכען אַרום האָט זי פֿון יצחק׳לען אַ בריוועל׳ע ערהאַלטען, אַליין לעזען קען זי נישט, איז זי אַוועקגעגאַנגען מיט דעם בריוועל צו ר׳ יוחנן מלמד, אַז ער זאָל עס איהר איבערלייענען.

ר׳ יוחנן האָט די ברילען אָנגעטהון גוט אָבגעהוסט און האָט אָנגעהויבען פֿון בריוועל אַרויס צו לעזען:

„לאמי אה׳בתי הצנועה...

— וואָס איז דער טייטש? האָט טובה געפֿרעגט.

— אַ טיטעל איז דאָס צו דער מוטער, זאָגט ר׳ יוחנן און לייענט ווייטער.

טויבה׳ס געזיכט איז ליכטיגער געוואָרען, זי האָט גענומען איהר פֿאַרטוך צו די אויגען און אָנגעהויבען וויינען.

ר׳ יוחנן האָט דאָס בעמערקט און געלייענט ווייטער לשון־קודש ווערטער.

— וואָס איז דער טייטש? דער טייטש? פֿרעגט אַלץ די יודענע.

— גאָר נישט, נישט פֿאַר אייך, איהר וועט עס נישט פֿערשטעהן, עס איז אַ פּשט׳ל.

זי האָט געשוויגען, די לשון קודישע ווערטער האָבען אויף איהר אַ שרעק געוואָרפֿען, און זי האָט מיט דרך־ארץ אויסגעהערט.

„איך גערים אמי אהובתי, מיט אחותי, און שרה׳ן און גאָלדען און יעקב, לאָז ער זיך גוט לערנען, איך האָב אַלע טעג... און שלאָף ביי ר׳ חיים׳ען". האָט פּלוצים ר׳ יוחנן געלעזען.

טויבע האָט זיך געלאָזט בעגנינען מיט די פּאָר ווערטער — זי האָט צוגענומען דעם בריעף, איהם געלעגט אין קעשענע אַריין און געגאַנגען מיט גרויס פֿרייד אין מאַרק אַריין.

אויף דער נאַכט — האָט זי זיך געטראַכט — וועל איך אַרונטערגעהן צום דין, לאָז ער לעזען דאָס בריוועל.

אויף דער נאַכט. ווען זי איז אַ היים געקומען, האָט זי אויף גיך מיטאָג אָבגעקאָכט, געגעבען די קינדער עסען, און געלאָפֿען צום דין מיטען בריוועל.

זי איז אין שטוב אַריין, לאַנגע פּאָליצעס מיט ספרים בעדעקען די ווענד, און אַ יוד אין אַ ווייסע באָרד זיצט אויבען אָן — און קוקט אין אַ ספר אַריין.

— וואָס, אַ שאלה? פֿרעגט דער דין פֿון דערווייטען.

— ניין.

— וואָס דען?

— אַ בריוועל פֿון מיין יצחק׳לען.

דער דין האָט זיך אויפֿגעהויבען, צו געגאַנגען, זי אָנגעקוקט און האָט צוגענומען פֿון איהר דאָס בריוועל. און אָנגעהויבען לייענען, אין דער שטיל, פֿאַר זיך.

— וואהל, אויסגעצייכנעט, גוט... דער קליינער פֿערשטעהט... רעדט דער דין צו זיך.

טויבען גיסען זיך טרעהרען פֿון די אויגען...

— וואָלט ער האָטש געלעבט! וואָלט ער האָטש געלעבט!

— שחיטות חוץ... רמב"ם... תוספות איז גערעכט... רעדט דער דין ווייטער צו זיך.

„איהר יצחק'ל, טויבע די מארק־יודענעס אַ יונגעל", טראַכט זי מיט שטאָלץ.

— נאָט אייך דאָס בריוועל, זאָגט דער דין צום סוף, איך האָב עס שוין דורכגעלעזען.

— נו וואָס? פרעגט די יודענע.

— וואָס? וואָס ווילט איהר דען?

— וואָס שטעהט אין בריוועל? פרעגט די יודענע אין דער שטיל.

— עס איז נישט פאַר אייך — איהר וועט עס נישט פערשטעהן, זאָגט דער דין מיט אַ שמייכעל.

יצחק'ל שרייבט אַהיים בריוולעך, וואָס אַמאָל ווערען די יודישע ווערטער ווייניגער, די לשון קודש ווערטער מעהר, אַמאָל גאָר אַ געריס צו דער מאַמען — און זי קומט צו ר' יוחנן, ר' יוחנן לייענט איהר דורך די יודישע ווערטער און זי לאָזט זיך דערמיט בעגניגענען, „די לשון קודש ווערטער זענען פאַר דעם דין", טראַכט זי זיך.

אַמאָל קריעגט זי אַ בריוועל פון יצחק'ל.

זי געהט אַריין צו ר' יוחנן, ער זאָל עס דורך לייענען.

ר' יוחנן לייענט עס דורך.

— גאָר נישט דאָ צו אייך, זאָגט ער.

— ווי הייסט?

— גאָר נישט, ענטפערט ער אָב קורץ.

— לייענט זשע מיר חאָטש דאָס, וואָס איז דאָ.

— עס איז דאָך לשון קודש, תורה, איהר וועט דאָך נישט פערשטעהן.

— וועל איך נישט פערשטעהן.

— געהט אייך געזונדערהייט, און פערדרעהט מיר נישט דעם קאָפּ.

טויבע איז אַרויס מיט דעם געדאַנק, אויף דער נאַכט צו געהן צום דין.

— רבי, זייט מוחל, פערטייטשט מיר דעם בריעף אויף יודיש, זאָגט זי צו דעם דין, איהם דעם בריעף איבערגעבענדיג.

דער דין נעהמט דעם בריעף און לייענט איהם איבער.

— גאָר נישט דאָ פאַר אייך! זאָגט ער איהר.

— רבי, זאָגט טויבע פערשעמט, פערטייטשט מיר, זייט מוחל, דאָס לשון־קודש'דיגע.

— עס איז דאָך תורה, איהר וועט דאָך נישט פערשטעהן.

— נו, לייענט חאָטש דעם בריעף אויף לשון־קודש, הויך, הויך, איך זאָל איהם הערען.

— איהר וועט דאָך אָבער נישט פֿערשטעהן, עס איז דאָך לשון קודש, שמייכעלט דער דין.

— נו וועל איך נישט פֿערשטעהן, זאָגט די יודינע, עס איז דאָך מיין קינדס תורה, מיין קינדס.

דער דין האָט עפּיס געקלערט. און אָנגעהויבען לייענען הויך.

— שחיטת חוץ שנתערבה בקודש... רמב"ם בהלכות...מ"א...

באַלד אָבער קוקט ער אויף די יודענע און דערמאָנט זיך אָן עפּעס: ער זאָגט נאָר תורה פֿאַר אַ יודענע.

— נאַט אייך דעם בריעף, עס איז גאָר נישט דאָ פֿאַר אייך, האָט ער געזאָגט רחמנות'דיג און צוריק זיך געזעצט אויף זיין אָרט.

— עס איז דאָך מיין קינדס תורה, מיין יצחק'לס בריעף, פֿאַר וואָס זאָל איך נישט הערען? לאָם מיך נישט פֿערשטעהען! עס איז דאָך מיין קינד.

דער דין האָט זיך קאַלט אַוועק געדרעהט.

דערנאָך ווען טובה איז אַהיים געקומען, האָט זי זיך ביים טישעל אַנידער געזעצט, אַראָפּגענומען דאָס לעמפּעל פֿון צוואָק און ביי דער שיין פֿון דעם פֿער־דויבערטעל לעמפּעל, האָט זי שטום אויף דעם בריוועל געקוקט.

זי האָט דעם בריעף געקושט, נאָר באַלד האָט זיך איהר געראַכט, אַז זי איז מטמא דעם בריעף מיט איהרע ליפּען, זי אַ זינדיגע יודינע...

זי האָט זיך אויפגעהויבען, אַרויסגענומען פֿון ספרים־שאַפֿקעלע דעם מאַנ'ס סדור און צווישען די בלעטער אַריין געלעגט דעם בריעף.

מיט ציטערדיגע ליפּען האָט זי געקושט די טאָוולען פֿון דעם סדור, און איהם צוריק אַריין געשטעלט אין ספרים שאַפֿקעלע.

אינהאלט.

איבער דער גרענעץ	3
א ברוגז	10
אויף דעם וועג קיין שעמענעץ	19
א ג'גט פאר פאלק	25
מחלוקת אין קארטשעוו	29
תשעה־באב	34
א בית־המדרש'ל	38
ביי א פרעמדען טייך	42
א שבת אין א שטעדטיל	47
א ווינטער אין א שטעדטיל	57
א פשוטה מעשה	59
אויך א מאמע	68